

Μέρος Α΄(3)

01. Οριογραφία της Σιάτιστας και φυσική έρευνα αυτής

Ένας τόπος που βρίσκεται σε υψόμετρο 930 μέτρα και έχει μάκρος 1,5 χιλιόμετρο και φάρδος 800 μέτρα, με ανέκφραστες φυσικές ομορφιές, γιατί σχηματίζεται από εφτά λόφους, που με μια ωραιότατη ποικιλία διασταυρούνται και κάμνουν τόσες χαριτωμένες πλαγιές και κοιλάδες, κατάφυτες άλλοτε από βαλανιδιές, λεύκες, πελέες¹, μελίες² και άλλα περί τα σαράντα είδη δέντρων, ως μας φανερώνουν οι σημερινές εκκλησιές που σε μεταγενέστερα χρόνια έγιναν (έχουν ανεγερθεί) στις κορυφές των λόφων,³ ο τόπος, λοιπόν, αυτός διαλέχτηκεν από τους πρώτους οικιστές της Σιάτιστας, που ήσαν κτηνοτρόφοι, για κατάλληλος, επειδή ήταν δασώδης και υπήνεμος, να χρησιμεύσει ως μόνιμη κατοικία τους με το όνομα στην αρχή «Καλύβια»,⁴ (4) όπως αναγράφεται σε πίνακες δωρητών της Μονής Αγίου Νικάνορος στη Ζάμπουρντα⁵.

Ο τόπος αυτός, αν παρθεί με τον στενό κύκλο του ορίζοντά του, έχει στο

¹ Πτελέα, φτελιά.

² Μελία, φλαμουριά.

³ (Μεταφορά από το κείμενο του συγγραφέα): Οι λόφοι και οι εκκλησιές είναι οι παρακάτω: 1) ο λόφος του Αγίου Νικάνορος με την ομώνυμη εκκλησιά, 2) ο του Αγίου Χριστοφόρου, ύψους (σε υψόμετρο) 960 μέτρα, με την ομώνυμη εκκλησιά, 3) ο του Προφήτου Ηλιού, 960 μέτρα ύψος (υψόμετρο), με την ομώνυμη εκκλησιά, 4) ο του Αγίου Δημητρίου με την ομώνυμη εκκλησιά, 5) ο των Αγίων Αποστόλων με την ομώνυμη εκκλησιά, 6) ο της Αγίας Τριάδος, [ύψους (σε υψόμετρο) 970 μέτρα] με την ομώνυμη εκκλησιά και 7) ο του Αγίου Ιωάννου με την ομώνυμη εκκλησιά. Σημ. επιμ.: Διευκρινίζουμε: **ύψος** ενός κτίσματος ή ενός λόφου είναι η κατακόρυφη απόσταση από τη βάση του ως την κορυφή του. **Υψόμετρο** γεωγραφικά, τοπογραφικά σημαίνει το ύψος δηλ. την κατακόρυφη απόσταση ενός σημείου του εδάφους από την επιφάνεια της θάλασσας. Εδώ γίνεται λόγος για υψόμετρο και αυτό προφανώς εννοούσε ο συγγραφέας χρησιμοποιώντας τον όρο ύψος.

⁴ Για τη σημερινή επιστημονική αντιμετώπιση του φερόμενου ως πρώτου ονόματος της πόλης μας «Καλύβια» υπάρχει αρκετό υλικό στο βιβλίο της Μαρίας Χριστίνας Χατζηϊωάννου: **Η ιστορική εξέλιξη των οικισμών στην περιοχή του Αλιάκμονα κατά την Τουρκοκρατία. Ο κώδικας αρ. 201 της Μονής Μεταμορφώσεως του Σωτήρος Ζάβορδας.**

⁵ **Ζάμπουρντα**, σήμερα μοναστήρι του Οσίου Νικάνορα στην κορυφή του όρους Καλλίστρατο. Βρίσκεται στο Νομό Γρεβενών· ανήκει στο Δήμο Δεσκάτης. Πληροφορίες αναφέρουν ότι στην περιοχή υπήρχε οικισμός με το ίδιο όνομα.

βόρειο (Β.) μέρος το βουνό του Κωντσικού⁶ <Γαλατινής> Σβέρνιτσο⁷, στο δυτικό (Δ.) το Καστράκι και την Τσιάγκινα⁸, στο νότιο (Ν.) τον Μπούρινο και την Τσερβένα⁹ και στο ανατολικό (Α.) το Γρίβα Μπαλαμπάνη, τα κουριά¹⁰ Αγίου Δημητρίου και Αγίου Γεωργίου και τους Πύργους¹¹. Αν δε επεκτείνομε τον κύκλο του ορίζοντά του, θα ιδούμε πως έχει στο Β. μέρος το Κωντσικό <Γαλατινή> και πιο πέρα το Σνιατσικό <Άσκιο>, στο ΒΔ. τη Νεάπολη, στο Δ. τον Αλιάκμονα, 5 χιλιόμετρα μακράν, στο ΝΔ. τα Γρεβενά, στο Ν. το Παληόκαστρο και στο ΒΑ. την Κοζάνη.

Μέσα, λοιπόν, σ' αυτό τον τόπο, απάνω στους αναφερθέντας λόφους που περιστοιχίζονται από βουνά γυμνά, [μερικά] με απότομες πλαγιές, και <τα οποία> περιορίζουν τον ορίζοντα σε όλα τα μέρη, εκτός μονάχα στο ΝΔ. μέρος, <όπου> διανοίγουν αυτόν φαρδύν και μακρόν και αφήνουν ελεύθερο το μάτι εκείνου που βρίσκεται μέσα στην έκταση της Σιάτιστας να βλέπει ως τα βουνά της Πίνδου και του Βοΐου, και στο ΒΔ. επίσης μέρος, όπου το μάτι του παρατηρητή εκτείνεται ελεύθερα ανάμεσα από μια χαράδρα και διακρίνει την κοιλάδα της Ανασελίτσης¹² και σταματάει στο Γράμμο και στο Βόιο πάλι, μέσα στην έκταση αυτή είναι χτισμένη η Σιάτιστα, η πρωτεύουσα της Επαρχίας Βοΐου του Νομού Κοζάνης, την οποία ο πολύς ελληνοδιδάσκαλος Αργύριος Παπά Ρίζος <Παπαρρίζος>¹³ παρομοίαζε με γίγαντα καταδαρθάνοντα¹⁴. Την έκταση αυτή τα βουνά που την περιβάλλουν την κάμνουν ένα φυσικό οχυρό, γιατί δεν επιτρέπουν την είσοδο σ' αυτήν παρά μονάχα από τρεις στενές εισόδους και καναδυό (5) μονοπάτια, από την ατραπό¹⁵ Αγίου Νικάνορος και στενωπό¹⁶ Αζιούλη στον ερχόμενο από Κοζάνη, από την στενωπό Μπούνου και μονοπάτι Συκιάς

⁶ **Κωντσικό** (Κοντσικό), η Γαλατινή του Νομού Κοζάνης· υπάγεται στο Δήμο Ασκίου. (Μετονομασία με το ΦΕΚ 179/1927).

⁷ Στο χειρόγραφο κείμενο **Σβέρνιτσο**, Σβέλντσο. Σε άλλα σχετικά βιβλία: Σίβερτσο, Ζβέρντσο, Σβέρνιτσο. Με το Π.Δ. 218/1984 ονομάστηκε **Κάστρο**.

⁸ Στο χειρόγραφο κείμενο: **Τσιάγκινα**, Τσζιάγκινα και Ζιάγκινα.

⁹ Το τοπωνύμιο **Τσερβένα** αντιστοιχεί σήμερα στην κοιλάδα των βόρειων υψωμάτων του Μπούρινου, αλλά και στα γύρω υψώματα, ιδίως αυτά που φαίνονται απέναντι από τη Μπάρα Σιάτιστας. (Γ. Τσότσου, "Πληροφορίες για τους οικισμούς... σελ.273)

¹⁰ **Κουρί**, μικρή δασωμένη έκταση.

¹¹ **Πύργοι**, στους επίσημους σημερινούς χάρτες σημειώνεται στη νότια πλευρά του βουνού Βέλια τοποθεσία με υψόμετρο 1688 μέτρα και με την ονομασία Πύργος.

¹² **Ανασελίτσα**, παλιά ονομασία της επαρχίας Βοΐου. (Μετονομασία με το ΦΕΚ 256/1928).

¹³ Στο χειρόγραφο κείμενο Παπά Ρίζος, Παπαρρίζου και **Παπαρρίζος**. Σε άλλα σχετικά βιβλία: Παπαρίζος. Σε χειρόγραφο του, το οποίο φυλάσσεται στη Μανούσεια Δημόσια Κεντρική Ιστορική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας, ο ίδιος ο Παπαρρίζος γράφει: «..εν λιβαδίω 1786 Δεκεμ:.... παρά αργυρίου παπαρίζου πελκιώτου...».

¹⁴ **Καταδαρθάνοντα**, μετοχή του αρχαίου ρήματος **καταδαρθάνω**, αποκοιμιέμαι, «πλαγιάζω». Γίγαντα καταδαρθάνοντα: γίγαντα που «πλαγιάζει», γίγαντα ξαπλωμένο.

¹⁵ **Ατραπός**, μονοπάτι.

¹⁶ **Στενωπός**, στενό πέρασμα, στενός δρόμος, σοκάκι.

στον ερχόμενο από Γρεβενά και από την στενωπό Αγίας Τριάδος και μονοπάτι Αγίου Ιωάννου στον ερχόμενο από Ανασελίτσαν. Οι λόφοι πάλιν της δίνουν μια γραφική όψη και ιδιαίτερα ο λόφος που υψώνεται ανάμεσα στις δυο συνοικίες, Χώραν και Γεράνειαν, <της δίνει> μια εξαιρετική ομορφιά, που σπάνια μπορεί να συναντήσει κανένας σε άλλη πόλη. Ο λόφος αυτός είναι ένας κόλουργος κώνος με επιφάνεια 400 μέτρα μάκρος και 30 μέτρα φάρδος¹⁷ και στο Ν. μέρος του είναι χτισμένη η εκκλησιά. Θα κάμομε ιδιαίτερο λόγο γι' αυτόν αλλού και για τούτο εδώ θα περιοριστούμε στο παρακάτω επεισόδιο μονάχα: Ολίγο πριν να κηρυχτεί το Σύνταγμα στην Τουρκία¹⁸, στρατοπέδευσε σ' αυτόν ένας λόχος τουρκικού στρατού με ένα<v> αξιωματικόν πολύ φανατικόν. Αυτός βλέποντας απ' εκεί τα χρωματισμένα με το γαλανό χρώμα σπίτια σκανδαλίστηκε και έγγραψε σε ένα χαρτί, που το κάρφωσε σε ένα δέντρο, συνιστώντας στους κατοίκους να αλλάξουν τον χρωματισμό των σπιτιών τους για το καλό τους, επειδή αυτός ο χρωματισμός που έχουν είναι γιουνάνικος (ελληνικός). Μα η τύχη αλλιώςτικα όρισε τα πράγματα. Ύστερα από ολίγα χρόνια, όχι μονάχα δεν άλλαξαν το χρωματισμό, αλλά τους αξίωσεν ο θεός να ιδούν να κυματίζει στο λόφο η γαλανόλευκη, να ακούσουν τη μουσική να παιανίζει τον Εθνικό μας Ύμνο, να ιδούν στρατοπεδευμένον ελληνικό στρατό και ελληνοπούλες, ντυμένες (6) αρχαίες ελληνικές στολές, να τραγουδούν και να χορεύουν ελληνικούς χορούς.

Αλλ' ας επανέλθουμε εκεί που παραπάνω σταθήκαμε. Είπαμε πως στην έκταση εκείνη είναι χτισμένη η Σιάτιστα σαν σε ένα φυσικό φρούριο, που να μη μπορεί ούτε εκείνος που είναι μέσα στην περιφέρεια να βλέπει πέραν αυτής, ούτε εκείνος που βρίσκεται έξω από την περιφέρειά της να βλέπει τη Σιάτιστα κρυμμένη στη γυμνή σήμερα έκτασή της, σαν να ήθελαν οι πρώτοι οικιστές της να διαψεύσουν εκείνο που λέγεται στο Ευαγγέλιο: «ου δύναται πόλις κρυβήναι επάνω όρους κειμένη»¹⁹. Και τούτο βέβαια δεν το κατόρθωσαν, μα κατόρθωσαν ένα άλλο που είχαν λογαριάσει οι πρώτοι οικιστές, αναγκαζόμενοι από τις συνθήκες της τότε ζωής· έμεινε δηλαδή αόρατη στα μάτια των επιδρομέων και αποδείχτηκε τόπος κατάλληλος για άμυνα των κατοίκων εναντίον των επιδρομέων, που θα τύχαινε να την προσβάλουν, χάρισμα αυτό πολύ μεγάλο, που έκαμε να συγκεντρωθεί στη Σιάτιστα ό,τι η Δυτική Μακεδονία είχε να επιδείξει σε πλούτο, σε μόρφωση, σε καλλονή σωματική και σε αισθήματα φλογερής φιλοπατρίας και φιλομουσίας²⁰. Βέβαια το οχυρόν του τόπου ήταν επόμενο να συγκεντρώσει τότε διακεκριμένον κόσμον και το δασώδες και υπήνεμο αυτού να τραβήξει εκεί τους πρώτους οικιστές.

Αλλά ποιο είναι εκείνο που σήμερα, που έλειψαν τα δάση και άλλαξαν οι

¹⁷ **Κόλουργος κώνος**, πρόκειται για «πλάγιο» κόλουργο κώνο, του οποίου η άνω βάση είναι έλλειψη με μεγάλο άξονα (μήκος) 400 μέτρα και μικρό άξονα (πλάτος) 30 μέτρα.

¹⁸ Το Σύνταγμα των Νεοτούρκων (το 1908).

¹⁹ «**Ου δύναται πόλις κρυβήναι επάνω όρους κειμένη**», δεν μπορεί να κρυφτεί μια πόλη που είναι κτισμένη πάνω σε βουνό.

²⁰ **Φιλομουσία**, η αγάπη για τις καλές τέχνες και ιδιαίτερα για τη μουσική.

συνθήκες της ζωής, κάμνει εντόπιους και ξένους να ενθουσιάζονται και να γοητεύονται από τη (7) Σιάτιστα; Είναι κάτι άλλο, που αμέσως θα πούμε παρακάτω. Διάβασα κάποτε κάπου τα ακόλουθα: «Υπάρχουν τόποι απλοί, αστόλιστοι, δεν έχουν τίποτε που να σε καταπλήσσει, τίποτε που να σε θαμπώνει και όμως συνέχει εκεί την ψυχή σου ένα τέτοιο μάγεμα, που νιώθεις τον εαυτό σου απόλυτα εναρμονισμένο με ό,τι λαχταράς από την άπειρη του κόσμου ψυχή, που το τραγούδι είναι προσευχή». Ένας τέτοιος τόπος είναι και η Σιάτιστα η σημερινή. Γυμνή, αστόλιστη, δεν έχει τίποτε που να μαγεύει, σα να κτίστηκε για να απογοητεύει εκείνους που την επισκέπτονται. Και όμως δεν συμβαίνει αυτό. Όσοι την επισκέπτονται, αντί να τους πιάσει η αναμενόμενη απογοήτευση, την αγαπούν και την αγαπούν με μια θερμή ανεξήγητη, με μια τρέλα παιδικίστικη. Ποιητές την τραγούδησαν, ήρωες και ηρωίδες την εδόξασαν, έμποροι την γνώρισαν στον εμπορικό κόσμο, λόγιοι αναδειχθέντες πρωτοπόροι στα γράμματα και στην επιστήμη την τίμησαν και όλοι μας γενικά <την αγαπούμε> με όλα τα χαλάσματα που της έκαμαν βάρβαροι κατακτητές, που αντί του μάννα την πότισαν χολήν, καθόσον δεν πρέπει να λησμονείται ότι οι κατακτητές της χρεωστούσαν στη Σιάτιστα ένα κομμάτι ευγνωμοσύνης, επειδή Σιατιστινός ανάδειξε²¹ την Ακαδημία του Παταβίου <Παταβίου>²² και Σιατιστινοί έδρασαν εκπολιτιστικά στη Σαξονία²³, στην Ουγγαρία²⁴ και αλλαχού. Και σήμερα, λέγω, με όλες τις καταστροφές της, που την έκαμαν σχεδόν αγνώριστη, μας θέλγει, μας τραβάει εκεί ξένους (8) και ντόπιους. Μα ποιο είναι εκείνο που την κάμνει τόσο θελκτική; Τόσον ελκυστική; Ποιο είναι εκείνο, που προξενεί τη γοητεία της ψυχής μας; Για τους ντόπιους βέβαια είναι η διακρίνουσα αυτούς φιλοπατρία. Μα για τους ξένους; Για τους ξένους είναι κάτι το ιδιαίτερο. Είναι το έμψυχο περιβάλλον. Ναι, το έμψυχο περιβάλλον της. Δεν βρίσκουν εκεί οι επισκέπτες της θέατρα και κινηματογράφους, μουσικές συναυλίες και Dansik²⁵, βρίσκουν όμως έναν κόσμο φιλόξενο, έναν κόσμο που δεν θ' αργήσει να τους γίνει συνήθης, έναν κόσμο που δεν θ' αργήσει να τους γίνει φίλος.

02. Κλίμα

Το κλίμα της Σιάτιστας είναι μεσογειακό, χαρακτηριζόμενο από άφθονες φθινοπωρινές βροχές, από χειμερινά χιόνια με παγετούς και <από> ξηρασίες μακράς διαρκείας κατά το θέρος.

²¹ Αναφέρεται στον Γ. Ρούση, γιο του Ζωσιμά. Για το ρόλο του στην Ακαδημία του Παταβίου θα κάνει λόγο ο συγγραφέας στο Στ' Μέρος.

²² **Πατάβιον**, η Πάδοβα, πόλη της Ιταλίας. Ο τύπος εμφανίζεται στο χειρόγραφο κείμενο του Φ.Ζ. με τις γραφές: Παταύιον και Πατάβιον.

²³ **Σαξονία**, ιστορική περιοχή της Ανατολικής Γερμανίας με πρωτεύουσα τη Δρέσδη. Πόλη της Σαξονίας η Λειψία, όπου ζούσαν και οι Σιατιστινοί αδελφοί Ζυγούρη.

²⁴ Στην Ουγγαρία έζησε ο Γεώργιος Ζαβίρας.

²⁵ **Dansik**, χορευτικά κέντρα.

Ο χειμώνας αρχίζει τον Οκτώβριο, που καμιά φορά έχουμε και επισκέψεις χιόνων, αλλά κυρίως αρχίζει τα μέσα Νοεμβρίου, που πνέουν οι ΝΑ., ΒΑ. και νότιοι άνεμοι, γνωστοί στη Σιάτιστα με το όνομα Κόνιαρις, και τότε προμηνύουν τον ερχομό των χιόνων λέγοντας (όπως λέει το:): «τ' Αγιο-Μηνά (11 Νοεμβρίου) σου μήνυσα, τ' Αϊ - Φίλιππα (14 Νοεμβρίου) είμαι αυτού». Το ψύχος βρίσκεται στην ακμή του το Δεκέμβριο (τ' Αϊ-Αντρά <του Αγίου Ανδρέα, 30 Νοεμβρίου> αντρώνονται τα χιόνια) και Ιανουάριο. Τότε σχηματίζονται πάγοι μεγάλου πάχους και συνηθίζουν <οι Σιατιστινοί> να λέγουν ότι τα χιόνια που τους μήνας αυτούς πέφτουν «σκληκιάζουν»²⁶, γιατί οι πάγοι που τότε γίνονται δεν λιώνουν εύκολα. Τα χιόνια συσσωρεύονται σε μέρη υπήνεμα και σχηματίζουν οδοφράγματα.

Το έαρ είναι ευχάριστο τον Μάιο, ενώ το Μάρτιο και (9) <τον> Απρίλιο το ψύχος εξακολουθεί, μα σε μετριότερο βαθμό, επειδή τότε φυσάει ο Ζέφυρος²⁷, γνωστός στη Σιάτιστα με τ' όνομα φουσκοδέντρ<η>ς, και, σε περίπτωση που η θερμοκρασία είναι ευνοϊκή, ανοίγουν τα άνθη των δέντρων και μάλιστα των αμυγδαλιών, που πρώτες από τα δέντρα ανοίγουν (ανθίζουν). Και αν τυχόν ο καιρός [κατόπιν είναι ψυχρός] και καταστραφεί η δεντροκαρπία, λέγομε ότι ο «Μάρτης τις γέλασε και άνοιξαν».²⁸

Τον Ιούνιο αρχίζει η ξηρή εποχή, που σπάνια διακόπτεται από καμιά καταρακτώδη βροχή ή από χαλάζι (σι άβρεχον καιρό καλό είναι και το χαλάζι) <και> αυτά <όπου πέφτουν> είναι χατιρικά, <αφού>, ενώ βρέχει ή πέφτει χαλάζι σε μια περιφέρεια, στη γειτονική δεν πέφτει ούτε σταγόνα. Οι βροχές και το χαλάζι αυτής της εποχής προξενούν μεγάλες ζημιές. Το χαλάζι καταστρέφει τους καρπούς που βρίσκονται στην παραγωγή τους και οι βροχές, εξαιτίας από το ανώμαλο έδαφος και τις απότομες πλαγιές που έχουν τα γυμνά βουνά και οι λόφοι, στις πλαγιές των οποίων είναι φυτευμένα αμπέλια, και από την μεγάλη ορμητικότητα που έχουν <τα νερά>, ανοίγουν λάκκους εκεί που δεν ήσαν, κάμνουν επιχωματώσεις και συσσωρεύουν λίθους στα κτήματα που βρίσκονται στα ριζώματα, ξεριζώνονται αμπέλια, γεμίζουν χαντάκια, λουνίζονται²⁹ χωράφια και καταστρέφονται τα όψιμα προϊόντα. Μα δεν φτάνουν όλα αυτά, απειλούνται τα προϊόντα αυτής της εποχής και από άλλον κίνδυνο, από το λίβρα που πνέει τον Ιούλιο και <τον> (10) Αύγουστο και αν πιτύχει (επιτύχει) τον σίτο που τότε δένει ψωμί³⁰ τον καταστρέφει, και μάλιστα των χωραφιών του Μπουγα-

²⁶ Σκληκιάζουν, σκουληκιάζουν= δε σηκώνονται (=δε λιώνουν) και σαπίζουν, βγάζουν σκουλήκια, (μεταφορική έκφραση, για να δηλώσει τη μεγάλη χρονική διάρκεια της παρουσίας τους).

²⁷ Ζέφυρος, δυτικός άνεμος.

²⁸ (Μεταφορά από το κείμενο του συγγραφέα): Για να εξασφαλίσομε κάποια δενδροκαρπία της αμυγδαλής, πρέπει, όταν φυτεύομε αμυγδαλιές, να διαλέγομε αμυγδαλιές που ανοίγουν πρώιμα και αμυγδαλιές που ανοίγουν όψιμα.

²⁹ Λουνίζονται (λουνη, λάσπη), γίνονται λάσπη, λασπώνουν.

³⁰ Δένει ψωμί το σιτάρι, μεστώνει το στάχυ του.

ζιού³¹, γιατί το Μπουγάζι το δουλεύει (το επηρεάζει) ο λίβας. Τότε η εισοδεία (σοδειά), που πάντοτε είναι πενιχρή, είναι (γίνεται) μηδαμινή.

Το Σεπτέμβριο μπαίνομε στο φθινόπωρο. Το φθινόπωρο είναι ευχάριστο, μα πολύ μικρής διάρκειας. Αρχίζει τα μέσα Αυγούστου, που λέγομε «δεκαπεντάρισεν ο Αύγουστος, πυρώσ³² και μην αντρέπεσαι» ή «πάτσες καλαμιά, πυρώσ' και μην αντρέπεσαι». Και κάποιος χωρικός αλαφρούτσικος επισκέπτονταν τη Σιάτιστα αυτήν την εποχή και τραγουδούσε γυρίζοντας τα σπίτια: «βάλτε και τα κοντέσια σας (μικρογούνες), να μη πλευριτωθείτε». Το φθινόπωρο διαρκεί το Σεπτέμβριο, που ενίοτε είναι θερμός, και τον Οκτώβριο, που ύστερα από τις 20 μπορεί να μας φιλοδώρησει με χιόνια.

Εν γένει το κλίμα της Σιατίστης, εξαιτίας από τη γυμνότητα των βουνών, είναι ξηρό και υγιεινό, ψυχρό τον χειμώνα και δροσερό το θέρος και για τούτο πολύ κατάλληλο για τον παραθερισμό των ανθρώπων. Η προσοχή των ιθύνοντων τα κοινά της Σιατίστης πρέπει να στραφεί στο ζήτημα αυτό, γιατί μπορεί να γίνει ένας τόπος άριστος για τον παραθερισμό, εάν εξασφαλισθεί η τακτική συγκοινωνία με τη Θεσσαλονίκη, εάν γίνει ένα ξενοδοχείο ανθρωπινό, που να βρίσκει ένας ξένος κάθε ανάπαυση και περιποίηση, εάν γίνουν ολίγες κατοικίες για ενοικίαση με περιποίηση και επίπλωση, εάν θα υπάρχουν εν γένει τρόφιμα όλες τις μέρες της εβδομάδος και όχι μονάχα ορισμένες μέρες και κάθε άλλο που απαιτείται, για να περάσει ένας ξένος ευχάριστα³³. (11)

03. Διαμόρφωση του εδάφους της Σιάτιστας

Τα παλαιά χρόνια, που η επιφάνεια της γης διαμορφώνονταν ακόμη, το μέρος όπου σήμερα είναι κτισμένη η Σιάτιστα ήταν μια λιμνοθάλασσα, όπως μας φανερώνουν τα απολιθωμένα κογχύλια που βρίσκονται εκεί³⁴. Κατόπιν, με την ενέργεια του Εγκελάδου, έγιναν <εδαφικές> εξάρσεις, που διαμόρφωσαν τα βουνά και σχημάτισαν τις κοιλάδες, και σιγά σιγά απεσύρθηκαν τα νερά στο δυτικό μέρος και άφησαν στον τόπο τους κροκαλοπαγή και μαρμαρώδη³⁵ πετρώματα στις κοιλάδες και στους λόφους, όπου με τον καιρό αναπτύ-

³¹ **Μπουγάζι**, στενό πέρασμα ανάμεσα από βουνά, εδώ: η περιοχή ανάμεσα στο βουνό Βέλια και τη Βεργάτη.

³² **Πυρώσου**, ζεστάσου.

³³ Η παρατήρηση αυτή δεν ισχύει για το σήμερα, 2010, καθώς οι συνθήκες διακίνησης αγαθών και γενικότερης διαβίωσης έχουν αλλάξει.

³⁴ Απολιθωμένα κογχύλια που βρέθηκαν στην περιοχή περιλαμβάνονται στην Παλιοντολογική Συλλογή Σιάτιστας.

³⁵ **Μαρμαρώδη πετρώματα**, πιθανολογούμε ότι εννοεί τα ασβεστολιθικά πετρώματα, επειδή στη Σιάτιστα μάρμαρο λέμε τον ασβεστόλιθο (περιέχει κυρίως CaCO₃), από τον οποίο, με ισχυρή θέρμανση σε καμίνια, προκύπτει ο ασβέστης (η **ασβέστη** που αναφέρει ο Φ.Ζ.). Νεότερες έρευνες αναφέρουν: «... στην περιοχή της Σιάτιστας κυριαρχούν ο ασβεστολιθικός (70,59%) και ο κρυσταλοπυριγενής σχηματισμός (17,82%) και ακολουθούν ο σχιστολιθικός (6,73%) και ο νεογενής (3,50%)». (Θ. Παυλίδης, Α. Χατζηστάθης,

χτηκεν άφθονη η χλωρίδα και διαμορφώθηκε το έδαφος τέτοιο που το βρήκαν οι πρώτοι οικιστές της Σιάτιστας. Καλύφτηκε δηλαδή από μεικτά δάση υπάλπειου³⁶ ζώνης, όπως φαίνεται από τις βαλανιδιές που σώζονται στους περιβόλους των εκκλησιών, από τις λίγες δασωμένες εκτάσεις, τα κουριά των Αγίων Δημητρίου και Γεωργίου, από τα δασωμένα μέρη, Χαΐρι, Τσερβένα και Μπούρινο, από τις παραφυάδες που φυτρώνουν στις άκρες των αμπελιών και χωραφιών, που μένουν ακαλλιέργητες, και από τα πρέμνα³⁷, που βρίσκονται στις ορεινές και γυμνές εκτάσεις, όταν τις ανασκάφτομε για να κάμομε δρόμο, όπως έγινε στον αμαξιτό δρόμο πέρα από το Βρέτο, ή να μεταβάλομε ένα ορεινό μέρος σε παραγωγό (*καλλιεργήσιμο*).

Μα, πώς διαδέχτηκε την πλούσια εκείνη χλωρίδα η σημερινή γύμνια και ισχνότητα του τόπου; Η οχυρότητα του τόπου και οι άλλες χάρες αυτού τράβηξαν από τα πέριξ κατοικημένα μέρη πολλούς εκεί, <στη Σιάτιστα>, και ο πληθυσμός των κατοίκων αυξήθηκε. Μα την αύξηση του πληθυσμού ακολούθησε και η αύξηση των γεωργικών αναγκών (12) και, κατά συνέπεια, καταστρέφονταν ολόκληρες δασωμένες εκτάσεις, για να γίνουν χωράφια και αμπέλια. Επίσης, με την αύξηση του πληθυσμού χρειάζονταν και περισσότερη ξυλεία οικοδομήσιμη (*κατάλληλη για χρήση στην οικοδόμηση*), την οποία προμηθεύονταν από τα γειτονικά δάση, καθώς φαίνεται από τις ογκώδεις γριντές³⁸, που βλέπομε στα παλαιά σπίτια, οι οποίες φέρνουν στις άκρες οπές, στις οποίες περνούσαν σχοινιά, με τα οποία τις έσυρναν στον τόπο που θα τις χρησιμοποιούσαν, και επομένως και αυτές κόβονταν από τα πλησίον δάση. Αλλά και καύσιμη ξυλεία και ξυλεία προς παραγωγήν ανθράκων και ασβέστης χρειάζονταν περισσότερη και συνετέλεσεν επομένως και τούτο <στο> να εκχερσωθούν και αποψιλωθούν μεγάλες δασικές εκτάσεις που γειτνιάζαν με την πόλη και να φθάσομε με τον καιρό στη σημερινή όψη του εδάφους, που το χαρακτηρίζουν πετρώματα αργιλοαμμώδη και αργιλοασβεστώδη, που είναι κατάλληλα για την ευδοκίμηση της αμπέλου. (13)

04. Πρώτοι συνοικισμοί

Είδαμε ότι η περιοχή Σιατίστης αποτελούνταν από [εκτάσεις βουνών και λόφων κατάφυτες] και διαρρέονταν κατ' ακολουθίαν από άφθονα νερά και επί πλέον περιλάμβανε μέρη υπήνεμα. Μια τέτοια έκταση [δε], πολύ κατάλληλη για τη βοσκή των ποιμνίων, δεν ήταν δυνατό να αφεθεί αχρησιμοποίητη από τους κτηνοτρόφους των πέριξ μερών. Τουναντίον μάλιστα, πολύ ενωρίς,

«*Η συμβολή των αναδασώσεων*», εισήγηση στο 1^ο αναπτυξιακό συνέδριο του Δήμου Σιάτιστας τον Αύγουστο του 1994, σελ. 142).

³⁶ **Υφάλπειος (ζώνη)**, η ζώνη κάτω από τις Άλπεις.

³⁷ **Πρέμνα**, αρχ. πρέμνον, κούτσουρο, ιδιαίτερα το ξερό κλήμα, κούρβουλο.

³⁸ **Γριντιά**, ξύλινο χοντρό δοκάρι.

μπροστά από χίλια και πλέον χρόνια³⁹, κατέλαβον αυτήν και έστησαν τα καλύβια τους στα πιο υπήνεμα και με τρεχάμενα νερά μέρη. Η Σιποτούρα⁴⁰ <Τσιποτούρα>, όπου ανασκάπτοντας τα εκεί αμπέλια αποκαλύπτομε ίχνη εγκατάστασης συνοικισμού, θραύσματα πήθων και άλλα, η Μπερνίτσα, πλησίον στον Ψαρά, και ο Μπούνος, όπου σώζονται ίχνη λαχανόκηπων στα ριζώματα του Μακροβουνιού, το οποίο στις πλαγιές και στην κορυφή ήταν πευκόφυτο, και τα Λουλάδικα υπήρξαν οι πρώτοι τόποι που φιλοξένησαν τους πρώτους οικιστές και χρησίμευσαν ως πυρήνες δια την κατόπιν ίδρυση της Σιατίστης.

05. Πώς οι συνοικισμοί «Καλύβια» έγιναν «Πολιτεία Σιάτιστα»

Υστερα από την εξάπλωση της τούρκικης κυριαρχίας και την κατάληψη της Δυτικής Μακεδονίας, που έγινε κατά την 14^η εκατονταετηρίδα, οι συνθήκες της ζωής των μικρών συνοικισμών, και μάλιστα εκείνων που βρίσκονταν σε μέρη από όπου (14) περνούσαν τουρκικά στίφη, κατήντησαν πολύ επικίνδυνες και κατά συνέπεια οι κάτοικοι δεν μπορούσαν να μένουν εκεί και αναγκάστηκαν να καταφύγουν οι των γειτονικών με τη Σιάτιστα συνοικισμών - άλλων μεν ομαδικώς, άλλων δε οι ευπορότεροι - στα βραχώδη υψώματα αυτής, ελπίζοντας ότι εκεί θα ευρίσκονταν σε ασφάλεια. Έτσι έπραξαν οι κάτοικοι του συνοικισμού Τσερβένας, που ομαδικά κατέφυγαν στη Σιάτιστα, και οι του Πετρόβου. Ότι υπήρχαν συνοικισμοί στα μέρη αυτά έχουμε καταφανή ίχνη: στην Τσερβένα τα ερείπια δυο εκκλησιών, που φέρουν το όνομα «Παληοκλήσια», πέτρινα αλώνια και μέρη λιθοστρωμένου δρόμου (γκαλιτιρίμια)· στο Πέτροβο μια βρύση

³⁹ Την άποψη αυτή διατυπώνει και ο Δ. Κανατσούλης, στο άρθρο του: «*Πότε εκτίσθη η Σιάτιστα*», στο Λεύκωμα *Σιατιστέων Μνήμη*, σελ. Α 42 - 43. Στο ίδιο άρθρο ο συντάκτης του διατυπώνει και την άποψη ότι στη Σιάτιστα υπήρξε και προϊστορικός οικισμός, από τον οποίο προέρχονται οι δυο αρχαίοι τάφοι που ανακαλύφθηκαν τυχαία σε εκκαφή στην πλαγιά του Προφήτη Ηλία το 1959 -μετά το θάνατο του Φ.Ζ.- και ο ένας περιείχε δυο σκελετούς και κτερίσματα. Σημειώνει σχετικά στη σελ.43: «*Εκ των τάφων αυτών και του περιεχομένου των συμπεραίνομεν ότι παρά τον λόφον του Προφήτου Ηλία υπήρχεν οικισμός ήδη κατά τους προϊστορικούς χρόνους. Διότι...*». Και, παρακάτω, αναρωτιέται αν ο μεσαιωνικός οικισμός της Σιάτιστας είναι συνέχεια του προϊστορικού, θέμα στο οποίο, κατά τη γνώμη του, μόνο η αρχαιολογική έρευνα μπορεί να δώσει απάντηση. Για τους αρχαίους αυτούς τάφους βλέπε:

- Πέτσα Φώτη, «*Χρονικά Αρχαιολογικά*» στα *ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ 7*, (1967), σελ. 349 και - το έντυπο - ενημερωτικό φυλλάδιο με τίτλο:

ΔΗΜΟΣ ΣΙΑΤΙΣΤΑΣ: ΙΣΤΟΡΙΑ-ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

Σιάτιστα, Παλαιόκαστρο, Δαφνερό, Μικρόκαστρο

(έκδοση *Αρχαιολογικού Μουσείου Αιανής, Εκπαιδευτικά προγράμματα, Αιανή Κοζάνης 2005*) και κείμενα *Γεωργίας Καραμήτρου-Μεντεσίδη*, Δρ. Αρχαιολόγου. Στις σελ. 4-9 του φυλλαδίου υπάρχουν πληροφορίες και φωτογραφίες για τους τάφους και τα κτερίσματα. (Βλ.*Παράρτημα*, εικ. 1).

⁴⁰ Στο χειρόγραφο κείμενο: Σιποτούρα και Τσιποτούρα, «Τσιπουτούρα» στη Σιατιστινή ντοπιολαλιά.

που φέρνει το όνομα «Πείου τσισμές»⁴¹, αλώνια και δρόμου λιθόστρωτου ίχνη. Παρόμοια μετοικεσία έγινε και από άλλους συνοικισμούς. Στη συγκέντρωση αυτή συνετέλεσε πολύ η εγκατάσταση των αποίκων (*εποίκων*) που ήλθαν κατά την 14^η εκατονταετηρίδα από το Ικόνιο, (Κονιάροι⁴²), στις πεδιάδες των Καραγιαννίων. Ούτοι ξεκινούσαν από τα Καραγιάννια και λεηλατούσαν τα χριστιανικά χωριά και κακοποιούσαν τους κατοίκους. Το Μπουγάζι είχε καταντήσει ο τρόμος των Σιατιστινών, που αναγκάζονταν να περάσουν απ' εκεί. Για να εξασφαλίσουν τη ζωή τους, έπρεπε να το περάσουν οπλισμένοι. (15) Πολλές οικογένειες εθρήνησαν θύματα. Η θέση Τουρκομνήμορο⁴³ δείχνει τους αγώνες, στους οποίους ήσαν αναγκασμένοι να εκτεθούν οι Σιατιστινοί.

Η συγκέντρωση λοιπόν των γειτονικών συνοικισμών, ομαδικά ή μονάχα των ευποροτέρων, ο ερχομός και η προσθήκη (*νέα εγκατάσταση*) οικογενειών από πιο μακρινά μέρη, που αναγκάστηκαν να εκπατριστούν από διάφορα αίτια,⁴⁴ συνετέλεσαν να γίνει η Σιάτιστα μια πολιτεία με αρκετά σεβαστό πληθυ-

⁴¹ (Μεταφορά από το κείμενο του συγγραφέα): Του Πείου <το> σπίτι βρίσκεται στη Σιάτιστα, το σπίτι της Πείνας, που αγοράστηκε από τον Ιωάννη Ν. Παπιάν, Γυμνασιάρχη του Τραμπαντζείου Γυμνασίου.

⁴² **Κονιάροι**, Τούρκοι έποικοι από το Ικόνιο, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν στη Μακεδονία περί το 1390 μ.Χ.. Στην περιοχή μας κατέλαβαν τα πεδινά μέρη από την Πτολεμαίδα ως τα Καραγιάννια, δυτικά της Κοζάνης.

⁴³ **Τουρκομνήμορο**, τοποθεσία στα Δ. του Αγίου Ιωάννου, («*Συμβολή στο τοπωνυμικό της Σιάτιστας*», στο Λεύκωμα **Σιατιστέων Μνήμη**, σελ. Α 167).

⁴⁴ (Μεταφορά από το κείμενο του συγγραφέα): [όπως: από την Ήπειρο οι οικογένειες Δάνα, Ιατρού, Λεονταρίδου, Ζωγράφου, από το Σούλι οι οικογένειες Παπασουλιώτη (Κ. Οικονόμου, Μήτσιος και Λάμπρος), Νάτσινα, Καραλιόλιου, Σαμαρά, που διατηρούσε έως τις μέρες μας 7 αυτόγραφα γράμματα οπλαρχηγών, μεταξύ των οποίων και του Μάρκου Μπότσιαρη, που τα πήρε και τα δημοσίευσε ο μακαρίτης αρχιτέκτων Αριστοτέλης Ζάχου, από την Πελοπόννησο η οικογένεια Μωραΐτου και Μωραΐτισσας και Καπετανοπούλου και κατά το 1767 από τη Μοσχόπολη οι οικογένειες Περικλέους, Κανατσούλη, Ζιουπάν, Λιάκου και 300 άλλες, που εγκατεστάθηκαν ομαδικά, διότι δεν ενέκριναν την Κλεισούρα, όπου πρώτα θέλησαν να μείνουν, και από άλλα μέρη].

Σημ.επιμ.: (1) Η καταστροφή της Μοσχόπολης, στην οποία αναφέρεται ο συγγραφέας, συντελέστηκε το 1769: «*Εις δε 1769, επιπροσθέτει ο κώδιξ, Σεπτεμβρίου 2, από τον φόβον των μορτζιλήδων, και από τα βαρέα δοσήματα, εις διάστημα τριών ημερών εχάλασεν η Μοσχόπολις, και σκορπιζόμενοι οι άνθρωποι πανταχού γης, δεν απέμεινεν εις την χώραν ούτε σκυλλί*». (Μαρτινιανός Ιωακείμ, Μητροπολίτης Ξάνθης, **Η Μοσχόπολις 1330-1930**, σελ. 182-183). (2) Ο Γιάννης Α. Τόζης (πρβλ. Γ.Α.Τόζη, «*Σιατιστινά*», στα **ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ**, τ. 2, σελ. 318, σημ. 1) αμφισβητεί τον αριθμό των επιστολών και τον παραλήπτη τους επικαλούμενος δημοσίευμα του περιοδικού **Νέος Ελληνομνήμων** του 1916, όπου, **Σύμμικτα**, σελ.364, αναγράφεται: «**Εγγραφα περί Νότη Μπότζαρη. Ο μαθητής ημών κ. Γεώργιος Μέγας, καθηγητής εν Σιατίστη, απέστειλεν ημίν τα επόμενα αντίγραφα εγγράφων περί του Νότη Μπότζαρη, ως μινίστρου των πολεμικών....Τα πρωτότυπα των εγγράφων τούτων διατηρούνται εν αρίστη καταστάσει παρά τω εν Σιατίστη Ιωάννη Σαμαρά, ου (του οποίου) η οικογένεια κατάγεται εκ Σουλίου.....**». Ακολουθεί η δημοσίευση των 4 εγγράφων.

σμό, ώστε να μπορεί να αντιμετωπίζει τις επιδρομές των αλβανικών ορδών και τις λεηλασίες των τουρκικών σιφών και να σώζει την τιμή, τη ζωή και την παρουσία των κατοίκων και έφερε το όνομα «πολιτεία Σιάτιστα», όπως αναφέρεται σε επίσημο έγγραφο από <το> 1745 (16) του Πατριάρχου Αχριδών Ιωσήφ⁴⁵, και να προτιμηθεί πλέον ως έδρα μητροπολίτου της επαρχίας Βοΐου, αντί του Σισανίου, με τον τίτλο «Σισανίου και Σιατίστης».

06. Επήλυδες⁴⁶

Η Σιάτιστα, εκτός των ιθαγενών⁴⁷ και εκείνων που ήρθαν από τους γειτονικούς συνοικισμούς και από μακρινά μέρη γνήσια ελληνικά, δέχτηκε και επήλυδες, που ήσαν Βλάχοι και Σλάβοι. Κατά τον Μεσαίωνα οι Έλληνες αναγκάστηκαν να διασπαρούν. Η διασπορά έφερε αραίωση του αγροτικού πληθυσμού. Τότε βλαχικά και σλαβικά και αλβανικά φύλα κατέβηκαν στην Ελλάδα και κατέλαβαν (*εγκαταστάθηκαν σε*) διάφορα μέρη. Στη Σιάτιστα ήρθαν Βλάχοι και Σλάβοι γεωργοί και κτηνοτρόφοι και έπιασαν οι Βλάχοι τα νότια μέρη και οι Σλάβοι τα ΒΔ. Επειδή, φαίνεται, ήσαν ολίγοι, δεν επέδρασαν στη μεταβολή του χαρακτήρος των εντοπίων. Ούτε εκσλαβίσθηκαν ούτε εκβλαχίσθηκαν οι ιθαγενείς. Τουναντίον, με τον καιρό αυτοί, <Βλάχοι και Σλάβοι>, εξελληνίσθηκαν και πολλοί αναγκάστηκαν να φύγουν μονάχοι τους, για να βρουν καταλληλότερους τόπους για τα ποιμνιά τους και εδάφη προσοδοφόρα περισσότερο από το λεπτόγειο και άγονο έδαφος της Σιατίστης, κι ό,τι μας άφησαν είναι μερικά λεξίδια και ονόματα τοπίων για ενθύμηση. Από εκείνους που έμειναν σώζονταν μερικές οικογένειες έως τις μέρες μου. Αυτές ήσαν βλαχικές. Εξακολουθούσαν να ομιλούν αναμεταξύ τους το κουτσοβλαχικό ιδίωμα της γλώσσης, μα είχαν συνείδηση ελληνική, συνειργάζονταν με τους ιθαγενείς, είχαν όλα τα πολιτικά δικαιώματα που είχαν και οι εντόπιοι, καμιά (17) διάκριση δεν γίνονταν ούτε από μέρος των εντόπιων ούτε από μέρος αυτών των ιδίων στη ζωή τους την κοινωνική, ζούσαν σαν αδερφοί, είχαν κοινά ιδεώδη και κοινούς πόθους και τους ίδιους εθνικούς εχθρούς. Από τις σλαβικές οικογένειες έμειναν ελάχιστες, που μετρούνταν στα δάκτυλα. Μερικοί από αυτούς συνεννοούνταν με σλαβόφωνους άλλων μερών και έρχονταν στη Σιάτιστα και έπαιρναν από τη Σιάτιστα κορίτσια για γυναίκες τους και, αντί να πάρουν χρήματα <ως προίκα>, έδιδαν στους γονείς των κοριτσιών, ειργάζονταν προπαγαντικά. Αλλ' η ενέργειά τους

⁴⁵ Στον Κώδικα Ζωσιμά η χρονολογία είναι ,αψμη´ (1748) και τίτλος του Ιωσήφ Αρχιεπίσκοπος, βλέπε Καλινδέρης Μιχαήλ, **Ο Κώδιξ της Μητροπόλεως Σισανίου και Σιατίστης (1686-)**, σελ. 128.

⁴⁶ **Επήλυς**, φερμένος απ' έξω, ξένος.

⁴⁷ **Ιθαγενής**, αυτός που κατάγεται από την ίδια χώρα, όπου μόνιμα κατοικεί, ο ντόπιος (συνώνυμα: αυτόχθων, γηγενής).

αυτή έπαυσε, διότι κατανοήθηκε (έγινε αντιληπτή), και οι απόγονοί τους αφομοιώθηκαν καθόλα με τους εντόπιους.⁴⁸

Τοπωνυμίες και λέξεις βλαχικές και σλαβικές που έμειναν από την παραμονή τους είναι οι εξής: Γκραντίστ (χωριουδάκι), Τσζιάγκινα <Τσιάγκινα> (βουνό), Μπερνίτσα (μέρος με χωράφια), Πτσιότικο πηγάδι, Βίγλα (σκοπιά), Τσιποτούρα (βρύσες), Τσερβένα (βουνό), Βεργάτ (βουνό γραμμωτό). Λέξεις γεωργικές και κτηνοτροφικές: γκαμπανίτσα, γκουστιαρίτσα (σαύρα), ζιάμπα (βάτραχος), μπλιόρα (προβατίνα 2 ετών), σακάρα (προβατίνα με μαύρο γύρο στα μάτια), βαρβάτο, ποκρόβι (κλινοσκέπασμα), φούρκα, ραγκαβανιά, μπιρέτες, ζιουμπίλια, νταμπουρλέκας, μπάμπου κ.λπ..⁴⁹ (18)

07. Ονομασία Σιατίστης

Πηγή δηλωτική του πότε και από ποίους δόθηκε το όνομα Σιάτιστα δεν υπάρχει. Πιστεύουμε ότι δόθηκε ύστερα από τα 1000 <μ.Χ.> και πάντως μπροστά από τα 1500 <μ.Χ.>, όταν είχε ολοκληρωθεί εις πολιτεία και είχαν έλθει εκεί οι Βλάχοι και οι Σλάβοι και είχε κυριευθεί από τους Τούρκους. Αλλά ποίοι χρησίμευσαν ως ανάδοχοι αυτής μένει άγνωστο και θα μείνει. Άλλοι ετυμολογούν το όνομα <Σιάτιστα> από το βλαχικό *siat* ή το λατινικό *sitis*= δίψα και την κατάληξη *sta*= τόπος δίψης και, επομένως, παραδέχονται ως αναδόχους τους Βλάχους. Άλλοι το παράγουν εκ του σλαβικού θέματος σέτσι του ρήματος σέτσιαμ= χωρίζω και την κατάληξη -ιστα= τόπος χωρισμένος, όπως και είναι, Χώρα – Γεράνεια, και άλλοι εκ του τουρκικού *σεθ*= παγίδα. Σέθιστα= τόπος παγίδας, για την οχυρότητα αυτής και την καταστροφή εκεί των επιδρομών⁵⁰. Τις λοιπές ονομασίες θεωρούμε ως επωνυμίες και απλώς αναφέρομε αυτές: Αρμούτ-Κιοί= Αχλαδοχώρι, διότι ο τόπος στο Μπουγάζι και άνω ήταν κατάφυτος από αχλαδιές. Φλωροχώρι, χαρακτηριστικό του πλούτου και του εθίμου να

⁴⁸ (Μεταφορά από το κείμενο του συγγραφέα): Κάποιος ονομαζόμενος Χρήστος Ίντου από τη Γουμέντσα (Γουμένισσα) έλεγε στο γαμβρό μου Χ. Μπλέκατσιο ότι κατάγεται από τη Σιάτιστα και θυμάται το Ζυγουράδικο σπίτι με το κυπαρίσσι, γιατί τον έφερνε εκεί μικρόν η μαμά του στη γιαγιά του, που ήταν στη Σιάτιστα, γιατί ήταν Σιατιστινή. Βλέπε και υποσ. 219 στη σελ. χειρ. 493 του Ε΄Μέρους.

⁴⁹ Παραθέτουμε τις ανεμνήνυτες από το συγγραφέα λέξεις αυτής της παραγράφου και τη σημασία τους: **γκαμπανίτσα**, είδος κάπας, **βαρβάτο**, επιβήτορας, **φούρκα**, διχάλα, δίκρανο, χοντρό ξύλο, **ραγκαβανιά**, ο θάμνος πασχαλιά, **μπιρέτες**, λουλούδι που τα φύλλα του είναι σαν μεγάλες λόγχες, στη Σιάτιστα το λέμε «μαχαίρα», **ζιουμπίλια**, ζουμπούλια, **νταμπουρλέκας**, μεγάλη πεταλούδα με μακριά κοιλιά και με μεγάλα φτερά που έχουν τις αποχρώσεις του γκρι και του μαύρου.

⁵⁰ Την άποψη ότι «αν ποτέ λυθεί το ετυμολογικόν τούτο πρόβλημα, θα λυθεί κατά τρόπον τυχαίον» διατυπώνει ο καθηγητής Α. Κ. Κεραμόπουλος σε απαντητική επιστολή του προς τον Μιλτιάδη Στρακαλή, ο οποίος ως Δήμαρχος της Σιάτιστας του έθεσε σχετική ερώτηση. Η επιστολή είναι δημοσιευμένη στην εβδομαδιαία εφημερίδα της Κοζάνης «**Ενωσις**», φύλλο της 4-7-1954, που μας έδωσε ο κ. Γ. Μπόντας.

στολίζουν τα κορίτσια τα στήθια και το λαιμό με ραμματιές⁵¹ φλωριά. Και το όνομα <Σιάτιστα> από το σιάσιτισα (σάσιτισα) βέβαια δεν πιστεύω να δυσχυρίζεται κανένας ως πραγματικό, αλλά ως πλάσμα δηλωτικό της μεγαλοπρέπειας που είχε (19) ο τρανός χορός⁵².

Περιοριζόμενοι, λοιπόν, στις τρεις πρώτες ετυμολογίες θα απορρίψουμε τη βλαχική και σλαβική προέλευση, ξεκινώντας (ξεκινώντας) από τη γνώμη ότι εκείνοι που έδωκαν το όνομα στην πολιτεία έπρεπε να είχαν τη δύναμη να κάμουν σεβαστή τη γνώμη τους, για να επιβληθεί στους κατοίκους, πράγμα που δεν μπορούσε να συμβεί προκειμένου για τους Βλάχους και <τους> Σλάβους, διότι και τη δύναμη δεν είχαν και ανεπιθύμητοι στους ιθαγενείς θα ήσαν. Αλλά και λειψυδρίας ζήτημα στην εποχή εκείνη δεν υπήρχε, διότι η λειψυδρία προήλθε ύστερα από την καταστροφή των δασών. Δια τούτο και τασσόμεθα με εκείνους που παραδέχονται την ονομασία ως <έχουσα> προέλευση τουρκική, διότι ως κυρίαρχοι οι Τούρκοι είχαν τη δύναμη να επιβάλουν την ονομασία και <διότι> συμφωνεί με την πραγματικότητα.

08. Ύδρευση της Σιατίστιας

Οι πρώτοι κάτοικοι, που, ως είπαμε, ήσαν κτηνοτρόφοι και πιθανότατα θα είχαν καταλάβει τα υπήνεμα μέρη της περιοχής Γεράνειας, που είχαν και περισσότερα νερά, και οι κατόπιν άποικοι (έποικοι) υδρεύονταν από βρύσες <οι> οποίες είναι όχι ολίγες. Παραδειγματος χάριν, στην περιοχή Σιποτούρας <Τσιποτούρας> υδρεύονταν από τις βρύσες Άνω Σιποτούρας <Τσιποτούρας>, Σιποτούρας <Τσιποτούρας> και Αγά Τσισμέ, στην περιοχή Συκιάς από τις εκεί βρύσες, στην περιοχή «Παπαγιάννη δένδρα» από τη βρύση του κυρ Δούκα, στην περιοχή Αγοράς Γεράνειας από τις βρύσες Μουλατζίκη και Παληός, στην περιοχή Λουλάδικα από τη βρύση Παπαδήμου⁵³ και Αζιούλη και Τσισμέδια⁵⁴, στην περιοχή Μπούνου από την εκεί βρύση και από τον Κατούρα (20), στην περιοχή Αγοράς Χώρας από την εκεί βρύση και τρία πηγάδια, που σήμερα δεν

⁵¹ **Ραμματιά**, από το αρμαθιά (αρχ. ορμαθός), σύνολο από όμοια πράγματα περασμένα σε νήμα. Ο συγγραφέας όμως δίνει τον τύπο ραμματιά, προφανώς ετυμολογώντας τον από τη λέξη **ράμμα**, κλωστή.

⁵² (Μεταφορά από το κείμενο του συγγραφέα): <Λέγεται> ότι δήθεν ένας ξένος διερχόμενος με άλλους συνοδοιπόρους καθ' ον χρόνον γίνονταν σε μια πλατεία τρανός χορός απόμεινε παραπίσω από τους άλλους και, όταν τον φώναξαν οι άλλοι, εκείνος δικαιολογούμενος είπε σιάσιτισα και από τότε δόθηκε <στον τόπο> το όνομα <Σιάτιστα>.

⁵³ Το όνομα Παπαδήμος αναφέρεται στον Κώδικα Ζωσιμά, σε πράξεις με χρονολογίες 8 Απριλίου 1697 και 25 Ιουλίου 1698, βλέπε Καλινδέρης Μιχαήλ, **Ο Κώδιξ της Μητροπόλεως Σισανίου και Σιατίστης (1686-)**, σελ. 38 και 57. Σε εμπορική επιστολή με χρονολογία 26 Μαρτίου 1697 αναφέρεται Σιατιστινός έμπορος Παπαδήμος, βλέπε Μέρτζιος Κων/νος Δ., **Μνημεία Μακεδονικής Ιστορίας**, σελ. 230 κ.ε.

⁵⁴ Στο χειρόγραφο κείμενο Τσισμέδια, σε κείμενα άλλων Σιατιστινών Τσεσμέδια και στη Σιατιστινή ντοπιολαλιά Τσιουσμέδια.

είναι (*δεν υπάρχουν*), στην περιοχή Αγίας Τριάδος από το Βρέτο και τη βρύση της Αέλ – Μπάρας, στην περιοχή Μπερνίτσας από τον Ψαρά και στην περιοχή Μαλάτη από την εκεί βρύση. Αλλά και από δημόσια φρέατα, που για ύδρευση ανοίχτηκαν: Αγίας Τριάδος, Αγίου Αθανασίου, Αγίου Ιωάννου (3), Ψαρά, Μπάρας (3), Άνω Αγοράς, Κάτω Αγοράς, Τριών Πηγαδιών (3), Πηγαδόπικου, σήμερα τούτο δεν υπάρχει, Μπούνου, Βέας, Αϊ-Λιά, Φούρκας και Αγίου Δημητρίου στη Χώρα και στη Γεράνεια Λιάλια Θεοχάρη, Ζαμάνη, Παπαγόρα⁵⁵. Και όταν οι κάτοικοι έγιναν περισσότεροι, η ύδρευση γίνονταν και από ιδιωτικά φρέατα, τα οποία οι εύποροι άνοιγαν για ευκολότερη ύδρευσή τους, και από ιδιωτικές βρύσες, που [δείγματα] σώζονται στα σπίτια Σαχίνη, Κανατσούλη⁵⁶, Μανούση, Περικλή, Κουτιώνη και αλλαχού. Στα ανωτέρω παρατηρείται ότι στη Γεράνεια είναι περισσότερες βρύσες και ολίγα φρέατα, ενώ στη Χώρα τουναντίον, περισσότερα φρέατα και ολίγες βρύσες, γιατί στη Χώρα τα νερά έπεσαν βαθιά και στη Γεράνεια είναι επιφανειακά, διότι βρίσκεται χαμηλότερα. Και για τούτο <στη Γεράνεια> δεν αντλούσαν το νερό από τα πηγάδια με γκουβάδες, αλλά με γεράνια⁵⁷, και μάλιστα η παράδοση λέει ότι ένα πηγάδι έφερε το όνομα Γεράνι, από το οποίο και δόθηκε το όνομα στη συνοικία.

Κατόπιν (*ύστερα*) από τα ανωτέρω βλέπομε ότι τότε, αν και ο πληθυσμός είχαν ανέλθει περίπου στις 10.000, δεν παρουσιάστηκε ζήτημα λειψυδρίας, ενώ σήμερα⁵⁸, αν και ο (21) πληθυσμός μειώθηκε στον μισό, το ζήτημα της λειψυδρίας απασχολεί σημαντικά τους κατοίκους. Τούτο χρεωστείται από το ένα μέρος στο ότι αναπτύχτηκαν η προληπτική υγιεινή και οι κάτοικοι έπαυσαν να χρησιμοποιούν το νερό των φρεάτων για πόση (*ως πόσιμο*) και, από το άλλο μέρος, διότι τα νερά ολιγόστευσαν ύστερα από την καταστροφή των δασών και των θάμνων. Την έλλειψη των υδάτων αισθάνονται όλοι και μεγάλες καταβάλλονται προσπάθειες για την αύξηση αυτών, και έγιναν κατά καιρούς πολλές μελέτες και απόπειρες για το σκοπό αυτόν.

Πρώτη κίνηση για τούτο έγινε το 1884, επί αρχιερέως Αθανασίου του Μεγακλέους και του δημάρχου Δημητρίου Μπήτσια. Επάνω από τα Εννιά Πηγά-

⁵⁵ Το όνομα Τάτζιος Π΄ αγόρα αναφέρεται στον Κώδικα Ζωσιμά, σε πράξη με χρονολογία 22/7/1796, βλέπε **Ο Κώδιξ της Μητροπόλεως Σισανίου και Σιατίστης (1686-)**, σελ. 120. Ο «*εντιμότατος Κ.Γ. Παπαγόρας*» αναγράφεται το 1836 στον κατάλογο των εκ Σιατίστης συνδρομητών του βιβλίου του Δημ. Αργυρίου Παπά Ρίζου **Πύρραμος και Θίσβη**.

⁵⁶ Στα χειρόγραφα του Φ.Ζ. και στον προφορικό λόγο της Σιάτιστας έχουμε τον τύπο «Κανατσιούλη». Στα δημοσιευμένα κείμενα της οικογενείας Κανατσούλη η αναγραφή είναι «Κανατσούλη» και αυτήν ακολουθούμε στη μεταγραφή των χειρογράφων.

⁵⁷ **Γεράνι** (από το γερανός), μηχανή για την ανύψωση βαρών. Το Γεράνι της Σιάτιστας περιγράφει ο Αθ. Κανατσούλης στο άρθρο του «*Η Σιάτιστα από της εισβολής των Τούρκων και εντεύθεν*», **ΗΔΜ** 1934, σελ. 158: «*Υπήρχε ζύλον καμπύλον, εις το εμπρόσθιον μέρος του ζύλου έδενον τον κουβάν με μίαν άλυσσον και εις το οπίσθιον μέρος το ζύλον τούτο λέγεται Γεράνι, ως έχον σχήμα Γερανού*».

⁵⁸ **Σήμερα**, αναφέρεται, βέβαια, στην εποχή που έγραφε ο συγγραφέας.

δια και πέρα από τα δυο κουριά, Αγίου Δημητρίου και Αγίου Γεωργίου, είναι ένα μέρος που φέρνει το όνομα Νεράιδα. Εκεί η παράδοση λέγει ότι έβγαине άφθονο νερό, με το οποίο εκινείτο μύλος που βρίσκονταν στο λάκκο που έχει το όνομα «Παληόμυλος». Αυτό το νερό ρίφτηκε η γνώμη να βρεθεί και να <μετα>φερθεί στην πόλη και για τούτο έγινε μια εκδρομή εκεί, στην οποία και ο χαράσσων τις γραμμές αυτές έλαβε μέρος. Πήγαμε εκεί αρχιερεύς, δήμαρχος, διδάσκαλοι και πολλοί πρόκριτοι τον Αύγουστο και είδαμε ένα βράχο φέροντα μια σχισμάδα υγρή. Βάλαμε σ' αυτήν το αυτί μας και ακούσαμε τον ρουν του νερού, μα πολύ βαθιά. Ένας (22) πρακτικός υδραυλικός που ακολούθησε την εκδρομή μάς είπεν ότι μπορεί να βρει το νερό, μα πρέπει να αρχίσει τις εργασίες από το ρίζωμα του λάκκου. Τα έργα απαιτούσε μεγάλες δαπάνες, στις οποίες δεν μπορούσε να ανταποκριθεί ο δήμος <Σιατίστης>, και η εκτέλεση αφέθηκε, παραπέμφθηκε στις ελληνικές Καλέντες⁵⁹.

Ύστερα από [σχεδόν 20] χρόνια ένας όμιλος μαθητών του Γυμνασίου έκαναν δοκιμή στο Μπουγάτσι να βρουν και <να> βγάλουν το εκεί συγκεντρούμενο σαν σε δεξαμενή νερό και προς τούτο μεταχειρίστηκαν ένα γεωτρύπανο εγχωρίου κατασκευής και άρχισαν την εκεί γεώτρηση. Αν και σε βάθος ολίγων μέτρων πέτυχαν νερό και φύλλα ιτιάς, αναγκάστηκαν να παύσουν τις εργασίες, επειδή και τα χρηματικά μέσα <δεν ήταν αρκετά> και τα εργαλεία δεν ήσαν κατάλληλα για την εξακολούθηση του έργου. Η προσπάθεια των νέων επροξένησε τον έπαινο, μα δεν υιοθετήθηκε ούτε από τους κατοίκους ούτε από τις αρχές. Ενθυμούμαι μάλιστα πως έτυχε να περνάει προερχόμενος από τη Νεάπολη ο Γενικός Διοικητής Μακεδονίας Χιλμή πασιάς⁶⁰ και ρώτησε και πληροφορήθηκε από τους νεαρούς την προσπάθειά τους, τους συγχάρηκε και τους δώρισε δυο μετζίτια αργυρά⁶¹.

Σε νεότερα χρόνια και ύστερα από την απελευθέρωσή μας (23) έγιναν [μελέτες] από κρατικούς υδραυλικούς, από τον Σωτηρίου⁶² και, πριν ελευθερωθούμε, από ένα Γερμανό, και με οδηγούς τις μελέτες αυτές, και μάλιστα του

⁵⁹ Παραπέμφθηκε στις ελληνικές Καλένδες, φράση που ισοδυναμεί με την παραπομπή στο ποτέ, στη ματαίωση, αφού στο ελληνικό ημερολόγιο δεν υπάρχουν Καλένδες.

⁶⁰ Χουσεϊν Χιλμή πασάς (1855-1921). Γενικός επιθεωρητής των τριών βιλαετιών της Μακεδονίας (Θεσσαλονίκης, Μοναστηρίου, Κοσόβου) την περίοδο 1902-1908. Αργότερα διετέλεσε υπουργός Εσωτερικών (1908-1909), Δικαιοσύνης (1912) και Πρεσβευτής στη Βιέννη (1912-1918).

⁶¹ Μετζίτια, (μετζίτι), ονομασία παλιού τουρκικού νομίσματος. Βλέπε Παράρτημα, § 19. Νομίσματα κατά την Τουρκοκρατία (όσα συναντούμε στο κείμενο του Φ. Ζυγούρη): αντιστοιχίες, αγοραστική αξία.

⁶² Βλέπε περισσότερα στο βιβλίο: Η Ύδρευσις της πόλεως Σιατίστης, όπου, σελ. 23, το άρθρο του Μητροπολίτη Σισανίου και Σιατίστης μακαριστού Ιακώβου «Το ιστορικό της υδρεύσεως». Σ' αυτό διαβάζουμε: «Κατά το έτος 1928 εκλήθη υπό της τότε κοινότητος ...ο Γεωλόγος Μηχανικός Α. Σωτηρίου, όστις...υπεδείκνυε εν σχετική μελέτη την δια φρεάτων....μετά υδρομαστευτικών στοών διανοιγομένων εις τας θέσεις Τσεσμέδια και Μπάραν (κάτωθι της Αγίας Τριάδος) ύδρευσιν....».

Σωτηρίου, έγιναν απόπειρες στα Τσισμέδια να ανοιχτεί φρέαρ δια σκαφής και τούτο διότι οι ιθύνοντες ήθελαν να γίνει αυτό στο μέσο από τις δυο (*ανάμεσα στις δυο*) συνοικίες και για τούτο προτιμήθηκε η θέση αυτή αντί της άλλης, [της Μπάρας δηλαδή], που υπόσχονταν πιθανότερη την επιτυχία. Δαπανήθηκαν αρκετές χιλιάδες που στάλθηκαν από τους Σιατιστινούς της Αμερικής, αλλά ματαίως, διότι συνάντησαν τους βράχους που διήκουν⁶³ στον Άγιο Μηνά, και ενώ έπρεπε, άμα έγινε αυτό αντιληπτό, να εγκαταλειφτούν οι εργασίες, οι ιθύνοντες επέμεναν, παρά τις διαμαρτυρίες των εκτός της επιτροπής ότι δαπανώνται ματαίως οι ιδρώτες των ζώντων στην ξένη αδερφών μας. Εάν προυτιμάτο (*είχε προτιμηθεί*) η Μπάρα, ίσως να είχαμε διαφορετικά αποτελέσματα. Ας όψονται η καχυποψία που υπάρχει μεταξύ των δύο συνοικιών και εκείνοι που τροφοδοτούν την καχυποψία αυτήν.

Και ύστερα από κάμποσα χρόνια έγινε και άλλη δοκιμή με την ενέργεια της Γεωργικής Τραπέζης και του κ. Τσιαλίκη, κρατικού υδραυλικού. Δυστυχώς και με τη δοκιμή αυτή δεν είχαμε ευάρεστα αποτελέσματα, διότι ο αποσταλείς κρατικός υδραυλικός ενόμισεν ότι θα μπορούσε να συναντήσει τη δεξαμενή των υδάτων που χύνονται στη Γιάγκοβη και στη Τζιούμτα⁶⁴, αν γεωτρήσει στο λόφο της Αγίας Τριάδος και όχι στη Μπάρα (*στην Αέλ Μπάρα*). Αλλά, επειδή το ύψος του λόφου ήταν μεγάλο (24) και οι σωλήνες του γεωτρύπανου στενής διαμέτρου, δεν μπόρεσε να προχωρήσει περισσότερο από 120 μέτρα, ώστε να βρει ύδωρ που να αναπηδά. Βρήκεν ύδωρ που ανήλθε 20 μέτρα κάτω από την επιφάνεια, αλλ' επειδή τούτο δεν θεωρήθηκε αρκετό, δεν λήφθηκε πρόνοια να χρησιμοποιηθεί.

Τελευταία, κατά το 1938, έγινε [με την πρωτοβουλία του Δημητρίου Δανάτσκου και του Συλλόγου των Σιατιστέων Θεσσαλονίκης] κάποια ενέργεια να μεταφερθεί το νερό της Γιάγκοβης με μηχανήμα που λειτουργεί με κριούς⁶⁵. Δυστυχώς και η τελευταία αυτή πρόθεση δεν πραγματοποιήθηκε (*υλοποιήθηκε*).

09. Ο χαρακτήρας των κατοίκων <της> Σιάτιστας

Ο λαός της Σιάτιστας ανέκαθεν ήταν φιλήσυχος και φιλόνομος, φιλόπονος και φιλόμουσος, φιλόθρησκος και φιλόπατρις, ευγενής και φιλόξενος.

Το φιλήσυχο και φιλόνομο αυτού χρεωστείται στη φιλοπονία του, η οποία πάλι είναι αναγκαία συνέπεια του ότι το έδαφος της πατρίδος του είναι πετρώδες και άγονο, διότι, για να γίνει γόνιμο, έπρεπε να υποστεί την επίδραση μιας σκληρής και διαρκούς εργασίας. Αλλά μια τέτοια εργασία απαιτούσε και μια

⁶³ **Διήκω**, εκτείνομαι διαμέσου, από το ένα άκρο στο άλλο, εδώ: από τον Άγιο Μηνά προς τα Τσισμέδια.

⁶⁴ **Γιάγκοβη**, το Μεσοπόταμον του Νομού Κοζάνης: υπάγεται στο Δήμο Σιάτιστας. (Μετονομασία με το ΦΕΚ 179/1927). **Τζιούμτα** και **Τζιούμτες**, βλέπε σελ. χειρ. 678.

⁶⁵ **Κριός υδραυλικός**, μηχανήμα για ανύψωση του νερού σε υψηλές στάθμες: (εφεύρεση του Ιωσήφ Μιχαήλ Μογκολφιέρι το 1796).

διαρκή ησυχία. Τον διακρίνει και μια εξαιρετική ευσέβεια, καθόσον όποιος εξαρτάει τη συντήρησή του από τη συγκομιδή των (25) καρπών των κόπων του (σταφυλιών, σίτου, αραβοσίτου, αμυγδάλων, καπνού, κουκουλιού κ.λπ.) δεν μπορεί παρά να ελπίζει στη Θεία Πρόνοια, όπως κι εκείνοι που θέτουν ως σκοπό της καλής ζωής τους την ευδοκίμησή τους στην ξενιτιά δεν μπορούν παρά να αγαπούν τα γράμματα, γιατί, αν μάθουν γράμματα, πιστεύουν ότι θα βρουν εκεί εργασία και έντιμα θα αναδειχτούν. Αλλά και μεγάλη φιλοξενία (*φιλόξενη διάθεση*) τον διακρίνει, αρετή που κληρονομάει από τη μάνα του. Είχε ιδιαίτερα οικήματα (μουσαφίρικα) για τους ξένους, με ιδιαίτερα στρωσίδια και κλινოსκεπάσματα. Μα ο φιλήσυχος και φιλόνομος αυτός λαός, όταν πρόκειται να υπερασπίσει την τιμή της οικογενείας του και να εργασθεί για τη δόξα της πατρίδος του, αποβαίνει ο μαχητικότερος και ο ορμητικότερος των λαών. Όταν κρατεί στα χέρια του την σκαπάνη ή την πένα, την σφύρα ή την βελόνη, είναι ο ημερότερος και ευγενέστερος άνθρωπος, δος του όμως αντί των οργάνων της εργασίας το όπλο στα χέρια του και αμέσως θα τον ιδείς να αλλάξει σε σημείο αγνώριστο, θα γίνει ο πιο μαχητικός και ριψοκίνδυνος άνθρωπος, όπως τον χαρακτηρίζει ο περιηγηθείς την Μακεδονία Γάλλος Πουκεβίλ (βλέπε γεωγραφικό λεξικό Βουτυρά στη λέξη Σιάτιστα⁶⁶):

«Η πόλις αυτή είναι καθ' ολοκληρίαν Ελληνική. Εις 8.000 ψυχών δεν υπάρχει ούτε μουδίρης, ούτε καδής, ούτε χωροφύλακες. Οι Τούρκοι την γνωρίζουν εξ ακοής ή αν τύχη να διέλθωσιν αυτήν. Ομιλούσι καθαρά Ελληνικά. Πώς αυτή η εξαίρεσις; πώς η πόλις αυτή είναι ελευθέρα εν τω μέσω Τούρκων; Πού πρέπει να το αποδώσωμεν; εις την αδυναμίαν του (26) δεσπότη ή εις την δύναμιν του υποταγαμένου; και εις τα δύο. Οι έντιμοι ούτοι κάτοικοι έχουσιν ήθη ευγενή, δύνανται να χρησιμεύσωσιν ως παράδειγμα εις πάντα χριστιανικόν πληθυσμόν. Σέβονται τους νόμους. Οπλίσατέ τους, δια να υπερασπίσωσι την αυτοκρατορίαν, αφαιρέσατέ τους τα όπλα και θα έχητε μίαν πόλιν ως τας Κυδωνίας, μίαν νέαν Κασσάνδραν».

Ο χαρακτηρισμός αυτός δικαιολογεί πληρέστατα τους χαρακτηρισμούς που [επρόταξα] στην αρχή του κεφαλαίου τούτου.

10. Τα Κακούδια

Η Σιάτιστα αγωνίστηκε σκληρά τον αγώνα για την ύπαρξή της στην εποχή των επιδρομών από μέρος των βαρβαρικών οрдών, Αλβανών, Κούρδων (*Κούρδων*), Γκέγκηδων και άλλων, <επιδρομών και αγώνων> που μας είναι

⁶⁶ Το απόσπασμα δεν περιέχεται στο *Λεξικόν Ιστορίας και Γεωγραφίας*, τόμος 7ος, εκδ. από Σ. Ι. Βουτυρά, Κων/λη 1889, σελ. 516, λήμμα: Σιάτιστα, αλλά στην εργασία του Α. Γ. Λαζάρου, «*Σιάτιστα*», ΜΗΠΣ 1910, σελ. 139-153 και μάλιστα χωρίς αναφορά στο όνομα του περιηγητή, αλλά με την ένδειξη «*Γάλλος τις περιηγητής*». Και ο Φ.Ζ. σε πρόχειρο σημείωμα έχει «*Γάλλος περιηγητής*».

γνωστοί στον τόπο μας με τη χαρακτηριστική έκφραση: «**τα κακούδια**». Τα δεινά που υπόφεραν οι πρόγονοί μας την εποχή εκείνη, τις δυσκολίες και τρομερές μέρες που πέρασαν, μπορεί να εννοήσει ο επισκεπτόμενος τη Σιάτιστα από το σχέδιο της αρχιτεκτονικής που εφαρμόστηκε στην ανέγερση των τότε κατοικιών. Δεν απέβλεπαν μονάχα <στο> να κτίσουν σπίτια που να προφυλάττουν τους στεγαζομένους από τη βροχή, τον άνεμο, τα χιόνια, αλλά και από τις τυχόν επιθέσεις των ατάκτων σπιτών. Η πολεμίστρα που έκτιζαν στο εμπροστικό μέρος του σπιτιού, για να βλέπει στο δημόσιο δρόμο, τα (27) μεσοπαράθυρα⁶⁷, με τα οποία επικοινωνούσε το σπίτι με τα σπίτια του μαχαλά⁶⁸, τα πορτάκια που γίνονταν στο πίσω μέρος του σπιτιού, για να μπορεί η οικογένεια, στην ανάγκη, να βγει στο πίσω μέρος του σπιτιού από το καθημερινό δωμάτιο μέσον ενός ντουλαπιού, το οποίο με διάδρομο έφερνε στο πορτάκι, και να καταφύγει σε γειτονικό σπίτι, οι κρυψώνες, τα μιτιρίζια⁶⁹ στους εξωτερικούς τοίχους του σπιτιού που έβλεπαν στο δρόμο, οι γκλαβανές (καταπακτές) που γίνονταν στη σκάλα, με την οποία συκοινωνούσε το κάτω πάτωμα με το επάνω στα σπίτια που είχαν περισσότερα του ενός πατώματα, και όταν κλείονταν <οι γκλαβανές> εμποδίζονταν η επικοινωνία τους, η διαίρεση της πολιτείας σε μεγάλα τμήματα, τα οποία είχαν μια κοινή πύλη, η οποία στην ανάγκη κλείονταν και μπορούσαν οι κάτοικοι που κάθονταν στα σπίτια του τμήματος εκείνου να επικοινωνήσουν άφοβα και να αμυνθούν ομαδικά, όλα τα ανωτέρω ήσαν απαραίτητα και βρονοτοφούν τις σκληρές και μαύρες μέρες που πέρασαν οι πατέρες μας στα φοβερά χρόνια της βαριάς και πικρής σκλαβιάς της τούρκικης κυριαρχίας.

Πόσες επιδρομές δέχτηκαν οι άφοβοι και γενναίοι συμπολίτες μας δεν μας είναι γνωστές, πάντως ήσαν πολλές. Ημείς γνωρίζουμε μονάχα τις σπουδαιότερες, που μας διέσωσαν η παράδοση και τα δημοτικά τραγούδια, που και σήμερα τραγουδούνται με ενθουσιασμό και ψυχική οδύνη. Όλες όμως <τις> απέκρουσαν (28) αποτελεσματικά -κατ' αντίθεση προς άλλες ελληνικές πολιτείες, που κατεστράφησαν - και δεν ξέρομε πού να αποδώσομε τούτο, στην οχυρότητα τη φυσική της πολιτείας ή στην ανδρεία και πειθαρχία των κατοίκων ή στη σύνεση των ηγετών της; Φρονούμε ότι εις όλα αυτά πρέπει να αποδώσομε τη σωτηρία της Σιάτιστας. Το ένα συντελούσε για να αναδειχτούν τα άλλα. Η οχυρότητα της τοποθεσίας υποβοηθούσε την ανδρεία των αμυνομένων, η πειθαρχία έκαμνε την ανδρεία να φανεί χρήσιμη και να μη ακολουθήσει σύγχυση στις ανοργάνωτες ομάδες και η σύνεση των ιθυνόντων προκαλούσε τον σεβασμόν και την πειθαρχίαν των πολεμιστών στις διαταγές των αρχηγών.

Αυτή ήταν η ζωή των προγόνων μας και, σαν να μη αρκούσαν όλα αυτά, υπόφεραν σε νεότερα χρόνια και ένα άλλο είδος επίθεσης, όχι πλέον αρπαγής και λεηλασίας των περιουσιών τους, αλλά επίθεση ενάντια στην οικογενειακή

⁶⁷ **Μεσοπαράθυρο**, μικρή πόρτα στον κοινό μαντρότοιχο δυο σπιτιών. Επιτρέπει την επικοινωνία μεταξύ των σπιτιών και τη διαφυγή των ενοίκων σε ώρα κινδύνου.

⁶⁸ **Μαχαλάς**, συνοικία, γειτονιά.

⁶⁹ **Μιτιρίζι** <μετερίζι, προφυλαγμένη θέση μάχης, συνήθως ατομική, οχύρωμα.

τιμή. Ο τερατόμορφος Αλή πασιάς διατηρούσε στην έδρα του «χαρεμλίκι»⁷⁰ με πολλές και ωραίες γυναίκες, τις οποίες κατά καιρούς ανανέωνε. Για τον σκοπό αυτό είχαν επίτηδες πράκτορες στα διάφορα μέρη, για να ανακαλύπτουν τα ωραία κορίτσια και <να> πληροφορούν τον Αλή να στείλει δύναμη, για να αρπάξει και μεταφέρει στο χαρεμλίκι το κορίτσι που ανακάλυψαν. Φόβος και τρόμος στα καημένα τα κορίτσια που (29) η φύση <τα> είχε προικίσει με εξαιρετική καλλονή. Αντί να θεωρούν ευτύχημα την καλλονή τους και να επιδεικνύουν αυτήν με υπερηφάνεια, τουναντίον τη θεωρούσαν δυστύχημά τους και φρόντιζαν με κάθε τρόπο να κρύβουν τα ωραία νιάτα τους, να παραμορφώνουν το πρόσωπο ή να παντρεύονται πρόωρα, επειδή το τέρας είχε και ένα καλό, σέβονταν το γάμο και δεν ενοχλούσε τις έγγαμες γυναίκες.

Τέτοιον πράκτορα είχε διορίσει και στην πόλη μας, που είχε τ' όνομα πως έχει ωραία κορίτσια, κάποιον που έφερε το όνομα Ν. Μ. . Αυτός εφρόντιζε να φαίνεται αρεστός στον αφέντη του, αλλά και με επιτηδειότητα να προλαμβάνει την ηθική εξαχρείωση των ωραίων κοριτσιών της πατρίδος του. Τα παρακάτω μαρτυρούν ό,τι παραπάνω δυσχυρίζομαι. Ο Αλή πασιάς πληροφορήθηκε ότι ο Τσιαγκάλης, έμπορος στη Σιάτιστα, έχει ωραίο κορίτσι και την επομένη της πληροφορίας του θα έστελνε, κατόπιν συνεννόησης με τον πράκτορα Μ., δύναμη να αρπάξει την κόρη και <να> την φέρει στον Αλή πασιά. Μα ο Μ. την εσπέρα της παραμονής υπό αυστηράν εχεμύθειαν μεταδίδει στον πατέρα τι πρόκειται να γίνει και τον συμβουλεύει, αν θέλει να γλιτώσει την κόρη του από την ατίμωση, που άφευκτα την απειλούσε, να την υπανδρεύσει την ιδίαν ει δυνατόν (αν ήταν δυνατό) εσπέραν. Ο Τσιαγκάλης βλέποντας τον επικείμενο κίνδυνο της κόρης του αποφασίζει να <την> εκδώσει⁷¹ την ακόλουθη πρωίαν εις οποιονδήποτε θα συναντούσε βγαίνοντας από το σπίτι του, θεωρώντας το μη χείρον βέλτιστον. (30) Με την απόφαση αυτήν βγαίνει την πρωίαν και κατά σύμπτωση συναντάει πρώτον τον υπάλληλό του Μπεμπέν, που έρχονταν στο σπίτι του Τσιαγκάλη για να πάρει τα κλειδιά του μαγαζιού, και του λέγει: «Δικό σου τυχηρό ήταν, παιδί μου. Γίνεσαι από τη στιγμή αυτή γαμβρός μου. Θα σου δώσω την Αλεξάνδρα μου για γυναίκα». Και αμέσως φωνάζουν τον ιερέα, γίνε-ται η στέψη τους και έτσι σώθηκε η τιμή της Αλεξάνδρας⁷².

⁷⁰ **Χαρεμλίκι** <χαρέμι, το σύνολο των γυναικών ενός πολύγαμου μουσουλμάνου, αλλά και ο χώρος όπου ζουν οι γυναίκες ενός μουσουλμάνου.

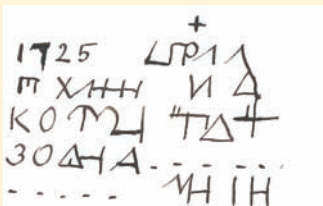
⁷¹ **Εκδώσει**, εδώ η λέξη έχει τη σημασία: «να την παντρέψει», όπως απαντάται και σε σιατιστινό προικοσύμφωνο του 1902: «Οι Κύριοι Αδερφοί Παπαπαύλου, έχοντες αδελφήν ονόματι Μαριγώ εκδίδουσιν αυτήν εις νομίμου γάμου κοινωνίαν τω κ. Χριστοδούλου Γκουτζιαμάνη...». (Παπανασούμ - Σιάπαντα Σουζάννα, **Η γιαγιά μ' η Μαριγώ**, σελ. 14).

⁷² Ο γάμος αυτός επιβεβαιώνεται και από την ακόλουθη αναφορά σε δισέλιδο λυτό έγγραφο με τίτλο Καθαροπωλητήριον Αυλικόν, με ημερομηνία 19-8-1883:

«Αλεξάνδρα Ιωάννου Τσιαγκάλη, σύζυγος Λαζάρου Μπεμπέ...πούλησε...», βλέπε Α.Δάρδα: «**Ανέγερση Παρθεναγωγείου στην άνω Σιάτιστα και προβλήματα λειτουργίας του (1893-1894)**», εισήγηση στο Διεθνές συνέδριο του 2003 στη Σιάτιστα, σ.138-139.

11. Οι σπουδαιότερες επιδρομές που αντιμετώπισεν η Σιάτιστα <Πρώτη επιδρομή>

Η πρώτη επιδρομή έγινε από 3.000 Αλβανούς με αρχηγούς τούς Γκαβογιάτσιο, Βεΐτση και Σταμούλη, χριστιανό Αλβανό. Ξεκίνησαν από τα Τρία Αλώνια, χωριό της περιφέρειας Γρεβενών, πέρασαν το γεφύρι του Πασιά και έφθασαν στη στενωπό του Μπούνου, από την οποία είχαν ελπίδα να μουν στη Σιάτιστα, να θύσουν και ν' απολέσουν, να λεηλατήσουν και ατιμάσουν. Πλην οι ελπίδες τους διεψεύσθησαν. Βρήκαν τα σπίτια που ήσαν δεξιά και αριστερά της διόδου πιασμένα από Σιατιστινά παλικάρια και στα οχυρότατα σπίτια της κυράς Σανούκως <απαντώνται και οι τύποι: Σαννούκω, Σαννούκου, Σαννούκου> (ύστερα Χατζηγιάννη) και του Προκοπίου Βοϊδομάτη συγκεντρωμένους πολλούς Σιατιστινούς και γυναίκες ακόμα, που τοίμαζαν τα φυσέκια, μεταχειρίζοντας⁷³ αντί μολυβιών καλάια λυωμένα από σκεύη καλαΐσια, και είδαν πως ήταν αδύνατο να προχωρήσουν και αναγκάστηκαν να οπισθοχωρήσουν. Την άμυνα σ' αυτήν την επιδρομή διοργάνωσε και διηύθυνεν ο πρόκριτος (31) Λογοθέτης, στον οποίον ο τίτλος του Λογοθέτου φαίνεται θα εδόθη από τον Πατριάρχη⁷⁴ Αχριδών και Επίσκοπον Σισανίου Ζωσιμάν, Σιατιστέα. Ποίον όμως το όνομα του Λογοθέτου, ποία η οικογένειά του, ποία η μόρφωσή του και η κοινωνική δράση του μας είναι άγνωστα, όπως δε γνωρίζομε και το έτος που έγινε η επιδρομή. Πιθανότατα το έτος να είναι το 1725⁷⁵, το οποίο αναγράφονταν στην επιγραφή που ήταν χαραγμένη σε ένα βράχο, ολίγα βήματα παρακάτω από τη βρύση του Μπούνου, και της οποίας το περιεχόμενο θα ήτο σχετικό

με την επιδρομή, διότι δεν έχουμε κανένα άλλο γεγονός σπουδαίο, που θα ήτο δυνατόν να κάμει τους κατοίκους να το χαραξούν στο βράχο. Κατά δυστυχίαν τα γράμματα εφθάρησαν από την επίδραση των ατμοσφαιρικών μεταβολών και μονάχα τα παρακάτω <δίπλα> κατόρθωσα να διακρίνω το 1895, οπότε τυχαίως έλαβα γνώση της επιγραφής:

⁷³ **Μεταχειρίζοντας**, ενεργητ. τύπος μετοχής, αντί του ορθού μέσου: μεταχειριζόμενοι.

⁷⁴ Ο Ζωσιμάς ήταν Αρχιεπίσκοπος Αχριδών. Ο Φ.Ζ. και άλλοι τον αναφέρουν και ως Πατριάρχη. Τον τίτλο αυτό χρησιμοποιεί και ο ίδιος ο Ζωσιμάς, όπως φαίνεται σε έγγραφα που περιλαμβάνονται στον Κώδικα Ζωσιμά, βλ. Μ. Καλιντέρης, **Ο Κώδιξ της Μητροπόλεως Σισανίου και Σιατίστης (1686-)**, όπου ο Ζωσιμάς στη σελ. 42 υπογράφει ως Πατριάρχη, στη σελ. 72 ως Αρχιεπίσκοπος.

⁷⁵ Για τη χρονολόγηση της πρώτης επιδρομής δεν υπάρχει συμφωνία των ιστορικών. Ο Α. Λαζάρου αναφέρει το έτος 1784 («**Σιάτιστα**», ΜΗΠΣ 1910, σελ.143), ο Ι. Βασδραβέλλης το 1805 (**Οι Μακεδόνες εις τους υπέρ της ανεξαρτησίας αγώνες 1796-1832**, σελ. 180), και το **Λεξικό Βουτορά** το 1784 (τόμος 7^{ος}, σελ. 516).

Το δημοτικό τραγούδι που αναφέρεται στην πρώτη επιδρομή έχει παρθεί από τη συλλογή του Αναστ. Λαζάρου και έχει ως ακολούθως: (31α)

'Στου Αϊθανάσι την αυλή
 χρυσόν πουλάκι στέκει κι λαλεί,
 αηδουνουλαλεί κι λέει
 τουν κινό που θέλ' να εύρη.
 'Στα τρί' Αλώνια βάλαν τη βουλή,
 ια Σταμούλη του σκυλλί,
 μεσ' 'ς τη Σιάτιστα να πάνουν,
 τρεις αρχόντισσες να πάρουν,
 τη Γιράνεια να πατήσουν
 κι άρχοντα να μην αφήσουν.
 'Στου Γριβινό ιουμάτισαν
 κι 'ς του γιουφύρ' σταμάτησαν.
 μεσ' 'ς την άκρα 'π του γιουφύρι
 έστησαν χρυσό τζιαντίρι.
 Άνοιξαν τα μπαϊράκια τους,
 δεν ξέρουν τα φαρμάκια τους,
 θα υρίσουν λαβουμένοι,
 δεν του ξέρουν οι καϋμένοι. (32)
 «Κυρά Σαννούκου, πες της Βάιας σου
 να διώξ' τους φυλαχτάδες.
 Διώξει τους να παν ικειίθι
 να πατήσουμι του σπίτι».
 «Δε σας φοβούμι σκυλλαρβανιτάδεις⁷⁶,
 έχου τα σπίτια μου 'ψηλά
 μι μουλίβι σκιπασμένα
 κι μι μάρμαρου στρουμένα.
 Κάτου 'ς του Μπούνου μαχαλά
 μάστι φκιέλλια κι τσαπιά,
 σύρτι κι 'ς τουν Καραδογιάννη
 να του πάρτι του τιγάνι.⁷⁷

⁷⁶ Ο Κ. Οικονόμου στη μελέτη του «Γαμήλια έθιμα εν Σιατίστη», ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ 1, σελ.271, αντί του σκυλλαρβανιτάδες έχει σκυλλαρβανιτιά και φαίνεται ορθότερο, γιατί ταιριάζει στο μέτρο του στίχου.

⁷⁷ Το κείμενο του τραγουδιού είναι αντιγραφή από την εργασία του Αν. Λαζάρου «Σιάτιστα», ΜΗΠΣ 1910, σελ. 143-4. Σχετικά με το περιεχόμενο του τραγουδιού εντοπίσαμε και τα ακόλουθα: (α) Κ. Μπέντα, «Οι ξακουστές πόρτες της Σιάτιστας», ΜΗΣ, 1952, σελ. 233: «... το τραγούδι της αρχόντισσας Σαννούκως Χατζηγιάνη, η οποία σε μια μεγάλη επιδρομή <τουρκαλβανών>, κατά την οποίαν εξηντλήθησαν τα πυρομαχικά της, πήρεν το τηγάνι από τον Καρυδογιάννην, έλωσε τις κασιτερένιες απλάδες (μεγάλα πιάτα) της <σε σιδερένια καλούπια>, έκαμε σφαίρες και υπερασπίσθηκε αποτελεσματικά

12. Πολιορκία της Σιάτιστας από 2000 Αλβανούς με αρχηγόν τον Μαζούτ Σρόπολιν <Δεύτερη επιδρομή>

Κατά το 1822 η Σιάτιστα διέτρεξε μεγάλον κίνδυνο. Ύστερα από την αποτυχία του αγώνος στο Βέρμιο ο Χουρσίτ, ο οποίος τότε βρίσκονταν στη Λάρισα επιστρέψας από τα Ιωάννινα, επειδή φοβούνταν εξέγερση των Γρεβενών, της Βλάτσης⁷⁸ <Βλάστης> και των άλλων περιφερειών και προπάντων της Σιάτιστας, η οποία λαμβάνουσα θάρρος από την οχυρότητα της τοποθεσίας και από την ανδρεία των κατοίκων μπορούσε να αποφασίσει την εξέγερση, έστειλεν εναντίον της Σιάτιστας 2000 με τον Αλβανόν Μαζούτ Σρόπολιν (33) επικεφαλής. Ο τότε πρόκριτος της Σιάτιστας Γεώργιος Νιόπλιος αντιλήφθηκε τον μεγάλο κίνδυνο και αμέσως έστειλεν αγγελιοφόρον στην Καστοριά, όπου υπάγονταν τότε διοικητικώς η Σιάτιστα, στο φίλο του Σαχήν βέη Καστούρην και τον παρακαλούσε να μεσιτεύσει στον Χουρσίτ να μη επιτρέψει στους Αλβανούς να εισέλθουν στη Σιάτιστα, γιατί οι κάτοικοι είναι ήσυχοι και πιστοί στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Αλλά για κάθε ενδεχόμενο ο Νιόπλιος έπιασε τα οχυρά και βραχώδη υψώματα της πόλης και ειδοποίησε τον Σρόπολιν να μη επιχειρήσει τι (κάτι, κάποια ενέργεια) περιμένοντας την απάντηση του Χουρσίτ. Φαίνεται δε ότι και ο Σαχήν βέης έγραψε και στον Σρόπολιν και του συνιστούσε να περιμείνει την απάντηση του Χουρσίτ. Ο Χουρσίτ ύστερα από λίγες μέρες, επειδή δεν ήθελε να δημιουργήσει νέαν επαναστατική εστία και επειδή φοβούνταν την εξέγερση των αρματολών της περιφέρειάς Γρεβενών, έγραψεν ευνοϊκά στον Σρόπολιν και έλυσε την πολιορκίαν, αλλ' ετράπη εις λεηλασίαν των πέριξ χωριών. Έτσι η σύνεση ενός ανδρός έσωσε τη Σιάτιστα. (Βλέπε: Ι. Κ. Βασδραβέλλη «Οι Μακεδόνες», σελ. 180-1).

13. Τρίτη επιδρομή

Η τρίτη επιδρομή, την οποία απέκρουσε η Σιάτιστα, έγινε το 1827 με αρχηγόν τον Αλβανόν Ταφίλ⁷⁹ Μπούζη. Την άμυνα διηύθυνεν ο Γεώργιος Νιόπλιος, ο οποίος, όπως αναφέρει η παράδοση, με ένα στρατήγημα εξαπάτησε τους επιδρομείς αναφορικώς με το πλήθος των αμυνομένων. Η επιδρομή έγινε από το Μπουγάζι (34) από 9.000 Αλβανούς, που επέστρεφαν από την Πελοπόννησο. Ο Νιόπλιος με 400 Σιατιστείς έπιασε τα βουνά μα, επειδή του φάνηκαν ολίγοι οι πολεμιστές του, πήρε κάπες, τις έβαλε στους βράχους από τα υψώματα (βράχους των υψωμάτων) και επάνω στις κάπες έβαλε φέσια, για να φαίνο-

το αρχοντικό της...». (β) Στον **Εκλογικό Κατάλογο Ανασελίτσης** του 1915, με α/α 643 είναι εγγεγραμμένος μόνιμος κάτοικος Σιατίστης γεννημένος στη Σιάτιστα το 1847 ο Καρυδογιάννης Ιωάννης του Μιχαήλ, σιδηρουργός το επάγγελμα!

⁷⁸ Στο χειρόγραφο κείμενο: Βλάτση και Βλάτσι. Σημερινή ονομασία: **Βλάστη**.

⁷⁹ Στο χειρόγραφο κείμενο: Ταφίλ, Ταφήλ και Τιαφίλ.

νται από μακράν σαν άνθρωποι. Όταν φάνηκαν οι επιτιθέμενοι, διέταξε «πυρά ομαδόν» και εκείνοι, άμα άκουσαν τα πυρά και είδαν τις κάπες, <τις> νόμισαν πολεμιστές και φοβηθέντες το πλήθος έφυγαν άπρακτοι.

Η παράδοση μαρτυρεί ότι ούτοι επετέθησαν κατά της Σιάτιστας, αφού διήρπασαν τα Τρίκαλα, την Ελασσόνα και την Κοζάνη. Τότε η Κοζάνη είχε υποστεί μεγάλην καταστροφήν και πολλοί των κατοίκων της είχαν μετοικήσει στη Σιάτιστα. Το σχετικό με την επιδρομή αυτήν τραγούδι έχει ως εξής:

*Δεν είν' ιδώ τα Τρίκκαλα (Τιαφίλ κι Ασλάν⁸⁰ - μπέη), δεν είν' η Αλασσόνα,
δεν είν' η μαύρη Κόζαση να κάμης ό,τι θέλεις.*

Ιδώ του λέγονν Σιάτιστα του λέν κιφαλουχώρι.

Ως πουν' ου Νιόπλιους ζουντανός η Σιάτιστα δεν φουβάτι,

έχει τρακόσιους 'ς του σπαθί κι χίλιους 'ς του ντουφέκι

κι τα μπουγάζια πιάσανι, πιάσαν τα καρπούλια.

Δε σας φουβάτ', Αρβανιτιά κ' ισάς βρε βρουμουμπέδες,

έχει του Νιόπλιου αρχηγό κι όλα τα παλληκάρια.

(εκ της Συλλογής Αναστ. Λαζάρου, καθηγητού)⁸¹ (35)

14. Τετάρτη επιδρομή

Άλλη απόπειρα λεηλασίας της Σιάτιστας έγινε το 1828 από 16.00(0;)⁸² Αλβανούς με αρχηγούς τους Αρσλάν και Βελή μπέην. Και την επίθεση αυτή απέκρουσεν ο Γ. Νιόπλιος βοηθούμενος και από κατοίκους του Κωντσικού (Γαλατινής), της Σέλιτσας⁸³ (Εράτυρας) και Βλάτσης <Βλάστης> και προσέτι από 500 Τούρκους, που έστειλεν ως βοήθεια από την Καστοριά ο Ισμαήλ βέης.

15. Πέμπτη επιδρομή

Κατά το 1830 ο έγγονος του Κάβο-Γιάτση Καχριμάν βέης, μένεα πνέων διότι ο πάππος του είχε νικηθεί από τους Σιατιστινούς αμπροστά από [πε-

⁸⁰ Στο χειρόγραφο κείμενο: Ασλάν, Αρσλάν, Ασλάμπεη.

⁸¹ Συμπληρώθηκε με αντιπαραβολή προς την εργασία του Αν. Λαζάρου «Σιάτιστα», ΜΗΠΣ 1910, σελ.146.

⁸² Το (0;) υπάρχει στο χειρόγραφο κείμενο, σημειωμένο από τον ίδιο το συγγραφέα. Το **Λεξικό Βουτυρά**, το οποίο συχνά επικαλείται ο Φ.Ζ., σημειώνει 16.000 (τόμος 7^{ος}, σελ. 516), ενώ ο Α. Λαζάρου σημειώνει τον αριθμό 6.000, ο.π., και ο Λάμπρος Κουτσονίκας αναφέρει 1600 Αλβανούς (**Γενική Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως**, τ.Β', σελ. 98). Ο Β.Δ.Ζώτος Μολοσσός στο έργο του **Ηπειρωτικάί Μακεδονικάί Μελέται**, τόμος Δ', τεύχος Γ' στη σελ. 239 για την ίδια επιδρομή γράφει: «το επιόν έτος 1828 μετά τρεις μήνας ήλθον οι γνωστοί Ασλάνμπεης και Βελή-μπεης επικεφαλής 16 χιλιάδων τουρκαλβανών ξεπεσμένων από την ελληνικήν επανάστασιν...».

⁸³ **Σέλιτσα**, η Εράτυρα του Νομού Κοζάνης: υπάγεται στο Δήμο Ασκίου. (Μετονομασία με το ΦΕΚ 179/1927 σε Κατωχώρι και με το ΦΕΚ 156/1928 σε Εράτυρα).

ρίπου] 100 χρόνια⁸⁴, εξεστράτευσεν ενάντια της Σιάτιστας, αλλά και πάλιν ο Νιόπλιος, που διηύθυνε και αυτήν τη φορά την άμυνα, τους απέκρουσε και τους ανάγκασε να φύγουν άπρακτοι. (Ι. Κ. Βασδραβέλλη, «Οι Μακεδόνες», σ. 181).

16. Έκτη επιδρομή, «Οι Γκέγκηδες»⁸⁵

Η εποχή του ρωσοτουρκικού πολέμου 1877-1880 ήτο για τη Δυτική Μακεδονία εποχή που αναπτέρωσε τις ελπίδες αποτίναξης της τουρκικής κυριαρχίας, μα και που απειλούσε διατάραξη της γαλήνης της ζωής των κατοίκων της, απώλειαν της ζωής αυτών και διαρπαγήν της περιουσίας των. Άγρια στίφη Γκέγκηδων με την πρόφαση ότι κατέβαιναν στα ελληνικά σύνορα από λόγους προνοίας, να φρουρήσουν αυτά από ενδεχομένην εξέγερση των Ελλήνων,⁽³⁶⁾ ενώ κυρίως κινούνταν από τη φυσική τους τάση σε δηώσεις⁸⁶ και λεηλασίες, διήρπαζαν τα χωριά που περνούσαν και έστελναν τα διαρπαζόμενα στις οικογένειές τους και εξακολουθούσαν περαιτέρω το ληστρικό τους έργο. Τέτοια στίφη Γκέγκηδων πέρασαν και το Σεπτέμβριο του 1877 από τη Σιάτιστα δυο, αποτελούμενα από [περίπου] 300 άνδρας έκαστο, κακοποίησαν τους κατοίκους ζητούντες χρήματα, ντις - παρασί (= φόρον για τη φθορά των δοντιών), και έπειτα να φάγουν⁸⁷, μα δεν κατέληξαν σε φόνους. Την 4^η όμως Οκτωβρίου του ίδιου έτους έφτασε τρίτο σώμα από 80 Γκέγκηδες και αρχηγόν τον Μπαϊράμ αγάν. Τούτου <του σώματος> η φήμη ότι αποτελείται από ανθρώπους με άγριες διαθέσεις, που διέπραξαν φόνους και διήρπασαν περιουσίας στα χωριά που πέρασαν, προέτρεξε στη Σιάτιστα προ του ερχομού τους και έκαμε τους Σιατιστιείς

⁸⁴ Ο υπολογισμός των 100 χρόνων ισχύει με δεδομένο ότι η πρώτη επιδρομή έγινε το 1725, χρονολογία που υιοθετεί ο Φ.Ζ.

⁸⁵ **Γκέγκηδες**, εθνικό όνομα φυλής αλβανικής, (Γκεγκ), που κατοικεί στα βόρεια της Αλβανίας. Επί Τουρκοκρατίας αποτελούσαν τάγματα ατάκτων του τουρκικού στρατού, που πήραν μέρος σε όλους τους πολέμους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Στα δημοτικά μας τραγούδια εμφανίζεται και ο τύπος Γκέγκηδες.

⁸⁶ **Δηώσεις και λεηλασίες: λεηλασία**, διαρπαγή, πλιάτσικο. **Δηώσεις**, (από το αρχαίο ρήμα **δηῶ**= κατακόπτω, σφάζω, φονεύω, καταστρέφω, ερημώνω μια χώρα) σφαγές, καταστροφές.

⁸⁷ Ο Ι. Αποστόλου στο βιβλίο του **Ιστορία της Σιατίστης**, σελ. 35, γράφει για τα στίφη αυτά: «εκακοποίησαν μεν τους κατοίκους απαιτούντα εκτός της διατροφής και χρηματικά δώρα, (το παροιμιώδες καταστάν Ντις παρασί)...». Ο Ιωάννης Φιλήμων στο έργο του **Λοκίμιον Ιστορικόν περί της Φιλικής Εταιρίας**, Εποχή Α΄, Κεφάλαιον Α΄, σελ. 25, σημ.(α), γράφει για την απληστία των αγάδων και των Τούρκων γενικά και για σχετικούς φόρους: «Εμβαίνων εις την Σατραπειάν του ένας Πασσάς, εσιτίζετο μ΄ όλην την δαψίλειαν από τας Κοινοτήτας κατά τους σταθμούς, μεχρισού έφθανεν εις την Καθέδραν. Δια τον κόπον τούτον του τρώγειν επιλοδωρείτο και με μίαν ποσότητα χρηματικήν, λεγομένην Ντις κираσί: (Ενοίκιον οδόντων)». Και στο έργο: **Χρονογραφία της Ηπείρου** του Π[αναγιώτου] Α[ρβαντινού] Π[αργείου], τόμος δεύτερος, σελ. 285, στην ενότητα: «Περί των κατά καιρούς φόρων...» αναφέρεται με αριθμό 19 ο **Ντις παρασί** ως «ο προς διατροφήν των από τόπου εις τόπον στελλομένων υπηρετών της εξουσίας φόρος».

να συσκευθούν με ποιον τρόπον να τους υποδεχτούν. Στη σύσκεψη αυτή αποφασίστηκε να τους δεχτούν με ευγένεια και να τους περιποιηθούν όσον το δυνατόν καλύτερα, να μεταβεί δε εις Λειψίσταν⁸⁸ <Νεάπολη> ο πρόκριτος Σιατίστης Νικόλαος Ρούζιου, άνθρωπος με επιβάλλον (με κύρος) και φλογερή φιλοπατρία, εις τον εκεί φίλον του Αμπετήν βέη, χιλίαρχον της εθνοφρουράς, πανίσχυρον μπέην με πολλά μέσα στην Κωνσταντινούπολιν, και <να> ζητήσει την επέμβασή του για τη σωτηρία της Σιάτιστας. Σύμφωνα με τις αποφάσεις αυτές ο άξιος να καταλάβει την πρέπουσα θέση στο Ηρώον των ευεργετών της Σιάτιστας Ν. Ρούζιου ανεχώρησεν αμέσως εις Λειψίστι (Νεάπολη), οι δε κάτοικοι δέχτηκαν (37) το σώμα έξω της Σιάτιστας και το οδήγησαν σε καταλύματα εις σπίτια κείμενα στη συνοικία Αγίας Τριάδος, όπου ορίσθηκαν επίτηδες άνθρωποι να τους περιποιούνταν (που θα τους περιποιούνταν). Αν και εφρόντιζαν εκείνοι που τους περιποιούνταν να μη δώσουν αφορμήν προς δυσaréσκεϊαν, οι Γκέγκηδες, άμα σκοτείνιασε, θέλοντες να τρομοκρατήσουν τους κατοίκους, επυροβόλησαν χωρίς αιτία και εφόνευσαν τον γενναίον πρόκριτο Λάζαρον Στρακαλήν και κατόπιν και έτερον πολίτην, τον Γ. Γκάραν. Άμα εγνώσθη ο φόνος των ανωτέρω, ομάς κατοίκων <της> Γερανεΐας έσπευσε στη Χώρα με σκοπόν να προβεί σε αντίποινα, αλλ' οι προύχοντες της πόλεως τους ημπόδισαν παραστήσαντες τη σοβαρότητα και τις ολέθριες συνέπειες που θα είχε για τη Σιάτιστα ένα τέτοιο διάβημα χωρίς την άδεια των κυβερνητικών αρχών. Τους συνέστησαν να πνίξουν την δικαίαν αγανάκτησή τους και να λάβουν ολίγην υπομονή, έως ότου γίνουν γνωστά τα αποτελέσματα των ενεργειών του Ρούζιου, στον οποίο διεβίβασαν <την είδηση για> τους φόνους εις τους οποίους προέβησαν οι Γκέγκηδες. Ο Ρούζιου τις τελευταίες πληροφορίες μετέδωκε στο φίλο του Αμπενήν μπέη και τον παρακάλεσε να ενεργήσει με σπουδήν, διότι οι Γκέγκηδες προχωρούν στο κέντρο της πολιτείας και κατέλαβον την οικία Δημ. Βόγκουλιου⁸⁹, η οποία είναι πολύ πλησίον της ιδικής του οικίας - μία οικία παρεμπίπτει μεταξύ- και επομένως διατρέχει κίνδυνο άμεσο και η οικογένεια του Ρούζιου. Ο Αμπενήν μπέης πληροφορηθείς τα ανωτέρω μετέβη αμέσως στο τηλεγραφείον (38) και ήλθε σε συνεννόηση με την Υψηλή Πύλη. Δεν απεμακρύνθη δε από το τηλεγραφείο, παρά αφού έλαβε την άδεια να αποπλίσσει το σώμα και να το διατάξει να επιστρέψει στις πατρίδες τους και, σε περίπτωση που δεν θα υπήκουε, να το εξοντώσουν. Ο Αμπενήν βέης, άμα έλαβε τοιαύτην απάντηση από την Υψηλή Πύλη, αμέσως εκάλεσε τον εκατόνταρχον Αλιούς μπέη, Αλβανόν, διοικητήν 100 Αλβανών, και τον διέταξε να ετοιμάσει το σώμα του, δια να μεταβούν την επαύριο πρωί στη Σιάτιστα και ο Ρούζιου μετέδωκε στους αρμοδίους στη Σιάτιστα το αποτέλεσμα των ενεργειών του και τους συνέστησε να ετοιμάσουν τα απαιτούμενα δια την τροφοδότηση των ξένων. Την επομένην περί τα χαράγματα έφθασαν στη Σιάτιστα οι πολιτικές και στρατιωτι-

⁸⁸ **Λιαψίστι** (Λειψίστα, Λειψίσι, Λιαψίσι και Λειψίστι), η Νεάπολη του Νομού Κοζάνης. (Μετονομασία με το ΦΕΚ 193/1928).

⁸⁹ Στο χειρόγραφο κείμενο Βόγκουλιος και Βόγκουλιος.

κές αρχές με τους 100 Αλβανούς του Αλιούς μπέη και κατέλυσαν οι αρχές στην οικία του Μάρκου Κουντουρά, κειμένην στη Φούρκα, οι δε οπλίτες Αλβανοί με τους Σιατιστινούς και τους ελθόντας προς βοήθειαν από τα πέριξ χωριά και κωμοπόλεις έπιασαν το Δημοτικό Σχολείο και τα σπίτια που βρίσκονται στο δρόμο που φέρει στο σπίτι του Κουντουρά. Αφού ετακτοποιήθησαν όλα, προσεκλήθη ο Μπαϊράμ αγάς να παρουσιασθεί ενώπιον των αρχών. Αυτός, λοιπόν, επικεφαλής των οπλιτών του εδέχθη την πρόσκληση και, όταν έφθασε αμπροστά στην οικία του Κουντουρά, διατάχθηκε να παραδώσει τα όπλα. Αλλ' ο Μπαϊράμ (39) αγάς αντί άλλης απαντήσεως πυροβόλησε εναντίον των αρχών, χωρίς όμως αποτέλεσμα. Ο πυροβολισμός ούτος εχρησίμευσεν ως σύνθημα στους κρυμμένους στα οικήματα δεξιά και αριστερά του δρόμου στρατιώτας και Σιατιστείς και πυρά ομάδων εδέχθησαν οι Γκέγκηδες, από τους οποίους πέντε έπεσαν στον τόπο, οι άλλοι, μεταξύ των οποίων ήτο και ο αρχηγός τους βαριά πληγωμένος, ετράπησαν σε άτακτη φυγή και άλλοι έσπευσαν να επιστρέψουν στα καταλύματά τους και άλλοι πήραν το δρόμο <προς> τον Άγιο Γεώργιο. Τούτους κατεδίωξαν οι Σιατιστείς και τους έπιασαν. Εκ των Σιατιστέων διεκρίθηκε ο Γ. Πήτλιαγκας, τον οποίο συνεχάρη ο Αμπεντήν βέης και του δώρισεν εν (ένα) ντουφέκι γκέγκικο. Ο Μπαϊράμ αγάς κατόρθωσε να φθάσει στο κατάλυμά του και οχυρώθηκεν εκεί θέσας στα παράθυρα των αιθουσών στρώματα, για να μη περνούν οι σφαίρες. Την επομένη ήρχισαν διαπραγματεύσεις για την παράδοση των επιζήσαντων. Οι παραδοθέντες, μεταξύ των οποίων ήτο και ο αρχηγός, εστάλησαν στη Θεσσαλονίκη και εκλείσθησαν στις φυλακές του Λευκού Πύργου.

Έτσι πέρασεν η Σιάτιστα και την επιδρομή αυτή και προσείλκυσε (απέσπασε) την ευγνωμοσύνη των πέριξ χωριών, διότι το πάθημα των Γκέγκηδων έκαμε τα παρόμοιας φύσεως στίφη να μη τολμήσουν πλέον να επισκεφθούν τα μέρη μας.

Δεν πρέπει εδώ να αποσιωπήσομε ότι είχαμε επεισόδιο (40) που θα κατέληγε δυσάρεστα, εάν δεν επενέβαινε πάλιν ο Ρούζιου. Ένα από τα παλικάρια του Αλιούς μπέη πληγώθηκε κατά τη συμπλοκή στο χέρι από δικό μας οπλίτη. Το πάθημα τούτο κίνησε την οργή του Αλιούς μπέη και απειλούσε αντίποινα, αλλ' αι εκλιπαρήσεις του Ρούζιου και η προσφορά πολλών χρημάτων κατόρθωσαν να πνίξουν την οργή του και να τον αποτρέψουν από το να προβεί σε αντίποινα.

Την επιδρομή αυτή απηθανάτισεν η λαϊκή μούσα με το ακόλουθο άσμα:

Εδώ δεν είναι Γκεκαριά,
Μπαϊράμ Γκέκα μου.
Εδώ δεν είναι Ντίμπρα΄
δεν είναι το Τσιαρούσινο⁹⁰

⁹⁰ **Τσιαρούσινο**, το χωριό Μικρόκαστρο του Νομού Κοζάνης· υπάγεται στο Δήμο Σιάτιστας. (Μετονομασία με το ΦΕΚ 179/1927).

να κάνης ό,τι θέλεις.
 Εδώ το λέγουν Σιάτιστα,
 είναι κεφαλοχώρι
 κι έχουν ντουφέκια Σεσιπώ⁹¹
 και ασημένιες πάλες⁹²
 και θα σε πιάσουν ζωντανό
 πώς πιάνουν τα κριάρια. (41)

17. Μια επικίνδυνη επίθεση, που κατέληξε σε διασκέδαση

Ο υπόδουλος στην Τουρκία χριστιανικός κόσμος πάντοτε ήλπιζε να αποτινάξει τον τυραννικό ζυγό με την προστασία της Ρωσίας, ώστε επόμενο ήτο ο ρωσοτουρκικός πόλεμος να αναπερώσει τις ελπίδες του αυτές και να αρχίσει να κινείται με το σκοπό να προξενήσει αντιπερισπασμό στην Τουρκία καταρτίζοντας ανταρτικά σώματα. Στην κίνηση αυτή δεν ήταν δυνατό να μείνει αμέτοχη η Σιάτιστα, που μέσα σε κάθε εθνική κίνηση είχε τη θέση της. Μα η κίνησή της μεταδόθηκε (γνωστοποιήθηκε) από τους υπαλλήλους στην Κυβέρνηση, η οποία και αποφάσισε να τιμωρήσει παραδειγματικά τη Σιάτιστα και έστειλεν εκεί τον Χασάν πασιά με αρκετόν στρατό και με τις σχετικές διαταγές.

Ο Χασάν πασιάς, όταν έρχονταν στη Σιάτιστα, περνώντας τα αμπέλια και χωράφια έμεινε κατάπληκτος, διότι είδε το λαό να ασχολείται στα καθημερινά του έργα ήσυχος και τούτο τον έκαμε να αρχίσει να αμφιβάλλει για την αλήθεια των πληροφοριών που μετεδόθηκαν από τους υπαλλήλους. Όταν δε έφθασε στο άκρο της πόλης και βρήκεν εκεί τις αρχές, τους προύχοντας και πλήθος λαού με τον αρχιερέα Αγαθάγγελον⁹³ επικεφαλής να τον περιμένουν, σχημάτισε στερράν⁹⁴ την πεποίθηση ότι οι πληροφορίες, αν δεν ήσαν ψευδείς, πάντως όμως ήσαν εξογκωμένες. Εκεί έγιναν οι συνηθισμένες συστάσεις και ο Μητροπολίτης προσκάλεσε και οδήγησε τον Χασάν πασιά στη Μητρόπολη και ο στρατός οδηγήθη στα ορισμένα για τούτον καταλύματα. Στη Μητρόπολη επεσκέφθησαν τον πασιά αρκετοί πολίτες και αντηλλάγησαν διάφορες συνομιλίες σε πνεύμα φιλικό, έως ότου έφθασεν η ώρα του δείπνου. Το δείπνο αποτελέστηκε από φαγητά και γλυκίσματα ωραία και από το (42) εξαιρετικό κρασί της Σιατίστης, το ηλιασμένο. Στο δείπνο παρακάθισε και αριθμός τις (ένας αριθμός) προυχόντων. Κατά τη διάρκεια του δείπνου αντηλλάγησαν θερμές προπόσεις, στις οποίες [ετονίζετο η πίστη και η αφοσίωση των κατοίκων <της> Σιατίστης στο θρόνο <του σουλτανικό>]. Ο Μητροπολίτης στην πρόποσή του, που έκαμε σε γλώσσα

⁹¹ Σεσιπώ <Σασσεπώ (το), είδος στρατιωτικού ντουφεκιού. Πήρε το όνομα από το όνομα του εφευρέτη του.

⁹² Πάλα, σπάθα πλατιά και κυρτή.

⁹³ Αγαθάγγελος Στεφανάκης, μητροπολίτης Σισανίου και Σιατίστης την περίοδο 1877-1882.

⁹⁴ Στερρός, ακλόνητος.

τούρκικη άπταιστη, δεν έλειψε (*παρέλειψε*) να εγγυηθεί προσωπικά για την πίστη των κατοίκων, σε μια δε στιγμή που εκείνος θεώρησε κατάλληλη ζήτησε από τον πασά να του παραχωρήσει τη θέση του για πέντε μονάχα λεπτά. Αφού έγινε δεκτή η αίτηση του Μητροπολίτου, με ένα νεύμα του έφερε στο επάνω πάτωμα τα μουσικά όργανα του τόπου και άρχισαν να παίζουν. Τούτο δεν δυσαρέστησε τον πασά και συνετέλεσε να εξακολουθήσει η διασκέδαση έως τις μεσονύχτιες ώρες σε αμετάπτωτη (*αδιάπτωτη*) ευθυμία και πνεύμα φιλικό.

Την ακόλουθη ημέρα, ενώ ο λαός περιέμενε (*περίμενε*) να προβεί ο Χασάν πασάς σε συλλήψεις, ανακρίσεις και τιμωρίες, εκείνος τίποτε από αυτά δεν έκαμε, παρά εκάλεσε το λαό στον περίβολο της Μητροπόλεως και, αφού από τον εξώστη τού ομίλησε συνιστώντας εις αυτόν να είναι νομοταγής και να μη ακούει ξένες εισηγήσεις, ευχαρίστησε δημοσία τον Αρχιερέα και το λαό για την υποδοχή και τις περιποιήσεις που του έκαμαν και κατόπιν ανεχώρησε προπεμπόμενος από το λαό. (43)

18. Τελευταία δοκιμασία της Σιάτιστας στην Κατοχή

Από το 1940 έως τα τέλη του 1944 η Σιάτιστα πέρασε μέρες πικρής δουλείας. Δοκίμασε ταπεινώσεις, δοκίμασε στερήσεις, που δεν είχε δοκιμάσει στα χρόνια της σκληρότερης σκλαβιάς με τους Τούρκους. Οι τελευταίοι καταχτητές της, λαοί εξηυγενισμένοι, λαοί μορφωμένοι, λαοί πολιτισμένοι, εξευγένισαν τα μέσα της τυραννίας τους και τα έκαμαν πικρότερα, οξύτερα και γενικότερα. Τη ζωή μας δεν τη λογάριάζαν, τη θεωρούσαν κάτι το ασήμαντο. Τους πληρώσαμε τον απάνθρωπο φόρο, το φόρο του αίματος, αλύπητα και άφθονο. Είδαμε τα παιδιά μας να αρπάζονται αναίτια και να φέρονται στα στρατόπεδα των συγκεντρώσεων και από κει κατά δεκάδες και πλέον να οδηγούνται στον τόπο της εκτελέσεως παραγγέλλοντες στις δύσμοιρες μανάδες τους να μεταβούν εκεί, για να πάρουν τα ρούχα τους (*τα προσωπικά τους αντικείμενα*). Πολλά πάλιν στέλλονταν χωρίς να τα εξετάσουν στην αιώνια κατοικία, γιατί έτσι το θέλησε η καχυποψία κάποιου φαντάρου της εξουσίας των αρχών της Κατοχής. Ναι μεν δεν μπορούσε η Σιάτιστα μονάχα να μείνει αμέτοχη στην παγκόσμια εκείνη ανθρωποσφαγή, μα όχι και με τόση αψυχία και αλυπητιά⁹⁵, σαν αυτοί να ήσαν άνθρωποι και μεις κτήνη και κατώτεροι ακόμα από κτήνη. Είδαμε τις φλόγες να υψώνονται από ολόκληρα τετράγωνα καταστημάτων και κατοικιών, γιατί έτσι άρεζε στον ηγέτη της Κατοχής Νέρωνα⁹⁶, και κατατρομαγμένοι καρτερούσαμε να ιδούμε τη γλυκιά μας πατρίδα σωρό από ερείπια. Είδαμε τα χαλάσματα των οικοδομημάτων μας που ήσαν συνδεμένα με την ιστορία του τόπου μας, όπως η Ιερά Μητρόπολη, που ήταν σπίτι του πατριάρχου Α΄ Ιουστινι-

⁹⁵ Αλυπητιά<Αλυπησιά, έλλειψη οίκτου, συμπόνιας, λύπης (αναλγησία, απονία).

⁹⁶ Εννοεί τους Ιταλούς και ενδεικτικά μνημονεύει έναν από τους πιο σκληρούς αυτοκράτορες της αρχαίας Ρώμης, τον Νέρωνα, που την πυρπόλησε, (βλέπε Μ. Στρακαλής, 50 έτη Ελευθερίας σελ. 63).

ανής (Αχριδών) Ζωσιμά και δωρίθηκεν από τον υιό του Γ. Ρούση στην Κοινότητα και ύστερα από τροποποίηση χρησίμευσε έως την καταστροφή της ως Μητρόπολη⁹⁷. Και ξέρετε γιατί <την κατέστρεψαν>; Για να κάψουν την ξυλεία της. Είδαμε τα χαλάσματα του παλαιού Δημοτικού Σχολείου, όπου (44) ολόκληρες γενεές άκουσαν τα πρώτα γράμματα και στέκουν όρθιοι μονάχα οι πέριξ τοίχοι, μάρτυρες της βαρβαρότητας των κατακτητών. Ατενίσαμε τις φλόγες να υψώνονται από το καφενείο και Ειρηνοδικείο⁹⁸ στη Γεράνεια και να κάμνουν καταφανή τα μειδιάματα των βαναύσων εμπρηστών, για ένδειξη ότι οι καρδιές τους δεν μαλάσσονται από παρακλήσεις και ικεσίες, γιατί μονάχα η καταστροφή και η ερήμωση, οι φλόγες και η τέφρα, τα πτώματα και τα αίματα τούς προξενούν απόλαυση.

Μπορείς, λοιπόν, ύστερα από τέτοια διαγωγή να πεις ότι αυτοί οι άνθρωποι είναι μορφωμένοι; Δεν βλέπεις ότι ξύπησαν τα άγριά τους ένστικτα και ότι η Εκπαίδευση δεν αλλάζει τα ένστικτα που κληρονομούμε από την κοιλιά των μανάδων μας; Με την καταστροφή των ανωτέρω κτιρίων μας μάς στέρησαν τη Μητρόπολη, το σπουδαιότερο σημάδι που είχαμε στον καιρό της τούρκικης δουλείας μας για μόνη παρηγοριά μας, και τώρα, όσες φορές θα περνούμε από κει, θα ραγίζεται η καρδιά μας, μα και θα απεχθάνεται τα εξευτελισθέντα από τα παλικάρια μας στα βουνά της Αλβανίας τα ποταπά παιδιά της Ιταλίας, των οποίων ο μόνος ηρωισμός είναι οι παρόμοιες καταστροφές.

19. Απροσδόκητα δεινοπαθήματα της Σιάτιστας: Πανώλης

Εκτός από τα παραπάνω δεινοπαθήματα η Σιάτιστα υπόφερε και δεινοπαθήματα απροσδόκητα, για τα οποία η αιτία δεν χρεωστούνταν στην ανθρώπινη κακία, τα οποία δεν ήταν αποτέλεσμα της φυσικής τάσης των αγρίων ορδών των βορείων μερών σε αρπαγές και λεηλασίες, αλλά σε αίτια ξένα από την ανθρώπινη κακία, σε αίτια φυσικά.

⁹⁷ Η πληροφορία περί δωρεάς της οικίας Ζωσιμά στην Κοινότητα από το γιο του Γ. Ρούση φαίνεται να έρχεται σε αντίθεση με το καταχωρημένο στον Κώδικα Ζωσιμά «γράμμα της πωλήσεως» του σπιτιού αυτού από τους κληρονόμους του Γ. Ρούση στο Μητροπολίτη Νεόφυτο (1792-1811), βλέπε Καλινδέρης Μιχαήλ, **Ο Κώδιξ της Μητροπόλεως Σισανίου και Σιατίστης (1686-)**, σελ. 119.

⁹⁸ Στην πλατεία της Γεράνειας υπήρχε και υπάρχει διώροφο κτίσμα, ιδιοκτησία των εκκλησιών Γεράνειας. Στο ισόγειο λειτουργούσε καφενείο και στον όροφο στεγαζόταν ως την Κατοχή το Ειρηνοδικείο, το οποίο έκαψαν οι Γερμανοί (Σχετικά: 1.Μαρτυρία Νίνας Νικολάου Δάρδα, ιατρού, 2. Δημοσίευμα με τίτλο «**Η Διαθήκη του Αν. Ευθ. Μέγα**», στα **ΣΙΑΤΙΣΤΙΝΑ**, τεύχος 17/18, σελ. 81) και 3.Το δημοσίευμα του Θ.Δ.Τεντοκάλη με τίτλο «**Το Καφενείο της Γεράνειας**» στα **ΣΙΑΤΙΣΤΙΝΑ** τεύχος 19/20, σελ. 50.

Το 1835⁹⁹ την πρόσβαλε η επιδημική νόσος που φέρει το όνομα πανώλης (πανούκλα) και προξενεί πολλούς θανάτους. Το μικρόβιο μεταφέρθηκε στα μέλη μας από τους Τούρκους στρατιώτες που προέρχονταν από την Αφρική (45), όπου αναπτύσσονταν η πανώλης από τα ζώα του Νείλου ποταμού, που εξέβραζαν οι πλημμύρες και, όταν αποσύρονταν τα νερά, παρέμεναν κοντά στις όχθες του ποταμού και σήπονταν εκεί μένοντα άταφα. Αυτής της νόσου η προσβολή προξένησε τον τρόπο των κατοίκων της Σιάτιστας. Για να αποφύγουν τη μόλυνση διασκορπίστηκαν στα βουνά, στα αμπέλια, στα χωράφια, στις εκκλησιές, και μάλιστα στον Άγιο Δημήτριο, γιατί ήλπιζαν πως θα τους προφυλάξει ως ο πολιούχος Άγιος, στον Άγιο Χαράλαμπο, που θεωρείται διώκτης της πανούκλας και απεικονίζεται να έχει από κάτω από τα πόδια <του> την πανούκλα ως γύναιο ειδεχθές που βγάζει καπνούς,¹⁰⁰ και στην Αγία Παρασκευή, <επειδή η Αγία Παρασκευή κατά την παράδοση> την καταδιώκει με τη ρόκα της. Οι φιλανθρωπικές και χριστιανικές συνήθειες είχαν καταργηθεί. Τα πτώματα των νεκρών δεν θάπτονταν κατά τον συνήθη τρόπον, μα σύρονταν με σκάντζες (σίδηρα αγκιστροειδή, που στερεώνονταν στο άκρο από ένα ξύλο μακρύ, για να μη πλησιάζουν και να μη εγγίζουν οι νεκροθάπτες το λείψανο) και φέρνονταν έξω από την πόλη σε χαράδρες και λάκκους, όπου πρόχειρα σκεπάζονταν με χόρτα, χώματα και πέτρες. Πολλά πτώματα θάπτονταν στα υπόγεια των σπιτιών, επειδή οι επιζώντες έκρυβαν από την κοινότητα τους προσβληθέντας, για να μη ιδούν τα λείψανα φιλάτων υπάρξεων να σύρονται και να πετιούνται στο ύπαιθρο. Οι ζώντες στο ύπαιθρο τρέφονταν με σιτάρι κοπανισμένο σε μικρές μύλοπετρες (46), γιατί η αλευροποίηση ήταν αδύνατη, επειδή δεν μπορούσαν να μεταβούν σε μύλους.

Η παράδοση μας έχει μεταδώσει την εποχή της πανούκλας χρωματισμένη

⁹⁹ Για τον ακριβή χρόνο εμφάνισης της νόσου στη Σιάτιστα και για το χαρακτήρα της δε συμφωνούν οι διάφοροι μελετητές και τούτο γιατί η πανώλης, που ήταν η κύρια μάστιγα της ισλαμικής περιόδου, εμφανίστηκε σε διάφορες χρονικές στιγμές. Για μια όμως εμφάνιση της νόσου στη Σιάτιστα έχουμε βεβαιωμένη τη χρονική περίοδο από δυο έγγραφα: α) Ευχαριστήρια επιστολή των επιτρόπων των σχολείων προς τον Δημήτριο Αυξεντιάδη, με ημερομηνία Φεβρουάριος του 1818, κάνει λόγο για τη νόσο, από την οποία ήδη (το 1818) απαλλάχτηκαν, βλέπε **Ερμής ο Λόγιος, 1818**, σελ. 467 και β) Δυο «Αρτζιχάλια» (=αιτήσεις) των Σιατιστινών προς τον Βεζύρ εφέντη, με ημερομηνία 2 και 28 Οκτωβρίου 1814, όπου καταγγέλλουν ότι ο προεστός τους Μάρκος τους εγκατέλειψε, για να σωθεί ο ίδιος και η οικογένειά του από το θανατικό που έπεσε στην πόλη και που ακόμη τους βασάνιζε (1814), και ζητούν βοήθεια από τον Αλή πασά και αναστολή της πληρωμής των χρεών τους προς αυτόν, βλέπε Κουγέα Σωκράτη, **Το Ηπειρωτικόν Αρχείον Σταύρου Ιωάννου, ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ**, τ.14, έγγραφο Αλή Πασά, αριθμ. 41 και 46, σελ.66-67, 69.

¹⁰⁰ α) (Μεταφορά από το κείμενο του συγγραφέα): (από εδώ προήλθε μια γυναίκα κακοφκιασμένη και κακοντυμένη να την λέγομε «πανούκλα»). β) απόσπασμα από σημείωμα στο Πρόχειρο τετράδιο του Φ.Ζ.: «...Επίσης <η πανούκλα> φοβείται και την Αγίαν Παρασκευήν, η οποία καταδιώκει αυτήν δια της ρόκας της».

με τα πιο τρομαχτικά χρώματα. Η επιστήμη δεν ίσχυε να φέρει τη θεραπεία εκ της προσβολής της. Ο λαός αναλόγως του βαθμού της φαντασίας του την προσωποποίησε αλλού ως γύναιο που γυρίζει από σπίτι σε σπίτι και σκοτώνει όποιον εγγίζει, αλλού ως μαυροφόρα γυναίκα, που με το φύσημά της φονεύει τους ανθρώπους, και αλλού αλλιώς. Ευτυχώς σήμερα δεν διατρέχουμε τον κίνδυνο να μας προσβάλει η ολέθρια αυτή νόσος και χρεωστούμε να κλινόμε γόνυ ευγνωμοσύνης σε κείνους που έγιναν αίτιοι να απαλλαγεί η ανθρωπότητα από τον όλεθρο της πανούκλας.

20. Ο Σκοτωμός

Στα 1839 η Σιατίστα πέρασεν ένα Πάσχα πολύ πικρό, πολύ τραγικό. Για τη Σιατίστα το Πάσχα εκείνο δεν ήταν μέρα Ανάστασης, αλλά μέρα θανάτου. Στα πρόσωπα των κατοίκων της δεν διέκρινέ τις (κάποιος) τη χαρά και <την> αγαλλίαση, μα έβλεπε ζωγραφισμένη τη μαύρη λύπη και το απαίσιο πένθος. Δεν άναψε <η Σιατίστα> το Πάσχα εκείνο λαμπάδες χαρμόσυνες, αλλά πένθιμες λαμπάδες. Θρήνος και κλαυθμός πολύς. Θρηνούσε [περίπου] 80 νεκρούς. Τα μεσάνυχτα της πρώτης ημέρας του Πάσχα (47), ενώ ο κόσμος της Χώρας ήταν συγκεντρωμένος στην εκκλησία του Αγίου Δημητρίου εορτάζοντας την πρώτη Ανάσταση, ακούστηκαν φωνές από τους δρόμους τούς άντικρυ στην εκκλησιά: «Φωτιά, Κλέφτες». Οι φωνές αυτές ήταν αρκετές να προξενήσουν τον πανικό στον κόσμο που ήταν στην εκκλησιά και να φέρουν ολέθρια σύγχυση στις γυναίκες προπάντων τέτοια, που άλλες έτρεχαν να βγουν στον περίβολο της εκκλησιάς, για να προφυλαχτούν από τη φωτιά, και άλλες έτρεχαν να κλείσουν τις θύρες του γυναικείου (γυναικωνίτη), για να μη εισέλθουν οι κλέφτες. Το τι [έγινε τότε] δεν περιγράφεται. Πατώ σε πατείς με, κυρίως στη σκάλα, που άλλες ανέβαιναν και άλλες κατέβαιναν τρεχάτες¹⁰¹. Εκεί καταπλακώθηκαν και έγινεν ο σκοτωμός 72 ατόμων, γυναικών, κοριτσιών και παιδιών. Ύστερα από λίγο γνωρίστηκε (έγινε φανερό) ότι τίποτε δεν ήταν, μα ήταν πλέον αργά. Το κακό είχε συντελεστεί. Τι δε είχε συμβεί; Νέοι έβγαλαν τις φωνές από απερίσκεπτη αστειότητα, χωρίς να λογαριάσουν τις (47α) ολέθριες συνέπειες που μπορούσαν να έχουν σε μια τέτοια στιγμή παρόμοιες φωνές, και έγιναν

¹⁰¹ Κάποιες λεπτομέρειες της αρχιτεκτονικής του ναού που δικαιολογούν το αποτέλεσμα: «... Η παλιά εκκλησία του Αγίου Δημήτρη, που κήκε στα 1910, είχε δυο γυναικωνίτες, τον ένα υπερκείμενο του άλλου. Το βράδυ της Ανάστασης στα 1839 ακούστηκε μια φωνή στον επάνω γυναικωνίτη: Φωτιά! Οι γυναίκες που ήταν σ' αυτόν τρώμαζαν και θέλησαν να κατέβουν, για να βγουν έξω. Στον κάτω γυναικωνίτη κάποιοι άλλοι φώναζαν: Κλέφτες! Κι οι γυναίκες του κάτω γυναικωνίτη έκλεισαν τις πόρτες και προσπάθησαν να ανέβουν επάνω για περισσότερη ασφάλεια. Στον πανικό και στο συνωστισμό που ακολούθησε καταπλακώθηκαν και βρήκαν το θάνατο 80 γυναίκες...». Απόσπασμα από ανυπόγραφο σημείωμα με τον τίτλο: **Ο «σκοτωμός» της Σιατίστας**, ΗΑΜ 1960, σελ. 103. Γραπτές μαρτυρίες για το θέμα αυτό βλέπε στο **Παράρτημα, § 24. Σκοτωμός, Έγγραφα σχετικά με την τραγωδία του Πάσχα του 1839 στη Σιατίστα**.

αίτιοι της καταστροφής¹⁰². Ποίοι ήσαν οι ηθικοί αυτουργοί των ομαδικών εκείνων φόνων και πώς τιμωρήθηκαν, αν έχουν τιμωρηθεί, η παράδοση δεν μας <το> έχει μεταδώσει, ενώ έπρεπε να τους μεταδώσει (*παραδώσει*) στις μεταγενέστερες γενεές σαν μεγάλους εγκληματίες και να τους τιμωρήσει παραδειγματικά για ικανοποίηση της δικαίας ψυχικής αγανάκτησης του λαού, μολονότι κανένας δεν πιστεύει ότι,τι έκαμαν το έκαμαν από εγκληματική τάση, μα από μια απλή και απερίσκεπτη αστειότητα.

21. Η Πατρίδα

Συχνά λέμε: «η πατρίδα μας Σιάτιστα». Μα σκεφθήκαμε ποτέ τι είναι η Πατρίδα; Μήπως η πατρίδα είναι μια έννοια αφηρημένη, μια ιδέα; Όχι, όχι, φίλε αναγνώστα. Η πατρίδα δεν είναι κάτι τέτοιο πράγμα. Εκείνοι που έζησαν ή που ζουν στην ξενιτιά, εκείνοι που δοκίμασαν ή που δοκιμάζουν τις πίκρες και τα βάσανα μακράν από τον τόπο που γεννήθηκαν και ανατράφηκαν, εκείνοι είναι σε θέση να μας πουν τι είναι η Πατρίδα.

Η Πατρίδα είναι το έμψυχο (48) και άψυχο υλικό, που με τα μάτια της φαντασίας μας φέρνομε μπροστά μας σε στιγμές ρεμβασμού, σε ώρες μελαγχολικής σκέψης και νοσταλγίας, τα όμορφα τοπία της, που καθένα του έχει τη δική του χάρη.

Ο Προφήτης Ηλίας με την ανθρωποπλήμμυρα, που τις καλοκαιρινές σεληνοφώτιστες βραδιές κάμνει τις βόλτες της ή ξαπλώνεται στις πλαγιές του λόφου αναπνέοντας το δροσερό αεράκι, όλα αυτά είναι η Πατρίδα.

Ο Άγιος Χριστόφορος με τον αρωματισμένο από τις φιλορές¹⁰³ αέρα του, με τα οικογενειακά ή φιλικά εκεί γεύματα, με το χορό και τα ειδικά της πρωτομαγιάς τραγούδια, που το συγκεντρωμένο εκεί πλήθος των δυο συνοικιών μας χαρίζει, αυτά είναι η Πατρίδα.

Ο Άγιος Γεώργιος, όπου το ανθρώπινο υλικό (*οι κάτοικοι*) των δυο συνοικιών κάθεται παρέες παρέες εορτάζοντας τα κούλουμα και όπου την επέτειο του Αγίου οι νεαροί Χώρας και Γεράνειας τελούν αγώνες πάλης ύστερα από τη θεία λειτουργία, αυτά είναι η Πατρίδα.

Ο Άγιος Ιωάννης με τις βαθύσκιες βαλανιδιές του, αποκάτω στις οποίες ξαπλώνονται όσοι τρώγουν τα ψημένα στη σούβλα αρνιά διασκεδάζοντας τα καλοκαίρια, και ο Άγιος Αθανάσιος, επίσης, είναι η Πατρίδα.

Ο Άγιος Νικάνορας, ο Προφήτης Ηλίας, η Αγία Παρασκευή με τις επέτειες πανηγύρεις τους και τα επακόλουθά τους είναι η Πατρίδα.

Τα βουνά μας (48α), που κάποιος συμπολίτης μας, ζηλεύοντας την αιωνιότητά τους -σαν τον Οδοιπόρο του Σούτσου που φανέρωσε τη ζήλια του λέγοντας:

¹⁰² Άλλη εκδοχή για το θέμα, ελαφρά διαφορετική αναφέρεται στη σελίδα 212 του χειρογράφου του Φ.Ζ.

¹⁰³ Φιλορές, φλαμουριές.

«Ω φύσις! τόσα τέκνα σου, χωρίς ψυχήν κι αισθήσεις,
αιώνας ζώσι καθώς συ, ω αιωνία φύσις!

Κι εν ω των μυστηρίων σου το αίγιγμα ευρίσκει

της γης αυτής ο άνθρωπος... πώς ζει! πώς αποθνήσκει!»-

έτσι κι εκείνος <ο συμπολίτης μας>, ολίγες μέρες πρωτότερα από το θάνατό του, καθήμενος στη θέση που τότε λέγονταν «ξύλο»¹⁰⁴ και βλέποντας ζηλόφθονα τα αντικρινά βουνά, έλεγε: «Αχ, κερατέινα βουνά, πόσους έχετε ξεπαστρέψει ως τώρα χωρίς εσείς να πάθετε τίποτε», αυτά είναι η Πατρίδα.

Επίσης, εκείνο που έκαμνε τους Σιατιστινούς να σηκώνονται από τα μέρη όπου ξενιτεύονταν και οδοιπορούντας (οδοιπορούντες) νύχτα και μέρα <να> έρχονται στη Σιάτιστα τα Κόλιαντα και <να> διασκεδάζουν τη νύχτα της παραμονής <των Χριστουγέννων>, οι κλαδαριές και το γύρισμα των παιδιών ύστερα από τα μεσάνυχτα από πόρτα σε πόρτα κρούοντας ρυθμικά με τις τζιουμάκες τους τις πόρτες, για να αναγγείλουν τη γέννηση του Χριστού και <να> δεχτούν τα φιλοδωρήματα, σαλιάρια, μουστοκούλουρα και κάστανα και άλλα φρούτα, μήλα και σταφύλια, (49) <αυτά> είναι η Πατρίδα.

Ο ενθουσιασμός και η περηφάνια, που καταλαβαίνομε (αισθανόμαστε), ό-ταν ακούμε να τραγουδιέται το τραγούδι του Νιόπλιου ή να αναφέρονται τα ανδραγαθήματα εκείνων που ζούσαν στην εποχή από τα Κακούδια και στα χρό-νια της μαύρης σκλαβιάς, είναι η Πατρίδα.

Ο χορός με τα αποκριάτικα τραγούδια και ο πόλεμος με τις μπόμπες στις πλατείες και οι συγγενικές και φιλικές συγκεντρώσεις σε ένα από τα σπίτια μας τη νύχτα της Αποκριάς, το φαγοπότι και η διασκέδαση με χορούς και ειδικά τραγούδια όλη τη νύχτα, είναι η Πατρίδα.

Ο εορτασμός της πρώτης Ανάστασης το Πάσχα με το αράδιασμα, στο νάρ-

¹⁰⁴ (Μεταφορά από το κείμενο του συγγραφέα): ...από έναν κορμό ιτέας που ήταν εκεί τοποθετημένος, για να κάθονται όσοι έβγαιναν τις βραδιές του καλοκαιριού για αναψυχή, ενώ σήμερα, με την καλοσύνη του Νικολάου Δήμου, έγινε ένα ωραίο πάρκο, που δίδει στη Σιάτιστα την όψη πόλεως. Σημ. επιμ.: Προσθέτουμε μερικές πληροφορίες σχετικές με την τελική διαμόρφωση του χώρου σε πάρκο, που πήρε την επωνυμία **Πλατεία Νικολάου Δήμου** και έμεινε σε μας γνωστό ως **Πάρκο Δήμου**. (Βλέπε **Παράρτημα**, εικ.3). **α)**... «στην αρχή το «Ξύλο» ήταν μια στενόμακρη αλάνα....Επί κοινοτάρχη Λεοντάρη και με προτροπή του Φίλιππα Ζυγούρη, του ευθυτενούς και εντυπωσιακού στην εμφάνιση, συνταξιούχου δασκάλου, που ήταν τακτικός περιπατητής στο χώρο αυτό, η αλάνα περιφράχθηκε.... Οι διάδοχοι κοινοτάρχες συνέχισαν τον εξωραϊσμό.... Μεταμορφώθηκε σε ένα ωραίο παρκάκι, μοναδικό τότε χώρο πρασίνου στη Χώρα...». (Κυρατζής Απόστολος, «**Από τα Πηγάδια στον Άη-Μηνά**», **ΣΙΑΤΙΣΤΙΝΑ 9-10**, σελ. 66). **β)** «...το 1930 δαπάναις του Νικολάου Δήμου εγένετο ισοπέδωσις του παρά το Νηπιαγωγείον, εις θέσιν Φούρκα, υψώματος και τα υλικά της ισοπεδώσεως ερρίφθησαν εις την όπισθεν του Αγίου Δημητρίου θέσιν (Βακούφικο χωράφι), ήτις δια συνεχών επιχώσεων επεξετάθη ισοπεδωθείσα. Το έτος 1958 ο χώρος ούτος μετετρέπη εις Πάρκον βάσει σχεδίου του καλλιτέχνου Π. Μωραΐτη και γεωπονικής μελέτης του κ. Μάρκουλη (δαπάνη Συλλόγου Σιατιστέων Θεσσαλονίκης), ένθα ετοποθετήθη προτομή του Μανούση...», (Στρακαλής Μιλτιάδης, **50 έτη Ελευθερίας**, σελ. 97).

θηκα της εκκλησιάς, των κοριτσιών που βρίσκονται σε ώρα γάμου και η συγκέντρωσή μας στη Μητρόπολη τη δεύτερη Ανάσταση που παλιούνταν [στον πλειοδοτήσαντα επαγγελματικόν οργανισμόν] το δικαίωμα να μεταφέρουν την Ανάσταση από τη Μητρόπολη στην εκκλησιά μέσον των κεντρικών δρόμων, αυτά είναι η Πατρίδα.

Η συγκέντρωση ξένων τρυγητών την παραμονή της ημέρας του τρυγητού στις αγορές Χώρας και Γεράνειας περιμένοντας τους οικοδεσπότες να τους πάρουν για να τρυγήσουν, το ξεκίνημα από τα σπίτια πολύ πρωί για τα αμπέλια και το γύρισμα το βράδυ στα σπίτια, όπου παρατίθεται (49α) δείπνο και ακολουθεί διασκέδαση με τραγούδια και χορούς του τόπου των τρυγητών, αυτά είναι η Πατρίδα.

Μα και το γύρισμα των αμνάδων¹⁰⁵ από τους τόπους της βοσκής στη μάνδρα, όπου είναι περιορισμένα τα αρνάκια, το απόλυμα¹⁰⁶ αυτών και η αναζήτηση των μανάδων με φωνές και τρεξίματα είναι η Πατρίδα.

Το δωμάτιο που βλέπαμε τους γονείς μας να κάθονται στις στρωμένες με παχιά στρώματα πρωτιές¹⁰⁷ γύρω στο τζιάκι, η πολυθρόνα που κάθονταν ο παππούς μας ή η γιαγιά μας και κάθε πρωί φιλώντας το χέρι τους τούς χαρίζαμε την καλημέρα μας και εν γένει τα ευχάριστα ή δυσάρεστα ενθυμήματα που μας άφησαν, όλα αυτά είναι η Πατρίδα.

Ο τρανός χορός, που γίνεται σε μια από τις πλατείες της πόλεως την εσπέρα της Κυριακής των γάμων με την μεγαλοπρέπειά του, είναι η Πατρίδα.

Το χόμα στο οποίο αναπαύονται τον αιώνιο ύπνο προσφιλείς μας πρόγονοι είναι η Πατρίδα.

Λοιπόν, η Πατρίδα δεν είναι μια αφηρημένη έννοια, μια ιδέα, ένα όνειρο, μα είναι κάτι που ζάει (ζει) μέσα μας και με τη φαντασία μας ζωντανεύει. Είναι κάτι για το οποίο σκιρτάει η καρδιά μας και για το οποίο λαχταρούμε να ακούσομε το καλό του, την πρόδοδό του και την ευτυχία του και θεωρούμε καθήκον μας να συντελέσομε και μεις σ' αυτά. (50)

22. Νοσταλγίας θρήνος

Από μακριά στις άχαρες και γεματόπικρες στιγμές μου σε Σένα, κακότυχη Σιάτιστα, ο νους μου πετιέται. Η εικόνα σου στα μάτια μου προστέκεται και τα ολόχαρά σου μέρη σε Σένα με τραβούνε. Οι λόφοι Σου με τα όμορφα εκκλησάκια τους, κρυμμένα ανάμεσα σε αιωνόβιες βαλανιδιές, μου θυμίζουν τις αλησμόνητες ωραίες ώρες που πέρασα εκεί, με κάμνουν να πονώ και άθελα να βγάλω μια ευχή: ν' αξιωθώ να ξαπλώσω στον ίσκιο τους από κάτω και μια ας είναι μονάχα στιγμή. Μου φαίνεται πως, αν ρουφήξω το δροσερό εκείνο αε-

¹⁰⁵ **Αμνάς**, θηλυκό πρόβατο πριν γεννήσει.

¹⁰⁶ **Απόλυμα**, α) απελευθέρωση (απόλυμα προβάτων), β) λήξη (απόλυμα της εκκλησίας).

¹⁰⁷ **Πρωτιά**, το χαμηλό κρεβάτι δίπλα από το τζιάκι.

ράκι, όλα θα τα ξεχάσω και θα γυρίσω πάλι στα χρόνια της νέας μου ζωής (της νιότης μου). Μου φαίνεται πως τα γεράματα μαζί με όλα τα κακά της μοίρας που τα παρακολουθούν θα υποχωρήσουν και νέες δυνάμεις θα ζωντανέψουν το γέρικο κορμί μου. Αχ! Τι συγκίνησης ημέρα η μέρα εκείνη που θα αξιωθώ να βρεθώ απάνω στο βασιλιά των λόφων Σου, που υψώνεται στο μέσο Σου, και θα ρίπτω απ' εκεί τα μάτια μου στα άσπρα και γαλάζια σπίτια Σου και θα ξεχωρίζω ανάμεσά τους τα χαλάσματα και την τέφρα, δείγματα της βαρβαρότητας η οποία στα χάρισε! Θα βαστάξει τάχα η καρδιά μου ή, με το βαθύ αναστέναγμα της που θα βγάλει, θα ξεριζωθεί κι εκείνη;

Ήθελα σε μια που (από) τις πανσεληνοφώτιστες νυχτιές Σου εκεί επάνω να βρεθώ, να ιδώ τη Σιάτιστα με τ' αργυρό σινδόνι σκεπασμένην κι απάνω της να περουνίζουσιν οι ψυχές των αδικοσκοτωμένων τέκνων της πιασμένες χέρι με χέρι με τις ψυχές των ηρωικών τέκνων της περασμένων εποχών, που παρηγοριά τους μόνη έχουν το ότι η πατρίδα τους ύστερα από όσα τράβηξε δεν έπαθε (51) γενική καταστροφή, επέζησε και έχουν πεποίθηση πως και τώρα όλα θα περάσουν και θα ξαναζωντανέψει. Και αντιλέγοντας οι σημερινές ψυχές να εκφράζουν την απελπισία τους και με μάτια δακρυσμένα και γεμάτα παράπονο να λένε: δεν το πιστεύουμε, γιατί τα παλαιά χρόνια τα παιδιά της αποδημούσαν, παίρνανε μόρφωση ευρωπαϊκή και γύριζαν πίσω στην πατρίδα, για να μεταδώσουν εκεί ό,τι καλό είχαν αποχτήσει και να συντελέσουν στην πρόοδο και στην ευημερία της. Σήμερα έγιναν οπαδοί του δόγματος: όπου γη και πατρίδα. Δεν θεωρούν πατρίδα μονάχα τον τόπο που γεννήθηκαν και μεγάλωσαν, μα και κάθε τόπο όπου περνούν καλή ζωή και κατήντησε έτσι λείψανο λαμπρής αρχαίας δόξης, έρημη και χαλάσματα γεμάτη. Τα πλούσια στολίδια της, περασμένης ευμαρείας δείγματα, ποιος ξέρει ποια κορμιά τώρα θα στολίζουν. Οι αρχαιοότητές της, το νοικοκυριό της, που φέρθηκαν (τα έφεραν) μπροστά από πολλά χρόνια από τόπους μακρινούς και πολιτισμένους, έγιναν λεία των βαρβάρων κατακτητών της. Χρειάστηκαν αιώνες, για να γίνει ένδοξη και ξακουστή, και <ήταν αρκετή στους κατακτητές> μια μονάχα στιγμή, για να την καταστρέψουν.

Αχ! Πόσα χρόνια θα χρειασθούν, για να [αποκτήσει ξανά] ό,τι σήμερα χάνει; Μα θα μπορέσει να ιδεί τον πλούτο και τα κάλλη της τα πρώτα και να στολιστεί με την πρώτη της δόξα; Θα γεννήσει πάλι παλικάρια σαν αυτά που είχε πρώτα, που με άφοβο βήμα ακολουθούσαν τους πρωτοπόρους της Ελευθερίας και που έρχονταν πρώτοι σε όλα τα καλά, στο εμπόριο και στα γράμματα; Θα γεννήσει νέον Ρούση, Νιόπλιον, Ζαβίραν, Παπάζογλο, Τουρούντζιαν, Μαρκίδες (52), Μανουσαίους, Δημητρίους και ποδηγέτες ως (όπως) το Ζωσιμά, Παπαρρίζο, Αργυριάδες, Οικονόμους και τόσους άλλους, που ιδιαίτερα για τον κάθε ένα θα αναφέρομε; Δεν πιστεύουμε, γιατί δυστυχώς οι άνδρες δεν είναι ματιάρια να φυτρώνουν κάθε χρόνο. Είναι το απαύγασμα ολοκλήρων εποχών. Ίσως. Ευχόμεθα με όλη την καρδιά μας το μέλλον να μας διανεύσει. Πλην σή-

μερα η κατάσταση της δεν είναι ρόδινη. Σήμερα μονάχα ιερεμιάδες¹⁰⁸ να ψάλλομε μπορούμε. Θρηνούμε σήμερα, γιατί σκεπτόμεθα το τι είχε και τι έχασε. Έχασε πράγματα που έδειχναν ένα κομμάτι πολιτισμού από τη Βιέννη και τη Βουδαπέστη, από το Βερολίνο και την Τεργέστη, από το Παταύιο <Πατάβιο> και τη Βενετία, από τη Ρουμανία και την Αμερική. Μπορούσε κανένας να σχηματίσει μια ιδέα για τη μεγάλη καταστροφή βλέποντας μπροστά στα σπίτια πεταγμένα στο δρόμο θραύσματα από έπιπλα και σκεύη, από σερβίτσια, φορέματα και στρωσίδια φερμένα από ευρωπαϊκές αγορές, τόσα πολλά, που να γεμίσει ολόκληρα αυτοκίνητα. Τι τους έφταιγαν όλα αυτά τα πράγματα; Δεν σας φάνηκε αρκετή η ζημία που κάματε¹⁰⁹ παίρνοντας τα κοσμήματα και τα ενδύματα των κατοίκων, έπρεπε να κορέσετε την κακία σας μεταβάλλοντας σε θρύμματα άχρηστα ό,τι δεν μπορούσατε να πάρετε μαζί σας; Μήπως τάχα διαφέρει η αγριότητά σας από την αγριότητα εκείνων που κλωτσούνε τα πτώματα των θυμάτων τους μη χορταίνοντας με τον θάνατό τους; Και όμως ζάτε (ζείτε) στο τέλος (στα μέσα) του 20ού αιώνα και ανήκετε σε έθνη που θεωρούνται πολιτισμένα, που έχουν ιστορία και καταγωγή όχι την τυχούσα!! (53)

23. Οι Σιατιστινοί σε διασκέδαση

Ένας λαός πρέπει να χαρακτηρίζεται και από τον τρόπο κατά (με) τον οποίο διασκεδάζει και αν διασκεδάζει και ορθώς, γιατί λαός που δεν διασκεδάζει είναι λαός χωρίς ζωή, είναι λαός χωρίς πνεύμα, είναι λαός που για το μέλλον του δεν μπορούμε να προοιωνιζόμεθα τα άριστα. Η μελαγχολία είναι ιδιότητα της οκνηρίας, είναι χαρακτήρας της στασιμότητας. Εκεί που δεν ακούεται το άσμα των πτηνών, βασιλεύει παγετός και ερημιά. Όπου δεν ακούεται η φωνή της ποίησης, οι τόνοι των ασμάτων, απ' εκεί έχει φυγαδευθεί η ζωή. Από το δάσος λείπει το άσμα; Λείπει η χαρά και <η> ευθυμία. Από την πόλη που λείπει η διασκέδαση λείπει η ζωή. Αλλά ζωή θα πει κίνηση και αναγκαία συνέπεια της κίνησης είναι η ανάπαυλα, είναι η διάχυση¹¹⁰. Εκείνος που δεν λαμβάνει ανάγκη της ανάπαυσης εκείνος δεν εργάστηκε. Εκείνος που δεν έχει ανάγκη από διάχυση εκείνος δεν έδρασε, δεν κουράστηκε. Έχουμε ανάγκη από στιγμές διασκέδασης, για να ξεκουράσομε το πνεύμα μας και να μπορέσομε να ξαναποκτήσομε εκείνο που χάσαμε και να ριχτούμε πάλι στην εργασία με νέα ζέση, με νέον ζήλο, με νέα όρεξη, με νέες δυνάμεις.

Είναι, λοιπόν, απαραίτητη η διασκέδαση, μα όχι άσωτη, όχι τρυφηλή, όχι ακόλαστη και κραυγαλική, που απονεκρώνει το πνεύμα, χανώνει το σώμα και αποκτηνώνει την καρδιά μας, αλλά διασκέδαση σώφρονη, που αναζωογονεί το

¹⁰⁸ **Ιερεμιάδες**, θρηνηλογία του προφήτη Ιερεμιά. Μεταφορικά: απαισιόδοξη, μεμψίμοιρη περιγραφή μιας κατάστασης. Εδώ: θρήνοι.

¹⁰⁹ Αποστροφή στους καταστροφείς, μετατροπή της αφήγησης από τρίτο σε δεύτερο πρόσωπο, εξαιτίας της συγκίνησης που διακατέχει το συγγραφέα.

¹¹⁰ **Διάχυση**, ζωηρή εκδήλωση φιλικών αισθημάτων (βλέπε διαχυτικός).

πνεύμα και το σώμα, που τροφοδοτεί την καρδιά και την ψυχή μας. Γι' αυτό ο λαός της Σιατίστας μπορεί να παρηγοριέται, μπορεί να καυχάται. Οι διασκεδάσεις (54) του ανέκαθεν ήταν αθώες, ήταν τερπνές. Γίνονται χωρίς εθιμοτυπίες, μα και χωρίς παρεκτροπές. Δεν παρατηρεί ο επισκέπτης της Σιατίστας ανθρώπους που το βήμα τους κλονίζεται και που πιάνονται από τους τοίχους κατά το τούρκικο «μπου ντουβάρ μπενίμ, μπου ντουβάρ σενίν»¹¹¹. Δεν ακούει να υβρίζουν εκείνοι που βρίσκονται σε ευθυμία. Ο λαός της Σιατίστας, είτε [διασκεδάσει] καθ' ομάδας είτε καθ' άτομα, τηρεί πάντοτε τα όρια της σεμνοπρέπειας. Είτε σε οικογενειακό κύκλο είτε σε φιλικό κύκλο διασκεδάσει, δεν παρεκτρέπεται. Διασκεδάσει χωρίς να λυπεί τους άλλους. Ευθυμεί χωρίς να προσβάλλει τους άλλους. Σέβεται το αξιοσέβαστο τόσο στην ευθυμία του όσο και στη νηφαλιότητά του.

24. Γιατί οι κάτοικοι της Σιατίστας ταξίδευαν αθρόοι

Από όλους ομολογείται ότι οι Έλληνες ανέκαθεν ήταν μια φυλή διασποράς. Οιστηρηλατούμενοι από το δαιμόνιο ελληνικό πνεύμα να επιδιώξουν καλύτερη τύχη, άφηναν τον τόπο τους και πήγαιναν να εγκατασταθούν σε άλλα μέρη, όπου θα 'βρισκαν εργασία με ολιγότερους κόπους και με περισσότερα κέρδη. Η διασπορά της ελληνικής φυλής αυξήθηκε σε μεγάλο βαθμό στην εποχή της Τουρκοκρατίας, γιατί στη φυσική τάση του Έλληνα να εκπατρίζεται προστέθηκε και ο λόγος της τυραννικής διοίκησης του άρχοντος και της διαρπαγής των περιουσιών των ραγιαδών από βάρβαρες ορδές. Και οι κάτοικοι επομένως της Σιατίστας, φέροντες μέσα τους τη φυσική τάση και βλέποντας τις περιουσίες τους να κινδυνεύουν, άφηναν την πατρίδα τους και αθρόοι ξενιτεύονταν. Πλην, για τους Σιατιστινούς υπήρξαν πολλά τα αίτια που τους έκαναν να (55) εκπατρίζονται και σήμερα ακόμη. Για τούτο εκρίναμε καλόν να κάμομε ιδιαίτερο και μακρόν λόγο για το ζήτημα αυτό.

Ναι, είναι πολλά τα αίτια που ανάγκαζαν τους κατοίκους της Σιατίστας να αφήνουν την γλυκύτατη πατρίδα τους, τους συγγενείς τους και φίλους, τα θαυμάσια ήθη και έθιμα και να ζουν τη γεμάτη από πίκρες ζωή της ξενιτιάς. Το πρώτο αίτιο είναι το άγονο του εδάφους και το απόκεντρο του τόπου, αίτια που ημποδίζουν αυτούς να ικανοποιήσουν την φιλεργία τους και την προσπάθειά τους να αποκτήσουν τα μέσα μιας άνετης ζωής. Είπαμε αλλαχού ότι οι πρώτοι κάτοικοι εξέλεξαν (επέλεξαν) αυτόν τον τόπο για κατοικία τους, διότι τα βουνά του τότε παρείχαν πλούσια βοσκή στα ποιμνιά τους και διότι ήτο φυσικά οχυρός και εξασφάλιζεν αυτούς από τις επιδρομές ατάκτων στιφών. Με το πέραςμα όμως του χρόνου τα βουνά γυμνώνονταν και η ζωή τους δυσχεραίνονταν,

¹¹¹ «Μπου ντουβάρ μπενίμ, μπου ντουβάρ σενίν», κατά λέξη: αυτός ο τοίχος δικός μου, αυτός δικός σου. Μεταφορική και παραστατική έκφραση για το τρίκλισμα του μεθυσμένου (τη φράση μας μετέφρασε ο φιλόλογος καθηγητής Βασίλειος Αναστασιάδης, γνώστης της τουρκικής γλώσσας).

τα ύδατα λιγότευαν, οι άνθρωποι πληθύνονταν και δεν μπορούσαν να ζήσουν ως κτηνοτρόφοι πλέον και γεωργοί, παρουσιάζονταν η ανάγκη εκλογής (*αναζήτησης και άσκησης*) και άλλων εργασιών. Η αμπελουργία δεν επαρκούσε, οι πρόχειρες τέχνες, υποδηματοποιία και εριουργία και γουνοποιία, δεν απέδιδαν ικανά, επειδή υπήρχε πλήθος από τεχνίτες.

Έγινεν (*πρόκυψε*) ανάγκη, λοιπόν, να εξεύρουν νέους πόρους ζωής και εστράφησαν για τούτο σε ξένα κέντρα. Η Αυστρία, η Ουγγαρία, η Ρουμανία, η Σερβία, η Νότια Ρωσία, η Ιταλία ήσαν οι τόποι που τράβηξαν τους Σιατιστινούς και με τον καιρό έκαμαν στα μέρη εκείνα ολόκληρες παρουνιές. Πλείστοι ήταν οι ξενιτεμένοι. Δεν υπήρχεν οικογένεια στη Σιάτιστα που δεν είχε μέλος της στην ξενιτιά. Η ξενιτιά είχε καταντήσει το όνειρο των παιδιών. «Πότε, μανούλα μου, να μεγαλώσω, να πάω στο σεφέρι¹¹² (56) να καζαντίσω;»¹¹³ έλεγε ο μικρός στη μητέρα του, όταν την έβλεπε να στενοχωριέται. Και η μητέρα του πάλι περιμένε να'ρθει η πικρή εκείνη μέρα, που με σφιγμένη από τον πόνο καρδιά θα ξεπροβοδούσε το γιόκα της και με κατάλληλα της ξενιτιάς τραγούδια θα προσαθούσε να πνίξει τον πόνο της:

«Ξενιτιμένο μου πουλί και παραπονεμένο,
η ξενιτιά σε χαίρεται κι εγώ 'χω τον καημό σου...

.....

Να σου στείλω μήλο σέπεται, κυδώνι μαραγκιάζει.
Να σου στείλω και το δάκρυ μου σ' ένα χρυσό μαντήλι,
το δάκρυ μου είναι αψύ και καίει το μαντήλι».

Και το παιδί απ' την ξενιτιά, που τις πίκρες της τότε δοκίμαζε, της έγγραφε:
«Μάνα μου, τα λουλούδια μου συχνά να τα ποτίζεις».

Η μάνα στην αναχώρηση του παιδιού της έκαμνεν ό,τι μπορούσε να συμβολίζει την ευτυχία και τη γρήγορη επιστροφή του παιδιού της. Έρριπτε στον κατώφλιο¹¹⁴ του σπιτιού της νερό πρώτα και ύστερα άφηνε τον υιό της να περάσει πατώντας στο νερό που έχυσε. Με αυτό ήθελε να σημάνει: όπως χύνεται γρήγορα το νερό, έτσι γρήγορα να περάσουν και οι μέρες της ξενιτιάς και, όπως τρέχει το νερό χωρίς κána¹¹⁵ εμπόδιο, έτσι να τρέξει και ο καιρός της ξενιτιάς χωρίς εμπόδια, χωρίς στενοχώριες. Μποτίλες γεμάτες κρασί, συνήθως άσπρο,

¹¹² **Σεφέρι**, εκστρατεία, πόλεμος, εκδρομή, ταξίδι.

¹¹³ **Καζαντίσω**, πλουτίζω. Πετυχαίνω επαγγελματικά, οικονομικά.

¹¹⁴ **Κατώφλιος – κατώφλι** το, μακρόστενη πλάκα από πέτρα ή από ξύλο, που ενώνει τις πλαϊνές παραστάδες στο κάτω μέρος του ανοίγματος της πόρτας. [**παραστάδα** η, τετραγωνικού σχήματος κολόνα ή δοκός, ενσωματωμένη σε τοίχο, συνήθως δεξιά και αριστερά από ένα άνοιγμα (πόρτα, παράθυρο κ.τ.λ.), ως στοιχείο στήριξης ή διακόσμησης. Ηλεκτρονικό Λεξικό Τριανταφυλλίδη].

¹¹⁵ **Κάνα** <κανένα, κάποιο (ιδιωματικό).

προσφέρονταν [από εκείνους που ξεπροβοδούσαν το παιδί σε κείνους που εύρισκαν στο δρόμο], για να πουν και <να> πάρουν αφορμή να πουν τις ευχές τους στον ταξιδεύοντα (*σ' αυτόν που θα ταξίδευε*). Τις μποτίλες θα τις γύριζαν στο σπίτι του ταξιδεύοντος γεμάτες νερό από τη βρύση που θα συναντούσαν στο δρόμο, [αν το κέφι των συγγενών και φίλων δεν τις έσπανε]. Ο δρόμος [έως το άκρο της πόλης], που <τον> ακολουθούσαν <αυτοί> που θα συνόδευαν τον ξενιτεύοντα¹¹⁶, (*αυτόν που έφευγε για τα ξένα*), αντηχούσε από τραγούδια της ξενιτιάς:

«Έχετε γεια, ψηλά (57) βουνά και σεις βρυσούλες με κρύα νερά, για πάντα έχετε γεια».

«Ωραν καλή σου, μάτια μου, και να καλοστρατήσεις, στο δρόμο να με θυμηθείς κι οπίσω να γυρίσεις».

Αυτά, βέβαια, γίνονταν στην εποχή που ταξίδευαν με ζώα. Σήμερα με την ανάπτυξη των μέσων της συγκοινωνίας άλλαξαν κι αυτά και τα ξεπροβοδίσματα έχασαν τη μεγαλοπρέπειά τους.

Είπαμε στην αρχή του κεφαλαίου ότι λόγοι βιοπορισμού έκαμαν τους κατοίκους της Σιατίστης να στραφούν σε ξένους τόπους. Μα εκτός από το βιοπορισμό και άλλα αίτια, επίσης σπουδαία και άξια ιδιαίτερης προσοχής, επειδή αυτά ενείχαν ελατήρια (*κίνητρα*) υψηλότερα, ευγενέστερα και ολιγότερο εγωιστικά, έκαμναν τους Σιατιστινούς να εκπατρίζονται και ήσαν τα ακόλουθα: 1) Η δίψα μιας ανώτερης μόρφωσης, για να μπορέσουν με αυτήν όχι μονάχα ως άτομα να πάρουν μια σημαίνουσα θέση στην κοινωνία, μα και να φωτίσουν τους αδελφούς τους και να τους εμπνεύσουν την αγάπη στην ελευθερία και την <απόφαση για> αποτίναξη της δουλείας. 2) Το μίσος στον κατακτητή της πατρίδος, που με τα βασανιστήριά του, με την κακοδιοίκησή του, με την έλλειψη της προστασίας της τιμής της οικογενείας, της ζωής και της ιδιοκτησίας έκαμνε τον βίον αβίωτον. 3) Η με τους στρατιωτικούς πράκτορες συλλογή (*πραγματοποίηση*) του παιδομαζώματος¹¹⁷, που διήγειρε στις καρδιές τους το πάθος της

¹¹⁶ Ταξιδεύοντα, ξενιτεύοντα, τον: μη συνηθισμένοι και αδόκιμοι τύποι μετοχής.

¹¹⁷ **Παιδομάζωμα**, θεσμός που καθιερώθηκε από τους Οθωμανούς Τούρκους κατά το β' μισό του 14^{ου} αι., πρώτα επί σουλτάνου Μουράτ Α' (1362-1389) και οριστικά επί Μουράτ Β' (1421-1444 και 1446-1451), στις χώρες της χερσονήσου του Αίμου και αργότερα επεκτάθηκε και στη Μ. Ασία. Ήταν η βίαιη στρατολόγηση παιδιών των απίστων, δηλ. μη μουσουλμάνων, ηλικίας 6-10 ετών, τα οποία εξισλαμίζονταν και ύστερα από σκληρή ζωή σε κτήματα Τούρκων τιμαριούχων και μακρόχρονη στρατιωτική εκπαίδευση, όταν έφταναν στην ηλικία των 15-20 ετών, κατατάσσονταν στον τακτικό στρατό και ειδικά στο επίλεκτο σώμα των Γενιτσάρων ή κάποια από αυτά, τα ευφύστερα, ύστερα από ειδική εκπαίδευση – διαπαιδαγώγηση, έμπαιναν στην υπηρεσία του Σουλτάνου στο παλάτι του ή στελέχωναν την οθωμανική διοίκηση. Ο θεσμός αυτός, μόνιμη πληγή, πραγματικός φόρος αίματος για τους Έλληνες, άρχισε να παρακμάζει από τα μέσα του 17^{ου} αι. και ίσως το τέλος του να ήταν η προσπάθεια στρατολόγησης στη Νάουσα, το 1705. Εκεί κάτοικοι (περίπου 100) με αρχηγούς τον αρματολό Ζήση Καραδήμο και τα παιδιά του Βασίλη και Δημήτριο δεν επέτρεψαν τη στρατολόγηση,

εκδίκησης και την επιθυμία της σωτηρίας της πατρίδος από τον βάρβαρον αυτόν φόρον, τον σκληρόν και ανίερο. 4) Η ασύστολη αρπαγή των ωραίων θυγατέρων από τους πολιτικούς πράκτορες του Αλή πασιά και η μεταφορά αυτών στα χαρεμλίκια του και εν γένει οι φοβερές λοιπές καταπιέσεις έκαμναν τους Σιατιστινούς να εκπατρίζονται με την (58) πεποίθηση ότι στην ξενιτιά θα κατόρθωναν, με τη μόρφωση που εκεί θα αποκτούσαν, με τις σχέσεις που θα δημιουργούσαν, με τις θέσεις που θα καταλάμβαναν, θα κατόρθωναν, λέγω, να εργαστούν για την αποκοπή των δεσμών της δουλείας και την αποτίναξη του τυραννικού ζυγού, που πίεζε την τάλαινα¹¹⁸ πατρίδα τους.

Από τους ταξιδεύοντας άλλοι ασκούσαν το εμπόριο μεταξύ της Σιάτιστας και των χωρών των Βαλκανίων και της Νοτιοανατολικής Ευρώπης μεταφέροντες εκεί δέρματα, γουναρικά, νήματα ερυθρά, κρόκον, κουκούλια, βάμβακα και άλλα και εισάγοντες απ' εκεί διάφορα μεταξωτά υφάσματα, εριούχα, κλίμα υφαντά, αγγεία από κρύσταλλο και πορσελάνη, καθρέφτες με πλαίσια εξόχου ξυλογλυπτικής τέχνης, γυναικεία κοσμήματα, (ενώτια¹¹⁹, δακτυλίδια, μαργαριτάρια, κλειδώματα¹²⁰), μαγειρικά και επιτραπέζια σκεύη, φιάλες και ποτήρια με χρυσόν πεποικιλμένα και άλλα, που ένας γυρολόγος έλεγεν ότι είχε 40 χρόνια που επισκέπτονταν τη Σιάτιστα και εδαπάνησεν ολόκληρα εκατομμύρια αγοράζοντας πράγματα και ακόμη ευρίσκει και αγοράζει.

Άλλοι μετανάστες επισκέπτονταν τις πρωτεύουσες των ευρωπαϊκών χωρών, γίνονταν εγκρατείς των ευρωπαϊκών γλωσσών (*μάθαιναν καλά τις ευρωπαϊκές γλώσσες*), εισάγονταν στα Πανεπιστήμια, φωτίζονταν με τη μελέτη των προγονικών μας θησαυρών και των νεοτέρων φιλοσοφικών συστημάτων της Εσπερίας¹²¹, αναγορεύονταν διδάκτορες της Ιατρικής και Φιλοσοφίας και κατόπιν επέστρεφαν στη γενέτειρά τους με πλήρη την πεποίθηση για το μέλλον της φυλής μας. Και πολλοί ως διδάσκαλοι edίδασκαν τη νεολαία της πατρίδος (59) να διατηρούν στις νεαρές καρδιές τους άσβεστο το πυρ της εθνικής ελπίδας για τη γρήγορη απόκτηση της ελευθερίας με την ανάπτυξη της παιδείας, γιατί έπρεπε να κατανοηθεί ότι, μονάχα αν η παιδεία αναπτυχθεί και διαδοθεί σε όλες τις κοινωνικές τάξεις, θα ζητηθεί και θα κατορθωθεί η αποτίναξη του τουρκικού ζυγού με τις δικές μας δυνάμεις και όχι με την επαιτεία στις αυλές της Δύσης και της Ρωσίας, όπου προσπαθούμε να συγκινήσουμε τους ιθύνοντας ανα-

σκότωσαν τον Τούρκο στρατολόγο και σήκωσαν τη σημαία της ανταρσίας. Ο Ζήσης Καραδήμος και τα παιδιά του πλήρωσαν με το θάνατό τους την ανταρσία. (Βλέπε Βασδραβέλλης Ιωάννης, **Οι Μακεδόνες εις τους υπέρ της ανεξαρτησίας αγώνας 1796-1832**, σελ. 246-247 και «Εκδοτικής Αθηνών» **Ιστορία του Ελληνικού Έθνους τ. Ι΄**, σελ. 58, 65).

¹¹⁸ **Τάλαινα**, ταλαίπωρη, δύστυχη.

¹¹⁹ **Ενώτια**, σκουλαρίκια.

¹²⁰ **Κλειδώματα**, πόρπες ζώνης, συνήθως ασημένιες. (Πόρπη=μεταλλικό ή κοκάλινο εξάρτημα που συνδέει τα δυο άκρα της ζώνης· καρφίτσα, αγκράφα, κόπιτσα).

¹²¹ **Εσπερία**, η Δ. Ευρώπη, οι χώρες της και ο πολιτισμός της.

φέροντας τη δόξα των προγόνων μας, για να πιτύχομε (*επιτύχομε*) τη βοήθειά τους.

Άλλοι από τους ταξιδεύοντας ίδρυσαν στις ευρωπαϊκές και βαλκανικές χώρες μονίμους εμπορικούς οίκους, που δεν αργούσαν να αναδειχτούν και να καταλάβουν εξέχουσα θέση, καθόσον οι ιδρυτές δεν ήταν κατώτεροι των εντοπίων. Προέρχονταν από μέρος που και σχολεία προηγμένα είχε και [ζούσαν] κοινωνική ζωή που την χαρακτήριζαν σπάνιες αρετές, διότι η ζωή στη Σιατίστα ήταν αρχοντική, αξιοπρεπής, φιλόξενη και πειθαρχική και επομένως οι μετανάστες που έρχονταν απ' εκεί στολίζονταν όχι μονάχα με τις πρωταρχικές αρετές των προγόνων μας, την ευσέβεια, το σεβασμό στους γονείς και την υπακοή στους νόμους, όχι μονάχα με τις δυο αρετές που ήταν χαρίσματα του τόπου της γεννήσεώς τους, τη φιλοπονία και οικονομία, αλλά και με πολλές άλλες αρετές. Με τόσα δε χαρίσματα στολισμένοι επόμενο ήτο να εκτιμηθούν από τις εκεί κοινωνίες.

Πολλοί από τους τελευταίους, ζώντας την ελεύθερη ζωή του πολιτισμένου κόσμου, αναπολούντες (*ενθυμούμενοι*) τα δεινά και τις πίκρες της υπόδουλης ζωής εκτιμούσαν προσηκόντως το πολύτιμο δώρο της ελευθερίας και αποφάσιζαν να μείνουν μόνιμα μακράν (60) της πατρίδος τους. Δεν ήθελαν να ζήσουν στον τόπο τους και να αποκτήσουν οικογένεια και να ιδούν τα τέκνα τους αγόμενα στο χαρεμλίκι του τέρατος τοπάρχου. Έφευγαν και δεν γύριζαν οπίσω, γιατί θυμούνταν πως, όταν ήταν εκεί, έβλεπαν τους εισπράκτορες των δημοσίων φόρων να έρχονται τις μεγάλες εορτές και να πωλούν τα έπιπλα και σκεύη εκείνων που δεν μπορούσαν να πληρώσουν και άλλοτε έβλεπαν τέτοιες μέρες να έρχονται στρατιώτες να περιμένουν έξω από την εκκλησιά, για να βγουν οι χριστιανοί και να τους αγγαρεύσουν. Επίσης θυμούνταν πως πολλές φορές, ενώ κάθονταν να φάγουν το δείπνο, που με τόσες πίκρες είχαν αποκτήσει, άκουαν τον τηλιάλη¹²² να φωνάζει: «Αρβανίτες έρχονται, πάρτε τα όπλα σας και συγκεντρωθείτε στο Μπούνο ή στον Άγιο Νικάνορα ή στον Άγιο Θανάση». Και άλλοτε πάλι έβλεπαν τον κοσμάκη με την ψυχική αγανάκτηση αποτυπωμένη στα πρόσωπά τους να τρέχουν στη Φούρκα, για να ιδούν να φέρνουν φορτωμένο ημιθανή έμπορο, που οι Κονιάροι λήστεψαν και χτύπησαν στο Μπουγάζι. Πώς λοιπόν ενθυμούμενοι όλα αυτά και άλλα παρόμοια να επιστρέψουν στην πατρίδα τους; Έμενον στην ξένη έχοντας τα καλά της ευνομίας και τρώγοντας με ησυχία το ψωμί τους. Αλλά μένοντας εκεί βρίσκονταν σε νοερή επαφή με τους αδελφούς τους, που υπόφεραν στην δούλη πατρίδα τους, και έτσι βλέπομε ολόκληρη χορεία εμπόρων οι οποίοι με τον κερδώο Ερμή καλλιεργούσαν και το λόγιο Ερμή¹²³. Ενώ καταγίνονταν με την ανάπτυξη των εμπορικών τους επιχειρήσεων, δεν παράλειπαν να καλλιεργήσουν και τα γράμματα. Εκδίδουν συγγράμματα πρωτότυπα ή μεταφράσεις. Διασκορπίζουν αυτά στους υπόδουλους

¹²² **Τηλιάλης**, κήρυκας, διαλαλητής, τελάλης.

¹²³ **Κερδώος και λόγιος Ερμής**. Ο Ερμής ως προστάτης του εμπορίου φέρει το επίθετο κερδώος και ως προστάτης των γραμμάτων το επίθετο λόγιος .

αδερφούς, (61) τους προτρέπουν να αγαπήσουν την παιδεία, να ιδρύσουν σχολεία, και τους βοηθούν για το σκοπό αυτό χρηματικώς. Ιδρύουν εκκλησίες, οργανώνουν συλλόγους, κάμνουν διαλέξεις, αναπτύσσουν το πνεύμα της αλληλεγγύης μεταξύ των και <μεταξύ αυτών και> των υποδούλων αδελφών των και σε κάθε ανάγκη εκείνων, ηθικήν ή υλικήν, προσέρχονται αρωγοί τους. (62)

25. Πού χρεωστέεται η οικονομική ακμή της Σιάτιστας στους 17^ο, 18^ο και 19^ο αιώνες και πού η κατόπιν παρακμή αυτής

Τον 17^ο, 18^ο και 19^ο αιώνα παρατηρούνταν στη Σιάτιστα μια σχετική οικονομική ακμή, που χρεωστούνταν στα ακόλουθα αίτια: 1) Οι μετανάστες έστελναν χρηματικά εμβάσματα στις οικογένειές τους τακτικά και γενναία, που, όταν γύριζαν στη Σιάτιστα, αντί να βρουν χρεωμένες τις οικογένειές τους <τις> εύρισκαν να έχουν αποθέματα, καθόσον κάθε οικογένεια είχε αναδειχθεί αυτάρκης οικονομική μονάς δια τα παρακάτω <αναφερόμενα> αίτια, που έφεραν και τη γενική ακμή. 2) Τα προϊόντα των αμπελιών, ο οίνος και το ρακί, ήσαν ακέραια και περιζήτητα, ως καλής ποιότητας και σπάνια, επειδή δεν είχαν φυτευτεί αμπέλια στις περιφέρειες των αγορών της κατανάλωσης, Ιωάννινα, Κορυτσάν, Λάρισα κ.λπ.. 3) Οι γυναίκες ασχολούνταν με εργόχειρα υφαντά και πλεκτά και έκαμναν μονάχες τα αναγκαία δια την ενδυμασίαν των μελών της οικογενείας, δια τον στολισμόν του σπιτιού και δια την προετοιμασίαν των προικόν των κοριτσιών τους. 4) Η υποδηματοποιία ήκμαζε, διότι δεν είχαν εισαχθεί τα έτοιμα υποδήματα, και τα υποδήματα που γίνονταν στη Σιάτιστα εύρισκαν καλές τιμές στις αγορές Τσοτυλίου, Γρεβενών, Καστοριάς, Κορυτσάς, όπου φέρονταν προς πώληση. 5) Η γουνοποιία βρισκονταν σε μεγάλη ακμή και απασχολούσε μέγα μέρος εργατών και εργατριών. Οι ασχολούμενοι με αυτήν διατηρούσαν ιδιαίτερα εργοστάσια (κιρχανάδες) και το επεξεργαζόμενο σ' αυτά πράγμα¹²⁴ μεταφέρονταν στην Καστοριά, στη Θεσσαλονίκη, στα Ιωάννινα, στη Λάρισα, στη Σερβία, στην Αλβανία, στη Χαλκιδική και ή πωλούνταν ή ανταλλάσσονταν με αρνοδέρματα ή με δέρματα αγρίων ζώων. 6) Οι εκ Θεσσαλονίκης Εβραίοι «Αδελφοί Αλλατίνι» είχαν επιχειρήσεις εμπορικές (63) στη Βόρειο Ελλάδα που τας (τις) διηύθυνεν ο Δημήτριος Ζάχου εκ Σιατίστης. Ούτος έπαιρνε για την υπηρεσία νέους από τη Σιάτιστα. Περισσότερες από 30 οικογένειες είχαν ανθρώπους τους εκεί. Όλα τα ανωτέρω αίτια συντελούσαν στην οικονομική ακμή της Σιάτιστας.

Δυστυχώς όμως τα έτη της ευπραγίας τα ακολούθησαν έτη δυσπραγίας από τα ακόλουθα αίτια: 1) Στους μετανάστες ετέθησαν περιορισμοί, η Ρουμανία εξέδιωξε τους Έλληνας, το 1906¹²⁵, και οι Ηνωμένες Πολιτείες ενήφισαν το

¹²⁴ Πράγμα, εδώ σημαίνει υλικό, πρώτη ύλη.

¹²⁵ Ο εκ μέρους της Ρουμανίας περιορισμός στη μετανάστευση Ελλήνων οφείλεται σε περιστασιακή επιδείνωση των σχέσεων Ελλάδας – Ρουμανίας, λόγω απαίτησης της

1921 τον περιοριστικόν νόμον¹²⁶ για τη μετανάστευση. 2) Τα αμπέλια τα πρόσβαλεν η φυλλοξήρα. 3) Οι γυναίκες από αυτάρκεις παραγωγοί έγιναν καταναλωτές των καταστημάτων ετοιμών ειδών. 4) Η υποδηματοποιία υποχώρησε στην προμήθεια ετοιμών υποδημάτων. 5) Η γουνοποιία παρήκμασε, διότι η ενδυμασία ανδρών και γυναικών μεταρρυθμίστηκε (άλλαξε) επί το ευρωπαϊκότερον¹²⁷. 6) Και οι επιχειρήσεις των Αλλατινί δεν υφίστανται πλέον.

Εκτός των ανωτέρω φρονώ ότι και η ακόλουθη αιτία έφερεν οικονομικήν ακμήν στη Σιάτιστα και τουναντίον η απουσία της έφερε την παρακμή: στα χρόνια της ακμής τα αμπελοχώραφα βρίσκονταν στα χέρια των πλουσίων και των εμπόρων, <οι οποίοι> ήσαν μεγαλοκτηματίες. Οι λεγόμενοι κεχαγιάδες εφρόντιζαν για την καλλιέργεια των κτημάτων. Τα σταφύλια <τα> πατούσαν σε μεγάλους ξύλινους ληνούς (καρούτια), σ' αυτούς τα άφηναν να βράσουν και, αφού καθάριζαν, έσυρναν¹²⁸ τη λαγάρα¹²⁹ σε μεγάλα βαγένια και το ρακί <το> έβαζαν σε πιθάρια των 50 και 100 οκάδων και τα είχαν έτοιμα για πώληση. Αγωγιάτες με καρβάνια¹³⁰ (καρβάνια) από μεγάλα ζώα, φορτωμένα με (64) λάδι από τα Γιάννινα και από το Βόλο με ελιές, με αλάτι από την Κατερίνη, με σανίδια από τα Γρεβενά, με φασόλια από την Κορυτσά, με αρνοδέρματα από τη Λάρισα, με λινάρι από το Καταφύγι κ.λπ. έρχονταν και ή έκαμαν αλλαγή (ανταλλαγή) ή τα πωλούσαν και με το αντίτιμο αγόραζαν κρασί, ρακή, παπούτσια, τσαρούχια, αρνικόγουνες¹³¹ και ασκούσαν έτσι ένα είδος εισαγωγικού και εξαγωγικού εμπορίου. Η κίνηση αυτή έφερεν βέβαια μια ευκολία οικονομική. Αλλά κατόπιν τα αμπέλια άρχισαν να έρχονται στα χέρια των εργαζομένων τάξεων και, επειδή ήταν περιορισμένες εκτάσεις, τα προϊόντα ήταν ολίγα και εξοδεύονταν σε οικογενειακή χρήση και δεν επαρκούσαν σε άσκηση εμπορίου. Έτσι

Ρουμανίας να θεωρήσει η Ελλάδα ως Ρουμάνους τους Αρρωμόνους της Μακεδονίας (1905).

¹²⁶ Ο Η.Π.Α το 1921 με νόμο περιορίζουν για κάθε εθνότητα τη μετανάστευσή της στο 3% του πληθυσμού της που ζούσε τότε εκεί (Η.Π.Α.). Ως βάση για τον καθορισμό του 3% ελήφθη η απογραφή του 1910 στις Η.Π.Α.

¹²⁷ Ακολουθήθηκε ο ευρωπαϊκός τρόπος ένδυσης και δε χρησιμοποιούνταν π.χ. γουνιασμένοι σάκοι.

¹²⁸ Σέρνω, τραβώ=ανοίγω τον ειδικά σχεδιασμένο κρουνό του δοχείου και παίρνω το υγρό που περιέχεται σ' αυτό. Βλέπε **Παράρτημα, § 15. Κρασί σιατιστινό, Πληροφορίες για τη διαδικασία παρασκευής του.**

¹²⁹ Λαγάρα, καθαρό, στραγγισμένο υγρό, μεταφορικά πρώτη ποιότητα.

¹³⁰ Τον όρο «καρβάνια» τον συναντούμε σε έγγραφο του 1796, στο αρχείο του ενετικού προξενείου Θεσσαλονίκης, βλέπε Μέρτζιος Κων/νος, **Μνημεία Μακεδονικής Ιστορίας**, Θεσσαλονίκη 1947, σελ. 465. Επίσης, ο Στίλπων Κυριακίδης στα **ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ 3, Σύμμεικτα, «Έγγραφα εκ Μοσχολόεως»**, σελ. 410, γράφει: «Καρβαντζήδες: οι αποτελούντες τα καρβάνια ή καρβάνια ή κερβάνια, ήτοι τας μεγάλας εφίππους εμπορικές συνοδείας, δια των οποίων μετεφέροντο τα προς πώλησιν εμπορεύματα εις τας κατά τόπους συγκροτούμενας κατά τους χρόνους της τουρκοκρατίας μεγάλας ενιαυσίους εμπορικές πανηγύρεις ή και εις μακρυνάς πόλεις, πολλάκις ευρωπαϊκάς».

¹³¹ **Αρνικόγouna** (η), γούνα από δέρμα αρνιού.

περιορίστηκε η εμπορική κίνηση, που γίνονταν τα προηγούμενα χρόνια, και έλειπεν εντελώς, όταν τα αμπέλια καταστράφηκαν από τη φυλλοξήρα και συνετέλεσε και τούτο στην οικονομική δυσπραγία του τόπου.

(63 α, β: Η παρακμή¹³² της Σιατίστης ήλθε μετά την κατασκευή του σιδηροδρόμου Βελιγραδίου – Θεσσαλονίκης. Δι’ αυτού μεταφέροντο πλέον τα εμπορεύματα μέσω Θεσσαλονίκης εις όλην την Μακεδονίαν και έτσι έχασε η Σιάτιστα το εμπόριόν της. Η Σιάτιστα ήτο κέντρον όλου του εμπορίου της Μακεδονίας και Ηπείρου. Δι’ αυτό στα σπίτια είχαν τα μαγαζιά με κρυψώνες πολλές φορές¹³³, για να αποθηκεύουν τα εμπορεύματα τα μεταφερόμενα από την Ευρώπη, έως ότου τα στείλουν εις τον τόπον καταναλώσεως.)

26. Σωματειακή κίνηση στη Σιάτιστα

Εάν εξετάσουμε τη Σιάτιστα και σχετικά με τη σωματειακή κίνηση, θα ιδούμε ότι δεν καθυστέρησε. Πολύ ενωρίς έχει προβεί στη σύσταση σωματείων απελευθερωτικών, όπως η **Φιλική Εταιρεία** και η **Μακεδονική Άμυνα**, για τα οποία θα λάβομε αφορμή αλλαχού να κάμομε μακρόν λόγο, σωματείων προοδευτικών, όπως η **Πρόοδος**, ο **Μουσικός Όμιλος**, ο **Θεατρικός Θίασος**, για τα οποία δεν θα μηκύνουμε τον λόγο, επειδή υπήρξαν για διάφορα αίτια εφήμερα, αν και οι ιδρυτές τους είχαν υπόψη τους αρίστους σκοπούς: (65) να επιδιώξουν με διαλέξεις, με τη διδασκαλία της αρμονίας, με θεατρικές παραστάσεις την ανάπτυξη της κοινωνίας, τη μόρφωση και ηθικοποίηση αυτής.

Ερχόμεθα στη σύσταση του **Φιλεκπαιδευτικού Σωματείου Χώρας**, που έγινε στα μέσα της 19^{ης} εκατονταετηρίδος για την ενίσχυση του σχολικού Ταμείου και ανασυστάθηκε στην αρχή της 20ής εκατονταετηρίδος με το όνομα «**Προφήτης Ηλίας**» και σκοπόν την ανέγερση δημοτικού σχολείου. Την εκπλήρωση του σκοπού του επεδίωξε με ζήλο επαινετό και μπόρεσε να δωρίσει στην Κοινότητα με πράξη του Διοικητικού Συμβουλίου του το σημερινό Δημοτικό Σχολείο, που εκπληρώνει όλους τους όρους της σχολικής υγιεινής. Επίσης, δεν πρέπει να λησμονήσουμε τη σύσταση της **Αδελφότητας Γερανείας** με το όνομα «**Άγιος Χριστόφορος**» και με σκοπό τον εξωραϊσμό του περιβάλλοντος του

¹³² Η παράγραφος αυτή με τη σχετική υποσημείωση που ακολουθεί είναι νεότερη προσθήκη με εμβόλιμο σημείωμα (που το αριθμούμε ως 63 α,β) και διαφορετικό γραφικό χαρακτήρα.

¹³³ (Μεταφορά από το κείμενο του συγγραφέα): Τα σπίτια της Σιατίστης έχουν ιδιότυπο χαρακτήρα, σύμφωνο με τις ανάγκες των κατοίκων. Δεν ομοιάζουν καθόλου με ευρωπαϊκά σπίτια. Είναι συνέχεια της βυζαντινής τέχνης, την οποία ο λαϊκός τεχνίτης μετεβίβασε (έσωσε και έφερε) μέχρι των ημερών μας. Τα σπίτια αυτά με το χαμηλό και φαρδύ περίγραμμά τους δίδουν την εντύπωση της προστασίας, όπως η κλώσα, όταν ανοίγει τα φτερά της και μαζεύει τα κλωσοπούλια της. Σημ. επιμ. : σε άλλα σημεία της αφήγησης του όμως δέχεται και ευρωπαϊκή επίδραση στην όλη διαμόρφωση της κατοικίας.

ναού και την ανέγερση δημοτικού σχολείου. Και τους δύο σκοπούς επεδίωξεν αξιέπαινα και μπόρεσε να δωρίσει στην Κοινότητα τον ωραίο περίβολο του Αγίου Χριστοφόρου και το περίκομπο Δημοτικό Σχολείο.

Θα διαπράττονταν όμως ασυγχώρητο αδίκημα, αν δεν γίνονταν εύφημη μνεία των δύο «Φιλοπτώχων Αδελφοτήτων» Κυριών και Δεσποινίδων Χώρας και Γερανείας, που και σήμερα¹³⁴ υφίστανται, γιατί οι υπηρεσίες που πρόσφεραν και προσφέρουν είναι πολύτιμες. Οι προσπάθειές τους να ανακουφίσουν τα μαχόμενα παλικάρια μας στους δυο πολέμους, (66) ελληνοτουρκικών και ελληνοϊταλικών, με αποστολές ειδών ρουχισμού, σιγαρέτων, γλυκισμάτων και λοιπών μένουν αλησμόνητες. Ανώτερες δε κάθε επαίνου είναι οι περιποιήσεις που πρόσφεραν με τη νοσηλεία τους στους αρρώστους ή πληγωμένους στρατιώτες που νοσηλεύονταν στην κοινότητά μας και που <με αυτές> αναδείχτηκαν οι παρήγοροι άγγελοι στους ψυχορραγούντας τη στιγμή που, μακράν από τις μαμούλες τους και αδελφές τους, παράδιδαν στον Πλάστη το πνεύμα τους και έπαιρναν θέση στο Πάνθεο της εθνικής ευγνωμοσύνης.

27. Η θέση της γυναίκας στη Σιάτιστα

Η γυναίκα στη Σιάτιστα δεν ζούσε περιορισμένη, όπως ζούσαν οι γυναίκες των μερών που είχαν Μουσουλμάνους περιορισμένες σε γυναικωνίτες (χαρεμλίκια), αλλά και δεν χαρακτήριζε τη ζωή της άκρα ελευθερία. Η γυναίκα στη Σιάτιστα αναγνώριζε κάποια προνομιούχο θέση στον άνδρα, σέβονταν αυτόν, του παραχωρούσε στις σχέσεις με αυτόν την πρωτοκαθεδρία λέγοντας: «αυτός πληρώνει χαράτσι (κεφαλικόν φόρον)¹³⁵ και πρέπει να τον τιμούμε». Δεν το θεωρούσε τιμητικό να περιφέρεται μόνη στους δρόμους και μάλιστα οι νεάνιδες δεν επιτρέπονταν να φαίνονται έξω, αφού, και στη θύρα του σπιτιού ή στο παράθυρο ακόμα αν τυχόν βρίσκονταν και περνούσεν άντρας, έπρεπε να κρυφτούν. Όταν ήταν ανάγκη να πάνε σε συγγενικό ή φιλικό σπίτι, έπρεπε να συνοδεύονται από (67) κάποια γραία ή από έναν άντρα, αδελφόν ή πολύ πλησίον συγγενή. Γυναίκες και νεάνιδες ήταν περιορισμένες στα σπίτια τους, ασχολούμενες με εργασίες του σπιτιού και με τις γενικότερες φροντίδες να ετοιμάζουν τα είδη του ρουχισμού, της επίπλωσης του σπιτιού, των κλινοσκεπασμάτων και της προικός των κοριτσιών. Απαραίτητη ενασχόληση της γυναίκας ήταν ο αργαλειός, στον οποίον ύφαιναν τα ηλιασμένα¹³⁶ πανιά, που μεταχειρίζονταν για να κάμουν τα ασπρόρουχα που προορίζονταν για την προίκα των κοριτσιών. Τα κορίτσια δεν απομακρύνονταν από το σπίτι, αν δεν το επέβαλλον

¹³⁴ Σήμερα, εποχή που ζούσε ο συγγραφέας.

¹³⁵ Χαράτσι (κεφαλικός φόρος). Βλέπε Παράρτημα, § 10. Ελληνικές Κοινότητες κατά την Τουρκοκρατία - Φορολογία των χριστιανών υπηκόων της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.

¹³⁶ Ηλιασμένο πανί, υφαντό με μεταξωτή κλωστή (βλέπε Φ.Ζ., σελ. χειρ. 180).

θησκευτικά ή κοινωνικά καθήκοντα, και τότε ουχί μονάχα, αλλά συνοδευόμενα από τους γονείς ή αδελφούς τους. Ο ιστός και η ηλακάτη¹³⁷, η βελόνα και το αδράχτι¹³⁸, το ψαλίδι και οι κλούτσιες¹³⁹ ήταν τα εργαλεία με τα οποία περνούσαν τις ώρες της ημέρας, αντί των σημερινών κινηματογράφων, γύρων και επισκέψεων. Τον χειμώνα που είναι μακρές οι νύχτες δεν είχαν συγκεντρώσεις διασκεδάσεων, αλλά συγκεντρώσεις εργασίας. Μαζεύονταν κυρίες και κορίτσια της γειτονιάς σε ένα γειτονικό σπίτι κι εκεί τοίμαζαν τις λινές κλωστές, με τις οποίες θα ύφαιναν τα λινά ασπρόρουχά τους. Το λινάρι <το> προμηθεύονταν από εμπόρους της περιφέρειας Σερβίων, που το έφερναν στη Σιάτιστα και ή το αντάλλαζαν με κρασί ή το πωλούσαν με χρήματα. Τα κορίτσια δεν ασχολούνταν με καλλυντικά μέσα, κραγιόν κ.λπ., καθόσον δεν ήθελαν να επιδεικνύουν τα κάλλη, αλλά τουναντίον φρόντιζαν να τα κρύβουν, την εποχή προπάντων του Αλή πασιά, για να μη προσελκύουν τα μάτια των πρακτόρων του Αλή και προκαλέσουν την από μέρους των αρπαγών και προσφοράν <τους> στον πασιά, για να πλουτίσει το χαρεμλίκι του και (68) χορτάσει την ακολασία του.

Πολλοί ύστερα από το γάμο τους άφηναν τις γυναίκες τους στη Σιάτιστα και αυτοί πήγαιναν στην ξενιτιά για εργασία βιοποριστική. Η δυστυχησμένη νεόνυφη, κλεισμένη στο σπίτι της, στερούμενη κάθε απόλαυση και κάθε διασκέδαση, περίμενε πότε, πότε να γυρίσει ο καλός της και <να> απολαύσει τη χαρά του εγγάμου βίου και τις διασκεδάσεις της νεαρής ηλικίας της. Ζούσε με όλες τις προφυλάξεις της, για να μη της προσαφθεί ηθική τις (κάποια ηθική) μομφή. Όταν έβγαινε έξω και προπάντων όταν πήγαινε στην εκκλησιά, φορούσε στο κεφάλι της το μουχραμά, για να κρύβονται τα μαλλιά της, ένα <δηλαδη> είδος μεγάλου μαντηλιού, που το επόρπωνε¹⁴⁰ στην κορυφή του κεφαλιού και κρέμονταν στο οπίσω μέρος έως τη μέση.

Το ζήτημα της τιμής για τη Σιατιστινή ήταν το τιμαλφέστερο¹⁴¹ πράγμα. Το χάσιμο της τιμής τιμωρούνταν παραδειγματικά.¹⁴² Την άτιμη γυναίκα την έβαζαν οι ιθύνοντες την κοινότητα καβάλα σε έναν όνο [ανάποδα], δηλαδή με το

¹³⁷ **Ιστός**, αργαλειός. **Ηλακάτη**= (αρχαία λέξη) η ρόκα.

¹³⁸ **Αδράχτι**, σύννεργο λαϊκής τέχνης κλωστικής, με το οποίο γνέθουν, φτιάχνουν την κλωστή (μετατρέπουν το μαλλί ή το βαμβάκι σε κλωστή).

¹³⁹ **Κλούτσιες** <κλούτσες, βελόνες πλεξίματος.

¹⁴⁰ **Επόρπωνε** <πορπώνω, συγκρατώ, πιάνω, στερεώνω με πόρπη. (Πόρπη= μεταλλικό ή κοκάλινο εξάρτημα που συνδέει τα δυο άκρα της ζώνης· καρφίτσα, αγκράφα, κόπιτσα).

¹⁴¹ **Τιμαλφέστερο** <τιμαλφής, βαρύτιμος. **Τα τιμαλφή**, τα κοσμήματα, τα χρυσαφικά. Εδώ σημαίνει: το πολυτιμότερο πράγμα.

¹⁴² Στη σελίδα 218 του Κώδικα Ζωσιμά με ημερομηνία 21/9/1700 είναι καταγεγραμμένη απόφαση του Αρχιεπισκόπου Ζωσιμά, με την οποία εκδίδεται διαζύγιο «... επειδή... εποίησεν μιανάν μοιχί(αν) ... και επαιδευθεί και εκ τους ειδήους της συμπολήτας μ(ε)τ(ά) εξωτερικής παιδεύσεως, και έγινεν φανερόν τοις πάσι...». (Πανταζόπουλος Νικόλαος συνεργασία Δεσποίνης Τσοούρκα-Παπαστάθη, **Κώδιξ Μητροπόλεως Σιασινίου και Σιατιστής 17^{ος}-18^{ος} αι.**, σελ. 69).

πρόσωπο προς την ουρά του ζώου, και την γύριζαν στους δρόμους της πόλεως και όσοι την συναντούσαν την μυκτρήριζαν¹⁴³ και την φτούσαν. Η μελλονύμφη, όταν έρχονταν στην εκκλησιά να στεφανωθεί, ρωτιούνταν στη θύρα της εκκλησίας από την πεθερά αν έχει τα παπούτσια της, δηλαδή την τιμή της, και την εσπέρα του γάμου έβαζε η πεθερά τη νεόνυφη στον νυμφώνα και περίμενε να ιδεί δείγματα της τιμής, τα οποία στέλνονταν και στους γονείς της νύφης. Σε ενάντια περίπτωση στέλνονταν οπίσω και η νύφη, εάν το χάσιμο της τιμής δεν προέρχονταν από υπαιτιότητα του γαμπρού. (69) Με τέτοιες συνθήκες όταν επρόκειτο να υπαντρευτεί η κόρη, πώς να μη θεωρεί την τήρηση της τιμής της ως την σπουδαιότερη φροντίδα της νεανικής της ζωής και πώς να μη τερματίζει τη ζωή της σε περίπτωση που θα έχανε την τιμή της, το τιμαλφέστερο κτήμα της;

Όταν επρόκειτο μια νεάνις να εκλέξει το σύντροφο της ζωής της, δεν είχε θέση. Ο γαμπρός εκλέγονταν από τους γονείς της κόρης και τυπικά ζητούνταν η συγκατάθεση της κόρης, που ήταν αναγκασμένη να πει το ναι <όχι απευθείας στους γονείς, διότι ντρεπόταν, αλλά> [μέσον συγγενούς ή αδερφής]. Καθ' όλο το διάστημα της μνηστείας τον μνηστήρα της, [όταν έκαμνε λόγον περί αυτού], δεν τον έλεγε στο όνομα <αλλά>λέγοντας «αυτός».

28. Πολιτισμός, εμπόριο και φιλοξενία

Είχεν η Σιάτιστα πολιτισμό που σπάνια απαντά την εποχή εκείνη της πικρής και μαύρης τούρκικης δυναστείας. Τα σχολεία της βρίσκονταν σε ακμή. Είχεν Ελληνική Σχολή, στην οποία δίδαξαν διδάσκαλοι εφάμιλλοι του Ευγενίου Βουλγάρεως. Τα οικήματά της ήταν κτισμένα σε σχέδια που παρατηρούνταν στην Βιέννη και σε άλλα κέντρα της Ευρώπης, Πέστην, Πατάμιον <Πατάβιον> κ.λπ.. Το εμπόριόν της ήτο προηγμένο και ενεργούνταν κατ' ευθείαν με τα σπουδαιότερα εμπορικά κέντρα της Ευρώπης, ώστε η Σιάτιστα κατάντησε (έγινε τελικά) το εμπορικό κέντρο της περιφέρειάς Κοζάνης και Θεσσαλονίκης ακόμα. Πλούτος, ευμάρεια και φιλοξενία παρατηρούνταν σ' αυτήν. Τα σπίτια της έφερναν παράπλευρά τους κτισμένους ξενώνας, τα λεγόμενα μουσαφίρικα, για να περιποιούνται καλύτερα τους ξένους, οι οποίοι εύρισκαν σ' αυτούς κάθε δυνατή άνεση, υπηρεσία πρόθυμη, (70) κλίνη, τροφή και θέρμανση τον χειμώνα. Τα δωμάτια της υποδοχής ήταν καμωμένα έτσι που οι επισκέπτες είχαν ανάπαυση όχι την τυχούσαν. Είχαν από το ένα και το άλλο μέρος του ουτζιακιού τις πρωτιές και δεξιά και αριστερά αυτών τα μεντερλίκια¹⁴⁴. Σ' αυτά, στρωμένα με κιλίμια, με κεντητά χράμια, με βελέντζες φλοκάτες, με κεντητά μαξιλάρια λεπτοτάτης τέχνης και μεγάλης αξίας, ξαπλωμένοι οι επι-

¹⁴³ Μυκτρήριζω, χλευάζω, καταειρωνεύομαι.

¹⁴⁴ Μεντερλίκι <μιντέρι, είδος μόνιμου χαμηλού καναπέ.

σκέπτες έπιναν τον καπνό βαλμένον σε λουλιέδες (λουλιέδες)¹⁴⁵, που ήσαν τεθειμένοι στα άκρα των τσιμπουκιών, τα οποία ήταν αραδιασμένα ολόγυρα στο δωμάτιο και στηριγμένα επάνω σε καρφιά με γάντζους από κάτω από τις πόλτσες.¹⁴⁶ Τα τσιμπούκια προσφέρονταν από τους υπηρέτες της οικογενείας, τους τσιμπουκτσήδες¹⁴⁷, έτοιμα για κάπνισμα. Εις ποίαν άλλη πόλη της Ελλάδος μπορεί να παρατηρήσει κανένας τέτοια ζωή; Σε ποια άλλη πόλη μπορεί να βρει παρόμοια περιποίηση και φιλοξενία; Και τούτο γιατί νομίζετε; Γιατί στη Σιάτιστα για τη φυσική της οχυρότητα είχε συγκεντρωθεί η αφρόκρεμα της Δυτικής Μακεδονίας και πολλών πόλεων της Ηπείρου και Πελοποννήσου. Από το Σούλι ήρθαν οι Παπασουλιωταίοι, από το Μεσολόγγι οι Σαμαραίοι. Από τη Μοσχόπολη 300 και άνω οικογένειαι, από το Σισάνι πολλοί, όταν καταστράφηκεν από τούρκικες ορδές, από την Πέλκα επίσης και από αυτήν ακόμα την Κοζάνη, ότε (όταν) κατεστράφηκε, πολλοί είχαν κατασταλάξει στη Σιάτιστα. Να, λοιπόν, πού χρεωστούνται οι αριστοκρατικές αρετές των σιατιστινών οικογενειών, τις οποίες οι σιατιστινές οικογένειες εφύλαξαν ακόμα και όταν έπαθαν (71) οικονομική πτώση. Και τότε η Σιατιστινή πωλούσεν οικογενειακά κειμήλια, για να ασκήσει τέλεια το έργο της φιλοξενίας και να μπορέσει να κρατήσει την οικογενειακή της αξιοπρέπεια. Και στις μέρες της οικογενειακής της δυσπραγίας βλέπομε τη Σιατιστινή να μεταβαίνει στο αμπέλι της συνοδευόμενη από τον κεχαγιά της, τον φροντιστή για τις εργασίες των κτημάτων της. Αυτός θα ψήσει το απαραίτητο κιμπάπι (ψητό της σούβλας) και εκείνη πάλι θα ψήσει τον καφέ, που μετέφερεν από το σπίτι με όλα τα χρειαζούμενα και με τις άλλες προμήθειες, για να περάσει ανετότερα τη μέρα εκείνη στην εξοχή, και θα τον κεράσει από το φυλαγμένο για τέτοιες ώρες περίφημο κρασί. Αχ! ποιος πέρασεν από τη Σιάτιστα και δεν κάμνει μνειάν της φιλοξενίας που εύρεν εκεί; Ποιος έζησεν εκεί και δεν έφυγε με δάκρυα; (72)

29. Η ζωή στη Σιάτιστα πριν από τα 1880, όταν ακόμη δεν είχαν αποχτήσει καφενεία

Τις Κυριακές [ο οικογενειάρχης], αφού τοιμάζονταν, έπαιρνε τα λοιπά μέλη της οικογένειας και τα οδηγούσε στην εκκλησιά, όπου άκουγαν τη θεία λειτουργία έως την ώρα που μοιράζονταν το αντίδωρο. Είχε δε η τελετή της λειτουργίας κάποια μεγαλοπρέπεια, γιατί λάμβαναν μέρος οχτώ ιερείς στη Χώρα και πέντε στη Γεράνεια. Σήμερα καταντήσαμε με 2 μονάχα ιερείς στη Χώρα.

¹⁴⁵ Λουλάς ή λουλέζ, η εστία του ναργιλέ, το πήλινο δηλ. δοχείο, όπου τοποθετούνταν ο ψιλοκομμένος καπνός και τα κάρβουνα. Ο ναργιλέζ, συσκευή για κάπνισμα, αποτελείται από την πίπα (τσιμπούκι), το σωλήνα (μαρκούτσι) και ειδική φιάλη με νερό, που σκοπό έχει να φιλτράρει τον καπνό που έρχεται από το λουλά.

¹⁴⁶ Πόλτσα, ράφι, εταζέρα.

¹⁴⁷ Τσιμπουκτσής, ο υπηρέτης που ετοιμάζε για τους καλεσμένους το τσιμπούκι του ναργιλέ.

Στην εκκλησιά πήγαιναν όλα τα άλλα μέλη πλην των μεγάλων κοριτσιών, τα οποία έμεναν στο σπίτι να τακτοποιήσουν τα πράγματα του σπιτιού, ώστε - σε περίπτωση που οι γονείς θα έφερναν ύστερα από την εκκλησιά επισκέπτες - να τα βρουν όλα σε τάξη. Επίσης, αυτά έπρεπε να φροντίσουν και για το φαγητό της ημέρας, το οποίο η μητέρα είχε ετοιμάσει, πριν μεταβεί στην εκκλησιά.

Ύστερα από την εκκλησιά ή θα πήγαιναν σε καμιά φιλική ή συγγενική επίσκεψη, για να πάρουν τον καφέ τους, γιατί στην εκκλησιά πήγαιναν νηστικοί, έτσι έπρεπε να πάρουν το αντιδωρο, ή έφερναν φιλικήν ή συγγενικήν οικογένειαν εκείνοι στο σπίτι τους και κάθονταν έως την ώρα του γεύματος.

Οι άνδρες που είχαν ληψοδοσίες¹⁴⁸, ύστερα από την εκκλησιά ή το απόγευμα, συναντώνταν ή σε κάποια πλατεία με τους εργοδότες ή στο σπίτι τους και τακτοποιούσαν τις υποθέσεις τους. Οι αμπελουργοί π.χ. ταξιθετούσαν τα κλήματα, λογάριζαν τα ημερομίσθια της εβδομάδας, πληρώνονταν και όριζαν πού θα ειργάζονταν την ακόλουθη βδομάδα. Αυτά τα κανόνιζεν ο λεγόμενος κεχαγιάς. (73)

Τα απογεύματα της Κυριακής, του καιρού επιτρέποντος, οι γέροντες πήγαιναν στην εκκλησιά της συνοικίας τους, κάθονταν σε μέρος που είχε παχιά σκιά και έπαιζαν χαρτιά χωρίς συμφέρο¹⁴⁹. Οι γυναίκες επίσης πήγαιναν σε κάποια εκκλησιά, της οποίας άναφταν τα καντήλια με δικό τους λάδι. Έτρωγαν το δειλινό τους και ανάπνεαν καθαρό αεράκι. Τα κορίτσια κάθε γειτονιάς συγκεντρώνονταν ή σε καμιά πλατεία του μαχαλά ή στον αυλόγυρο της εκεί εκκλησιάς, όπου τραγουδούσαν, χόρευαν και έπαιζαν κοριτσιάτικα (*κοριτσιάτικα*) παιχνίδια, π.χ. «το σιντζί το μαργαριτάρ<ι> σ' όποιον πεσ<ει> σ' όποιον λάχ<ει>». - «Σας πήραμε, σας πήραμε το λουδ' (*λουλούδι*) από την κούπα.

–Μας πήρατε, μας πήρατε την πάνα 'πο το φούρνο» και λοιπά. Οι νεαροί επίσης συγκεντρώνονταν στους αυλόγυρους των εκκλησιών και έπαιζαν τα παιχνίδια της εποχής: «ρίχνονταν τις τρεις», έπαιζαν τα «σκλαβάκια», τα «σκαπνάκια», «τον αρτηρμά», «την καλαϊτζήκα», «τίνος είναι τούτο», ή με το τόπι (σιούμκα)¹⁵⁰ τα εξής: τη «βαρεσιότα», τον «παπά», το «ζου» κ.λπ. και όσοι ήταν (*έμεναν*) σε μέρος που ήταν έλος (μπάρα), όπως στον Άγιο Ιωάννη και στην Αέλ Μπάρα, έπαιζαν τον εποστρακισμό, δηλ. τα «φαγιά»: πετούσαν με ορμή και παράλληλα με την ήσυχη επιφάνεια του νερού λιθάρι, έτσι που να μη βυθίζεται αμέσως στο νερό, αλλά αφού κάμει μερικές αναπηδήσεις σε μικρές αποστάσεις, <αναπηδήσεις> που λέγονταν «φαγιά». Όποιος κατόρθωνε να κάμει περισσότερα φαγιά θεωρούνταν νικητής.

Οι πρόκριτοι και των δυο συνοικιών, που αποτελούσαν τα Σωματεία, Δημογεροντία, Εφορείες των Σχολείων και Επιτροπές (74) των εκκλησιών και

¹⁴⁸ **Ληψοδοσία** (από το δούναι και λαβείν), τακτοποίηση λογαριασμών, πληρωμή. Γενικά, δοσοληψία.

¹⁴⁹ «**Χωρίς συμφέρο**», χωρίς χρήματα, για την ευχαρίστησή τους μόνο.

¹⁵⁰ **Σιούμκα**, μικρή μπάλα με γέμιση από κουρέλια και ντυμένη με ύφασμα. Στο κείμενο ο Φ.Ζ. γράφει «σιούγκα».

διακεκριμένοι προύχοντες συγκεντρώνονταν στην Ιερή Μητρόπολη και υπό την προεδρία του μητροπολίτη ή του αντιπροσώπου του συσκέπτονταν για διάφορα κοινοτικά ζητήματα, λάμβαναν αποφάσεις για την λύση αυτών και διατύπωναν τον τρόπο της λύσεως σε πρακτικά. Τα περισσότερα ζητήματα σκοπόν είχαν τη συντήρηση και προαγωγή των σχολείων και την αξιοπρεπή εμφάνιση και συντήρηση των εκκλησιών, αφού κατόρθωναν να εξεύρουν τα μέσα της αύξησης των πόρων των σχολείων και του παγκαριού¹⁵¹, που επέτρεπαν τον διορισμό προσωπικού διδακτικού ικανού, την υποστήριξη μαθητών απόρων μα επιμελών και τον διορισμόν ψαλτών, που να κινούν την ευλάβεια των χριστιανών κ.λπ.. Η συνήθεια αυτή ήταν πολύ συντελεστική στην πρόοδο της Σιάτιστας. Ανάμεσα στα οικογενειακά μου έγγραφα, βρήκα πληρεξούσιο της Κοινότητας, που αποτείνονταν στον πάππο μου Μ. Ζυγούρη και του έδιδε την πληρεξουσιότητα, [στα ταξίδια του ανά την Ευρώπη, όπου πήγαινε τακτικά για τις εμπορικές του υποθέσεις], να ενεργήσει εράνους για την Ελληνική Σχολή, για να αποκτήσει η σχολή την αρχαίαν της αίγλη¹⁵². Σε τέτοιες ενέργειες χρεωστούνταν η κατάταξη ανάμεσα στους ευεργέτες της Σιάτιστας και των μεγάλων του Έθνους ευεργετών, Υψηλάντη, Δούμπα, Ζωσιμαδών, Καπλανών και Μανουσαίων, των οποίων τα ονόματα ακούαμε να μνημονεύονται κάθε χρόνο την μέρα που τα Σχολεία έκαμναν την επέτειο με πανηγυρική λειτουργία και μνημόσυνο για τους ευεργέτες¹⁵³. Τι λαμπρή συνήθεια να κινήσει σε μίμηση τον κόσμο! Πόσα ονόματα, (75) Βαρβάρας, Αυξεντιάδου και άλλων που εξέλιπαν πλέον από τη Σιάτιστα, δεν παρήλυναν από την ακοή μας και οι καρδιές μας γέμιζαν από ενθουσιασμό, ευλάβεια και ευγνωμοσύνη για κείνους; Πόσο ευχάριστο πράγμα θα ήταν, αν η συνήθεια αυτή επαναλαμβάνονταν και σήμερα, μα με την ίδια μεγαλοπρέπεια που τότε γίνονταν. Γιατί την διάκρινε μια εξαιρετική μεγαλοπρέπεια τότε. Παντού, όπου βρίσκονταν ελληνικές κοινότητες, από το Δούναβη ως το Ταίναρο και την Κρήτη και από την Αδριατική έως την Καισάρεια, γίνονταν πανηγυρικότατα ο εορτασμός και έτσι αποτελούνταν (διαμορφωνόταν) ένας πνευματικός δεσμός της εθνικής μας ενότητας. Από πολύ πρωί ηκούσαν

¹⁵¹ **Παγκάρι**, το τραπέζι / πάγκος στην είσοδο των εκκλησιών μας για την πώληση κερών. Μεταφορικά σημαίνει τα έσοδα των εκκλησιών.

¹⁵² Στο αρχείο Φ. Ζυγούρη υπάρχει έγγραφο του 1809 σχετικό με απόδοση λογαριασμού από έρανο που πραγματοποίησε ο Μ. Ι. Ζυγούρης στη Βιέννη υπέρ του Αγίου Δημητρίου Σιάτιστας το 1807, (βλέπε **Παράρτημα**, εικ.5.)

¹⁵³ Στην **εφημερίδα της Θεσσαλονίκης «Ερμής»**, στις 5-12-1875, αρ. φύλλου 60, σελ. 2, ανταπόκριση από τη Σιάτιστα αναφέρεται στο θέμα αυτό: Στις 21-11-1875 στην εορτή της Ορθοδόξου Φιλεκπαιδευτικής Αδελφότητας ο σχολάρχης κ. Καραπατσιδής στον πανηγυρικό λόγο του αναφέρεται στους συνδρομητές και ευεργέτες της με τα παρακάτω: «*Αλλ'οποία χαρά! οποία συγκίνησις απήστραψεν εκ πάντων ημών, ποία δάκρυα ευγνωμοσύνης κατέβρεξαν τας παρειάς ημών, όταν ηκούσαμεν μεταξύ των ολίγων ευεργετών της Αδελφότητος ημών και τα ονόματα του Υψηλάντου, του Δημ. Δούμπα, του Γ. Μαυροκορδάτου, των αδελφών Δούμ... και λοιπών, οίτινες ετίμησαν την Αδελφότητα ημών... ουχί ευκαταφρόνητον δι' αυτήν, έκαστος αυτών, ποσόν προσενεγκόντες*».

χαρμόσυνα οι κώδωνες των εκκλησιών και καλούσαν τους Ορθοδόξους να έλθουν στην εκκλησιά, όπου έβλεπαν το δεσπότη τους και τους ιερείς τους, ντυμένους με τα λαμπρότερα άμφιά τους, να δίδουν μια εξαιρετική λάμψη στο Ιερό Βήμα, άκουαν τους ψαλτάδες να ψάλλουν τα ορισμένα τροπάρια με ιδιαίτερη όρεξη και ρήτορας να βγάξουν (*εκφωνούν*) λόγους πανηγυρικούς και ύστερα από την εκκλησία να συγκεντρώνονται στο σχολείο σε περισσότερες κοινότητες και εκεί τραγουδούνταν (*ψάλλονταν*) άσματα ειδικά, γίνονταν (*παρουσιάζονταν*) από τους μαθητές μικρά δράματα, διάλογοι και απαγγέλλονταν ποιήματα εθνικού περιεχομένου και οι ψυχές των Ελλήνων μεταφέρονταν σε ανώτερες σφαίρες και οι (76) χορδές των καρδιών δονούνταν από πατριωτικό ενθουσιασμό. Ο εορτασμός αυτός σε μας¹⁵⁴ γίνονταν όχι των 3 Ιεραρχών, διότι την εποχή εκείνη ο δεσπότης βρισκόταν [σε περιοδεία στην επαρχία], αλλά της Ορθοδοξίας και γίνονταν άλλοτε στην εκκλησιά μονάχα κι άλλοτε συνεχίζονταν και στο σχολείο. Στη Γεράνεια γίνονταν των Τριών Ιεραρχών

Φύγαμε αρκετά από το θέμα μας και είναι καιρός πλέον να επανέλθουμε.

Οι διανοούμενοι, οι ιατροί, το προσωπικό των σχολείων και οι ζώντες από τα εισοδήματα των κτημάτων τους συγκεντρώνονταν στο λόφο του Προφήτου Ηλιού κάθε εσπέρα, [ολίγο πριν δύσει ο ήλιος], την άνοιξη, το θέρος και το φθινόπωρο, έκαμναν ένα κύκλο στο μέρος που ο ναός ρίπτει τη σκιά του και ανοίγονταν διάφορες συζητήσεις. Εκεί έρχονταν ο ιατρός Ι. Πάικος, που είχε την φροντίδα να μεγαλώσουν τα δενδράκια του λόφου, ο Χριστόδουλος Ζωγράφου και ο Απόστολος Σαχίνης και ανακοίνωναν όσα νεότερα έμαθαν ή διάβασαν στις εφημερίδες και προπάντων στη **Νέα Ημέρα** της Τεργέστης, της οποίας η ελεύθερη κυκλοφορία ήταν απαγορευμένη και στέλλονταν κρυφά από τη Θεσσαλονίκη, μέσα στις κάσες που είχαν τα εμπορεύματα τα προορισμένα για τους Αδελφούς Σπύρου ή και άλλους εμπόρους. Η συγκέντρωση αυτή διαλύονταν με τον ερχομό του σκότους. (77)

Κάθε εσπέρα οι γυναίκες της γειτονιάς με την δύση του ήλιου έβγαιναν στην είσοδο του σπιτιού που βρίσκεται στο δρόμο (*που βλέπει, ανοίγεται προς το δρόμο*) [και με την εργασία τους, ράψιμο, πλέξιμο κ.λπ.] κάθονταν στα πεζούλια, που ήταν καλωμένα δεξιά και αριστερά της εισόδου, και έκαμναν τον λεγόμενο *χωρατά*¹⁵⁵. Αν τυχόν περνούσεν από κει κανένας άνδρας, προσηκόνονταν σε ένδειξη σεβασμού ακόμη και οι γριές, <έστω> και αν ο διαβάτης ήταν πολύ νεότερος. Αυτός, έλεγαν, πληρώνει χαράτσι (κεφαλικόν φόρο) και πρέπει να τον τιμούμε. Ο σεβασμός στους πρεσβυτέρους παρατηρούνταν παντού. Στην εκκλησιά π.χ. οι νεότεροι που στέκονταν σε στασίδι, αν τυχόν έρχονταν κανένας μεγαλύτερός τους, έβγαιναν από το στασίδι και έβάζαν εκείνον. Επίσης, στο σερβίρισμα, στην είσοδο και έξοδο των σπιτιών (*όταν έμπαιναν και έβγαιναν στα σπίτια*) προηγούνταν οι μεγαλύτεροι. Ο υιός αμπροστά στον πατέ-

¹⁵⁴ Σε μας: προφανώς αναφέρεται στη Χώρα.

¹⁵⁵ **Χωρατάς**, συγκέντρωση των γειτόνων στο σοκάκι της γειτονιάς τα καλοκαιρινά βράδια και συζήτηση για όλα τα θέματα.

ρα του ποτέ δεν κάπνιζε και, αν τυχόν έρχονταν ο πατέρας ξαφνικά, ενώ ο υιός είχε αναμμένο το τσιγάρο, το έσβηνε κρυφά. Κάθε πρωί, αφού νίβονταν, πήγαιναν στο εικονοστάσι, προσεύχονταν και κατόπιν έρχονταν στο καθημερινό δωμάτιο, καλημενούσαν τους σπιτιακούς και κάθονταν εκεί να πάρουν το πρόγευμα, φροντίζοντας να μη πιάσουν την πρωτοκαθεδρία, που ήταν προορισμένη για τους γονείς.

Τις εορτάσιμες μέρες, που κάτοικοι εόρταζαν την ονομαστική τους εορτή, σχηματίζονταν μεγάλες παρέες, χωριστά των ανδρών και χωριστά των γυναικών, και (77α) επισκέπτονταν τους εορτάζοντας ευχόμενοι σ' αυτούς το «έτη πολλά». Οποιος είχε την εορτή έκοβε¹⁵⁶ ένα κριάρι, το λεγόμενο κουρμπάνι¹⁵⁷, το έψηνε και από αυτό πρόσφερε μεζέ στους πιο στενούς φίλους και συγγενείς επισκέπτες.

Μερικές πολύ φιλικές οικογένειες ή συγγενικές ενίοτε αποτελούσαν συγκεντρώσεις (*συγκροτούσαν, οργάνωναν παρέες*) και γευμάτιζαν σε κάποια εκκλησιά ή στα αμπέλια, στον καιρό που ωρίμαζαν τα σταφύλια και μάζευαν τα μύγδαλα και τα καρύδια, και έτρωγαν εκεί το κιμπάπι (ψητό της σουβλας) ή ολόκληρο αρνάκι. Παρόμοια διασκέδαση γίνονταν στην Μονή της Παναγίας στο Τσιαρούσινο <Μικρόκαστρο>, όπου πήγαιναν από την εσπέρα, έκαμναν αγρυπνία και την άλλη πρωία λειτουργία, έτρωγαν το γεύμα εκεί, διασκέδαζαν και την εσπέρα γύριζαν στη Σιάτιστα.

Και τη μεγάλη Αποκριά [*γίνονταν (οργανώνονταν) οικογενειακές διασκεδάσεις*], που βαστούσαν όλη νύχτα έως τις πρωινές ώρες.

Αυτά γίνονταν τις εποχές του έτους που επέτρεπαν στον κόσμο να μένει και <να> διασκεδάσει στο ύπαιθρο. Όταν ο καιρός δεν επέτρεπε τη διαμονή στο ύπαιθρο, γίνονταν συγκεντρώσεις στα σπίτια, για τις οποίες θα είπομε ολίγα. (78)

Οι διανοούμενοι και οι ζώντες από εισοδήματα των κτημάτων ή από καταθέσεις στις Τράπεζες, ύστερα από τη δύση του ηλίου, αποτελούσαν (*συγκροτούσαν*) μόνιμες παρέες και πήγαιναν σε ένα από τα σπίτια που ανήκε σε ένα μέλος της παρέας και επερνούσαν εκεί ολίγες ευχάριστες ώρες με τους μεζέδες και με το ούζο ή το ηλιαστό, που προθυμοποιούνταν η οικοδέσποινα να τους προσφέρει. Στις συγκεντρώσεις του είδους αυτού μια φορά την εβδομάδα, συνήθως τα Σαββατόβραδα, συνόδευαν τους άνδρες και οι κυρίες τους· γίνονταν ύστερα από το δείπνο και διαρκούσαν έως <το> μεσονύχτιο. Σ' αυτές προσφέρονταν εξαιρετική περιποίηση.

[Εύλογα εγείρεται το ερώτημα:] ο εργαζόμενος κόσμος, πώς περνούσε; Εκείνος δεν κατάφευγε σε παρόμοιες [*συγκεντρώσεις αναψυχής*]. Γύριζεν από τη δουλειά του κουρασμένος και κοίταζε [*με την ήσυχη ανάπαυση*] να ξεκουράσει το σώμα του, που το επέβαλλε (*υπέβαλλε*) σε μεγάλη κόπωση, γιατί ειργάζονταν εντατικά. Δεν ήξευραν τότε το οκτάωρο, ώστε να τους δίδεται καιρός για παρό-

¹⁵⁶ Έκοβε (κουρμπάνι), έσφαζε το κουρμπάνι.

¹⁵⁷ Κουρμπάνι, το ζώο που σφάζεται σε πανήγυρη.

μοια ζωή με τη ζωή των μη εργαζομένων. Τουναντίον, άμα αρχινούσε το μέγαλωμα της νύχτας, αυξάνονταν οι ώρες της εργασίας τους. Αρχιζαν τα λεγόμενα νυχτέρια. Τα νυχτέρια αρχινούσαν από την εποχή που έβγαιναν τα ροδάκινα¹⁵⁸ (δωρόκινα με το Σιατιστινό γλωσσικό ιδίωμα). Όλοι προθυμοποιούνταν να αυξήσουν τις ώρες της εργασίας, οι γουναράδες, οι παπουτσήδες, οι μαστόροι και οι αμπελουργοί, οι οποίοι τις επιπλέον ώρες ειργάζονταν στα δικά τους αμπέλια και σε κείνα που τα έπαιρναν κουτουρού¹⁵⁹, με προσυμφωνημένα μεριάτικα. Αυτοί έκαμναν το ίδιο <εργασία σε δικά τους κτήματα κ.λπ.> και τις πρώτες πρωινές ώρες και τις κατόπιν πήγαιναν να εργαστούν με το ημερομίσθιο.

Αυτή ήταν σε μικρογραφία η ζωή των πατέρων μας.

¹⁵⁸ Υπολογισμός χρόνου με βάση τα παραγόμενα κάθε εποχή προϊόντα, συνηθισμένη πρακτική παλιότερα στα χωριά μας.

¹⁵⁹ **Κουτουρού**, χωρίς ακριβή υπολογισμό και μέτρηση.